

Ersta Sköndal högskola
Institutionen för socialvetenskap
Socionomprogrammet 210 hp

En kritisk diskursanalys av ”Värdigt liv i äldreomsorgen”

- Fyra diskurser kring äldre

Isabella Palmebring & Maria Sjöstedt Jonsson

Examensarbete i socialt arbete 15 hp

SOC 63, VT 2014

C-uppsats

Handledare: Lars-Erik Olsson

Examinator: Anna Whitaker

Abstrakt

Syftet med denna uppsats har varit att synliggöra diskurser kring äldre i en offentlig text samt vilka konsekvenser dessa kan medföra för äldre inom äldreomsorgen utifrån begrepp som makt, socialt ordningskapande och åldersordning. För att uppnå detta syfte har vi studerat den statliga offentliga utredningen ”Värdigt liv i äldreomsorgen” (SOU 2008:51). Metod och teori har varit en kritisk diskursanalys som betraktar att diskurser genom språk och text är en del av konstruerandet av den sociala verkligheten. Den kritiska diskursanalysen uppmärksammar även att det finns icke-diskursiva element som påverkar diskurser i dialektik. Det vill säga att utsagorna i materialet kan reproducera befintliga diskurser men även konstruera nya kunskaps- och betydelsesystem. Resultatet visar på fyra diskurser som urskilts i utredningen vilka är välfärdsdiskursen, värdighetsdiskursen, empowermentdiskursen och marknadsdiskursen. Sammanfattningsvis visar slutsatserna att regeringen och utredningen både reproducerar och konstruerar nya kunskaps- och betydelsesystem. Exempelvis påverkar dessa hur värdigt liv och välbefinnande definieras och vad det innebär, hur det offentliga ansvaret för detta ska vara samt hur mycket det får kosta. I sin tur får detta faktiska konsekvenser för äldre inom äldreomsorgen bland annat genom att det kan påverka resursfördelning på så sätt att värdigt liv och välbefinnande, förutom implementering, inte anses medföra ökade kostnader.

Nyckelord: *Äldre, diskurs, välfärd, värdighet, empowerment, marknadsivering.*

Keywords: *Elderly, discourse, welfare, dignity, empowerment, marketization.*

Förord

Vi vill passa på att tacka våra livskamrater och vänner som har stått ut med oss och stöttat oss under denna vår. Ett särskilt tack till vår fantastiska handledare Leo som gett oss konstruktiv kritik, goda råd och uppmuntran i svåra tider, vilket innebar mycket för oss under vår ontologiska kris. Sist men inte minst vill vi ge varandra ett stort tack, tack för ett formidabelt samarbete och för alla givande diskussioner som har fört arbetet framåt.

Isabella & Maria

Stockholm, 5 juni 2014

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	6
1.1 BAKGRUND	6
1.2 PROBLEMFÖRMULERING.....	8
1.3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	8
1.3.1 Diskurser "kring äldre"	8
1.4 FÖRFÖRSTÅELSE.....	8
1.5 DISPOSITION	9
1.6 ANSVARSFÖRDELNING.....	9
1.7 LITTERATURSÖKNING	10
1.8 KUNSKAPSLÄGE	10
1.8.1 Marknadiseringen av välfärden.....	11
1.8.2 Fokus på aktivitet	12
1.8.3 Hinder för äldres inflytande och oberoende i praktiken	13
1.8.4 Nationen som en föreställd gemenskap.....	14
1.8.5 Sammanfattning av kunskapsläget	14
2. TEORI	15
2.1 DISKURSANALYS OCH KRITISK DISKURSANALYS	15
2.1.1 Diskurs som begrepp	15
2.1.2 Diskursanalys.....	15
2.1.3 Kritisk diskursanalys	16
2.2 TEORETISKA BEGREPP FÖR ANALYS.....	18
2.2.1 Makt	18
2.2.2 Socialt ordningsskapande och åldersordning	19
2.3 SAMMANFATTNING	20
3. METOD OCH MATERIAL.....	21
3.1 KRITISK DISKURSANALYS SOM METOD	21
3.1.1 FAIRCLOUGHS TREDIMENSIONELLA ANALYSMODELL.....	21
3.1.2 Modalitet och intertextualitet som textanalytiska verktyg	22
3.1.3 Tillämpning av metod.....	23
3.1.4 Kritik till teori och metod	23
3.2 MATERIAL	24
3.2.1 Materialval	24
3.2.2 Statens offentliga utredningar	25
3.2.3 Beskrivning av materialet.....	25
3.3 AVGRÄNSNINGAR.....	26
3.3.1 Avgränsningar i relation till materialet	26
3.3.2 Avgränsningar i relation till metoden.....	26
3.4 DATABEARBETNING	27
3.5 RELIABITET, VALIDITET OCH GENERALISERBARHET	29
3.6 ETISKA STÄLLNINGSTAGANDEN.....	30
3.7 METODDISKUSSION	31
4. RESULTAT OCH TEXTANALYS	33
4.1 VÄLFÄRDSDISKURSEN.....	33
4.1.1 Förändrat synsätt	33

4.1.2 Etiken som utgångspunkt för en nationell uppslutning.....	35
4.1.3 Grupper som ett större offentligt åtagande.....	38
4.1.4 Ekonomiska aspekter av värdigt liv, välbefinnande och ökat inflytande.....	39
4.2 VÄRDIGHETSDISKURSEN.....	41
4.2.1 Människovärde, värdigt liv och välbefinnande.....	41
4.2.2 Värdigt liv i jämförelse med Socialtjänstlagen	44
4.3 EMPOWERMENTDISKURSEN	46
4.3.1 Empowerment genom värdegrund och lagförslag om ökat inflytande.....	46
4.3.2 Förutsättningar för empowerment.....	49
4.4 MARKNADSDISKURSEN.....	52
4.4.1 Värdegrundsmärkning.....	52
4.4.2 Risker med standardiserat tjänsteutbud	55
4.4.3 Varudeklaration och aktiva val.....	55
5. ANALYS	57
5.1 TEXTANALYS OCH TEORETISK ANALYS.....	57
5.1.1 VÄLFÄRDSDISKURSEN.....	57
5.1.2 Värdegrundsdiskursen	60
5.1.3 Empowermentdiskursen	61
5.1.4 Marknadsdiskursen	63
6. SLUTSATSER OCH DISKUSSION	65
6.1 SLUTSATSER	65
6.1.1 Velfärdsdiskursen	65
6.1.2 Värdegrundsdiskursen	66
6.1.3 Empowermentdiskursen	66
6.1.4 Marknadsdiskursen	66
6.2 DISKUSSION	67
6.2.1 Velfärden som nationell gemenskap.....	67
6.2.2 Marknadsdiskursens och empowermentdiskursens konsekvenser	68
6.2.3 Värdegrundsdiskursens och empowermentdiskursens konsekvenser.....	68
6.2.4 Värdegrundsdiskursens och empowermentdiskursens konsekvenser.....	70
REFERENSLISTA	71
BILAGA 1	74
BILAGA 2	75

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Diskurser om och konstruktionen av kategorin äldre är inbäddad i samhället och i människors medvetande, så även hur man ser på sitt eget åldrande: ”Det är viktigt att studera hur kategoriseringar som ’äldre’, ’gammal’, ’pensionär’, osv. används och fungerar eftersom dessa kategorier bland annat utgör utgångspunkter för hur erfarenheten av att åldras är möjlig att gestalta och förmedla” (Nilsson, 2008, s 13). Diskurser kan förstås som särskilda sätt att se på världen och ingår i en social konstruktion av verkligheten (Watt Boolsen, 2006/2007; Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Diskurs kan även förstås som en social praktik genom att man ser på begreppet som ett sätt att använda språket genom text och tal (Fairclough, 1992). Denna studie utgår från ett diskursanalytiskt teoretiskt perspektiv som har ett särskilt fokus på relationen mellan språket och verkligheten, det vill säga man vill titta på hur verkligheten är konstruerad eller blir konstruerad genom språket och diskurser (Watt Boolsen, 2006/2007).

I den samhällsvetenskapliga forskningen studeras människor i samhället (Bergström & Boréus, 2012). I stor utsträckning undersöks sådant som på ett eller annat sätt har med relationer mellan människor att göra och ofta mellan olika grupper i samhället. För att kunna säga något om vårt sätt att handla och tänka så måste man studera språket. Texter relaterar på olika sätt till människor samt grupper av människor och de speglar medvetna och omedvetna föreställningar som de som skrivit texterna hyser. Texterna reproducerar, speglar och ifrågasätter exempelvis makt (a.a.). Närvänen (2009) jämför ålder med kategorier som klass, genus och etnicitet på så sätt att även ålder är en social kategori som medför socialt ordningsskapande och maktrelationer i samhället. Socialt ordningsskapande och social kategorisering handlar om gränsdragningsprocesser mellan inneslutning och uteslutning och är ett socialt ordnande mellan exempelvis skyldigheter och rättigheter. Maktaspekten handlar bland annat om vem det är som har tolkningsföreträde av vilka egenskaper som tillskrivs kategorin, vilka som ska inneslutas och uteslutas, och vad det får för konsekvenser för individer i form av rättigheter, skyldigheter och socialt identitetsskapande (a.a.). I detta sammanhang blir den kritiska diskursanalysens utgångspunkt om att diskurser bidrar till konstruktionen av sociala identiteter, sociala relationer samt kunskaps- och betydelsesystem aktuella (Fairclough, 1992), men även Foucaults idéer om att diskurser fungerar som gränsdragare för vad som är tänkbart och om utestängningsprocedurer (Börjesson & Palmblad, 2007).

År 2013 var cirka 219 700 personer i åldersgruppen 65 år och äldre, som bodde i ordinärt boende, beviljade bistånd i form av hemtjänst och cirka 89 000 personer var boende permanent i särskilt boende (Socialstyrelsen, 2014). Totalt är det cirka 308 700 personer vilket är en stor grupp människor som berörs av äldreomsorgens insatser och av den gällande lagstiftningen i Socialtjänstlagen (SoL, SFS 2001:453). För tre år sedan infördes en värdegrund som tillägg i SoL (SFS 2001:453) 4 §, kap. 5, 1 stycket, vilken lyder: ”Socialtjänstens omsorg om äldre ska inriktas på att äldre personer får leva ett

värdigt liv och känna välbefinnande (värdegrund)". Samtidigt utökades lagen även med ett tredje stycke i 5 §, kap. 5 (SFS 2001:453): "Den äldre personen ska, så långt det är möjligt, kunna välja när och hur stöd och hjälp i boendet och annan lättåtkomlig service ska ges". SoL är en ramlag vilket innebär att den undviker att beskriva den sociala arbetspraktiken i detaljföreskrifter och ger därmed kommunen utrymme att tillämpa och konkretisera lagens målformuleringar (Börjeson, 2010; Hollander, 2006). Rätten till bistånd enligt SoL (SFS 2001:453) regleras enligt 1 §, kap. 4 och vid rätt till bistånd ska den enskilde tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Enligt kap. 5 (SFS 2001:453) är lagen även uppdelad i särskilda bestämmelser för olika grupper varav en är gruppen "Äldre människor". De nya bestämmelserna som beskrivs ovan är riktade till och gäller endast för äldre människor och är de senaste lagändringarna som gjorts gällande denna grupp. Även om värdegrunder finns uttryckta implicit i annan lagstiftning, exempelvis i SoL:s portalparagraf och i Lagen om särskilt stöd till vissa funktionshindrade (LSS, SFS 1993:387), så är denna tillkomst av värdegrund för äldre människor unik i att vara officiellt uttryckt i lagtext (Blennberger & Johansson, 2010). Eftersom dessa lagändringar är specifikt riktade till just gruppen äldre människor är förarbetena intressanta att studera för att se vad de innehåller för diskurser kring äldre. År 2007 tillsatte regeringen en utredning som föregick dessa lagändringar vilken resulterade i den statliga offentliga utredningen "Värdigt liv i äldreomsorgen" (SOU 2008:51), som räknas som ett förarbete i svensk lagstiftning. Förarbeten i Sverige har den funktionen och statusen att den kan ses som en källa för hur en viss lag ska tolkas (Alexius Borgström, 2009).

Man kan säga att SOU 2008:51 inverkar på den sociala praktiken i två led, dels blev bland annat värdegrunden lag vilken har implementerats med avsikt att förändra värderingar, attityder och förhållningssätt hos anställda enligt värdegrunden. Dels på så sätt att anställda inom äldreomsorgen kan gå tillbaka till förarbetena för att förstå innebörden av lagen. I båda dessa led blir utredningen konsumerad och är en del av den sociala praktiken. På så sätt kan diskurser kring äldre som finns i SOU 2008:51 reproduceras vidare inom olika sociala praktiker som berörs av lagen. I den sociala arbetet utgår äldreomsorgens verksamheter, samt dess anställda, från gällande lagstiftning och ingår i den diskursiva och den sociala praktiken inom äldreomsorgen. Dessa anställda har i sitt dagliga arbete bland annat makt att fatta beslut om insatser eller har inflytande som rör äldre personers möjligheter att få leva ett värdigt liv, känna välbefinnande samt påverka valmöjligheter gällande insatsernas utformning. Forskning visar hur personal på olika nivåer och på olika sätt inom äldreomsorgen genom sina diskursiva praktiker kan påverka och utgöra hinder för hur äldres inflytande möjliggörs i praktiken (Harnett, 2010; Olaison, 2009). Det finns ett glapp mellan politisk retorik och social praktik (Harnett, 2010). Även lagstiftningsprocessen kan ses som en diskursiv praktik där texter produceras och konsumeras samt ger uttryck för en politisk retorik. Författarna till utredningen SOU 2008:51 har makt i och med att de konsumerar text när de skriver en utredning och producerar text genom sitt författande. I deras konsumtion och produktion av text använder de sig av redan existerande diskurser och kan därmed föra vidare men även skapa nya konstruktioner kring äldre.

1.2 Problemformulering

Att öka medvetenheten om hur diskurser och konstruktioner kring äldre kan påverka den sociala praktiken för äldre inom äldreomsorgen är av vikt för det sociala arbetet. Genom att synliggöra och problematisera diskurser i en statlig offentlig utredning som berör äldreomsorgen kan det tillföra ett kritiskt perspektiv och en förståelse för hur diskurserna språkligt reproducerar och/eller konstruerar föreställningar kring äldre. Vi utgår från att det finns konstruktioner och diskurser kring äldre som en del av lagstiftningsprocessen och den politiska retoriken, som genom att konsumeras kan reproduceras i den sociala praktiken och därmed få konsekvenser för äldre brukare inom äldreomsorgen.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att synliggöra de diskurser kring äldre som förmedlas i den statliga offentliga utredningen SOU 2008:51 "Värdigt liv i äldreomsorgen". Genom att analysera diskurserna är syftet att öka förståelsen för vad som reproduceras och/eller konstrueras genom diskurserna samt att öka förståelsen för vilka konsekvenser de kan medföra för äldre inom äldreomsorgen. För att uppnå syftet utgår studien från Faircloughs kritiska diskursanalys (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Våra frågeställningar är:

- Vilka diskurser kring äldre går att urskilja i materialet?
- Hur kan diskursernas konsekvenser förstås i termer av makt, socialt ordningsskapande och åldersordning?

1.3.1 Diskurser "kring äldre"

I denna studie används formuleringen "kring äldre" för att belysa och öppna upp för sådant som inte är direkt kopplat till äldre. Detta för att även kunna inkludera diskurser som på något sätt kan tänkas påverka synen och konstruktionen av kategorin äldre exempelvis diskurser som handlar om åldrande och äldreomsorgen på ett mer allmänt plan.

1.4 Förförståelse

Vi har båda arbetat inom äldreomsorgen. På våra arbetsplatser, varav en är gemensam för båda, har värdegrunden inte utgjort någon betydelse på så sätt att vi som anställda har arbetat efter den på ett tydligt sätt eller varit medveten om den i det dagliga arbetet. Det är först nu i samband med detta uppsatsarbete som den kommit till vår kännedom. På så sätt skulle man kunna säga att vi har en förförståelse av en viss del av äldreomsorgen men inte specifikt av värdegrunden.

Det är problematiskt att undersöka diskurser som man själv är nära och har åsikter om. Man bör i så stor utsträckning som möjligt sätta en parentes omkring sig själv och sin kunskap så att analysen inte överskuggas av forskarens egna värderingar. När man är för nära en diskurs kan det vara svårt att se dem som diskurser, det vill säga som betydelsesystem som är socialt konstruerade och som skulle kunna ha varit annorlunda. Som forskare delar man den kultur som man undersöker och tar vissa saker

för självklara, det är dessa självklarheter som man vill avtäcka (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Om man tar sig an ett material utifrån en specifik teori har man den möjligheten att främringöra sin egen vardagsförståelse av ett material vilket är viktigt i forskning med en socialkonstruktionistisk kunskapssyn som utgångspunkt (a.a.). Det betyder att vår kritiska diskursanalys som teori och metod sätter ramar som kan hjälpa oss att försöka sätta vår förförståelse inom parentes.

1.5 Disposition

I kapitel ett presenterar vi bakgrund, problemformulering, syfte och frågeställningar, förförståelse, disposition samt beskriver ansvarsfördelningen mellan författarna av studien. Fortsättningsvis beskriver vi hur vi gått tillväga vid vår litteratursökning för att avslutningsvis presentera kunskapsläget med en sammanfattning av detta. I kapitel två definierar vi diskurs som begrepp samt beskriver diskursanalys på ett allmänt plan för att sedan gå in på kritisk diskursanalys samt Faircloughs kritiska diskursanalys som teori mer detaljerat. Avslutningsvis presenterar vi de teoretiska begrepp som vi använder oss av i analysen samt gör en sammanfattning av kapitlet. I kapitel tre redogör vi för studiens metod som utgörs av Faircloughs kritiska diskursanalys samt två utvalda textanalytiska verktyg, båda presenteras först på ett teoretiskt plan. Metoden och verktygens tillämpning för studien beskrivs efter det och åtföljs sedan av en kritik till teori och metod. Vi presenterar därefter hur vi valt ut vårt material samt ger en beskrivning av dess uppbyggnad vilket sedan följs av avsnittet urval och avgränsning. Databearbetning som beskriver hur vi tagit oss an materialet är nästkommande avsnitt följt av en beskrivning av hur vi hanterat frågor om reliabilitet, validitet och generaliserbarhet i studien. Detta efterföljs av en presentation av de etiska hänsynstaganden vi gjort i studien. Kapitlet avslutas med en metoddiskussion inbegripet en diskussion om metodologiska komplikationer. I det fjärde kapitlet presenterar vi resultatet som utgörs av de fyra diskurserna med textanalytiska kommentarer. I kapitel fem, analysen, tar vi oss an vår andra frågeställning genom att fördjupa textanalysen på så sätt att förtydliga vilka kunskaps- och betydelsesystem och sociala relationer som resultatet pekat på. I analysen kopplar vi även de teoretiska begreppen makt, socialt ordningsskapande samt åldersordning till diskurserna för att förstå vilka konsekvenser de kan medföra för äldre inom äldreomsorgen. I kapitel sex presenterar vi de slutsatser som studien resulterat i samt för en diskussion gällande resultatet i relation till den tidigare forskningen och dess implikationer för socialt arbete. Avslutningsvis i diskussionen ger vi förslag på vidare forskning.

1.6 Ansvarsfördelning

Stora delar av författandet av denna uppsats har varit gemensamt men vissa delar har vi haft ett huvudansvar för vad gäller att hantera den skriftliga redovisningen. Maria har haft huvudansvaret för kapitel 2 samt rubrik 1.8, 3.1.1 och 3.1.2. Isabella har haft huvudansvaret för kapitel 4 samt rubrik 3.5. Utöver detta har vi haft det gemensamma ansvaret för övriga delar i uppsatsen vad gäller allt från diskussion, val, sökande, genomförande och till skriftlig redovisning. Detta eftersom dessa övriga

texter är byggda på tidigare texter och tankar som ömsom Maria och ömsom Isabella skrivit ned vid olika tankeprocesser parallellt med arbetets framskridande.

1.7 Litteratursökning

Vi har genomfört två sökningar efter vetenskapliga rapporter och sökningarna preciseras närmare i *Bilaga 1* och *2* utöver vad som beskrivs följande. Alla relevanta träffar som presenteras i bilagorna har vi läst översiktligt och utifrån dem har vi därefter valt ut de som vi använt oss av i rapporten.

Vid den första sökningen bestämde vi i förhand ett antal sökord. Efter hand visade det sig att en del sökord inte gav något resultat vilket framförallt gäller de engelska sökorden som vi då modifierade under sökningens gång. Vi har även sökt på orden i olika kombinationer. Sökningen var systematisk på så vis att vi sökte i de olika databaserna med olika kombinationer av sökorden till dess att forskning och litteratur som ansågs vara relevant för oss började återkomma både i enskilda databaser och i databaserna som helhet. De rapporter som vi har använt i studien från sökning ett är ”Ageing in a Material World” av Breheny och Stephens (2010). Eftersom vi ville kunna redogöra för antal träffar genomfördes även en andra litteratursökning. Innan den andra litteratursökningen påbörjades gjorde vi vissa avgränsningar. Avgränsningarna var i tid från 1992 och framåt på grund av två viktiga händelser inom äldreomsorgen vilka var förändringar av kommunallagen samt införandet av ädelreformen¹. Dessa händelser kan sägas ha påverkat äldreomsorgens organisatoriska förutsättningar i så stor grad att den forskning som gjorts innan händelserna kan anses skilja sig från den forskning som bedrivits efteråt. Avgränsningen i rum har varit att begränsa litteratursökningen till länder som inte är för olika Sverige ur ett välfärds- och socialpolitiskt perspektiv för att kunna ställa denna studies resultat mot andra studiers. De länder som ansetts kunna vara av intresse med hänsyn till detta är framförallt de nordiska länderna och utöver det England, Nya Zeeland och Australien. Utöver ovan två beskrivna sökningar har ytterligare två manuella sökningar genomförts. En manuell sökning kan bland annat handla om att man får uppslag till forskning genom andra referenslistor eller genom att man bläddrar i böcker (Backman, 2008). Dessa sökningar har resulterat i tillförandet av Harnetts (2010) avhandling samt Szebehelys och Trydegårds (2007) artikel till kunskapsläget. Utöver dessa tre, samt den rapport som tillkommit från den första sökningen, är resterande fem av totalt nio rapporter ett resultat av sökning två. Ytterligare en artikel (Szebehely & Ulmanen, 2012) har uppkommit i slutet av arbetet genom en tredje manuell sökning, denna presenteras dock inte i kunskapsläget utan nämns endast i studiens diskussion under rubrik 6.2.

1.8 Kunskapsläge

Genom vår litteratursökning har vi blivit uppmärksammade på diskurser kring äldre som vi anser tydligt knyter an till våra forskningsfrågor. Vi har valt ut just dessa åtta rapporter med hänvisning till

¹ Kommunallagens förändring 1992 innebar för kommunerna att de fick större frihet att besluta om bland annat interna styrformer, brukaravgifter och driftsformer (SOU 2000:38). 1992 fick kommunerna genom Ädelreformen det samlade ansvaret för hemsjukvård och omsorg av äldre (Edebalk, 2013).

att vi har ansett att de bäst har lämpat sig för studiens syfte. I kunskapsläget beskriver vi diskurser i samhället kring äldre och ger en inblick i hur diskurser ger konsekvenser för individen.

1.8.1 Marknadiseringen av välfärden

Brennan, Cass, Himmelweit och Szebehely (2012) undersöker debatten och politiken gällande kommersialiserad äldreomsorg och barnomsorg i Sverige, England och Australien. Användandet av marknadsmekanismer för att erbjuda omsorgstjänster växer i både liberala och socialdemokratiska välfärdsstater. Den visar på hur marknadsdiskurser och praktiker korsar med, förstärker och utmanar traditioner och existerande politik och huruvida omsorgsmarknader ger brukare empowerment² samt en större effektivitet. Artikeln undersöker argument från den neoklassiska ekonomin gällande att ge brukaren inflytande genom att ge dem kundval. Utgångspunkten är att detta ger den mest kostnadseffektiva användningen av skattebetalarnas pengar och samtidigt förbättras kvaliteten genom att utförare konkurrerar om marknadsandelar. Gemensamt i länderna är att lagstiftningen prioriterar större individval och att brukarna i större omfattning benämns som kunder. Författarna menar att den ökade marknadiseringen har bidragit till ökade orättvisor mellan omsorgstagare. Bevis talar för att inte alla har samma möjligheter att göra val och ett ökat konsumentfokus är till fördel för dem med mer resurser som kan navigera systemet (a.a.). Artikeln visar även på att detta inte är något som bara gäller Sverige utan tycks vara något som är ett globalt fenomen. Ett snävare svenskt perspektiv ges av Szebehely och Trydegård (2011) som visar på jämförbara slutsatser. Hemtjänsten i Sverige tycks gå från en universalistisk modell till en mer dualistisk. Två trender identifieras, den allmänt finansierade servicen sjunker och marknadiseringen av servicen ökar. Minskningen av den skattefinansierade servicen beror inte på ändrad lagstiftning inom äldreomsorgen utan på ändringar i närliggande sektorer. Däremot visar artikeln på att anledningen till att servicen blir alltmer marknadiserad är påverkat av lagstiftarna i och med tanken att empowerment och att rösta med fötterna ska leda till en förbättring av kvaliteten av servicen. Med införandet av valfrihetsmodellen lämnas ansvaret på kunderna, man litar på att de aktivt väljer och framför klagomål. Artikeln visar på att det sker en ökning av familjebaserad omsorg bland äldre som har lägre utbildning och privat omsorg inom den allmänt finansierade omsorgen samt en ökning av privata köpta tjänster bland de äldre som har det bättre ställt. Detta hotar den universella välfärdsmodellen samt riskerar att sätta kvaliteten inom den skattefinansierade äldreomsorgen på spel eftersom den domineras av omsorgstagare som har lägre utbildning och sämre ekonomi (a.a.).

Ökningen av familjebaserad omsorg inom äldreomsorgen kan även sättas i relation till Szebehelys och Trydegårds (2007) undersökning och jämförelse mellan utvecklingen av omsorgen för personer med funktionshinder och äldre personer. Analysen visar att äldreomsorgen har minskat i relation till

² ”Empowerment syftar ... till att stärka utsatta grupper och bidra till att öka deras makt, inflytande och självkänsla” (Swärd & Starrin, 2006, s 264).

det ökade antalet äldre medan resurserna för personer med funktionshinder har ökat substantiellt. Vad denna utveckling kan sägas bero på är komplext men införandet av LSS³, 1994, antas ha påverkat:

Den ambitionshöjning som handikappreformen innebar har gett ett avtryck i form av mer resurser och mer insatser för personer med funktionshinder. Samtidigt har det skett en förskjutning mellan resurser för äldres och yngres omsorgstjänster: av de totala resurserna för äldre- och handikappomsorgen går en minskande andel till de äldre. (Szebehely & Trydegård, 2007, s 214)

Om man utgår från den nordiska välfärdsmodellen så tycks utvecklingen av omsorgen för äldre personer och för personer med funktionshinder gå i olika riktningar. Allt fler personer med funktionshinder som har stora omsorgsbehov kan leva autonomt och är mindre beroende av familjen, de särdrag som förknippas med den nordiska välfärdsmodellen tycks därmed ha förstärkts. Den offentliga omsorgen om äldre personer minskar däremot medan ett ökat beroende till familjen, en påtvingad informalisering, istället tycks vara ett tecken på ett frångående av den nordiska välfärdsmodellen (Szebehely & Trydegård, 2007).

1.8.2 Fokus på aktivitet

Att den äldres socioekonomiska resurser påverkar åldrandet, som ovan beskrivits under rubrik 1.8.1, identifierar även Breheny och Stephens (2010) i sin kritiska diskursanalys. Erfarenheten av åldrandet är beroende av social kontext och ett liv av ekonomiska prövningar tenderar att förvärras i den senare delen av livet. Dagens fokus på ett positivt och lyckat åldrande för med sig nackdelar för de äldre som är i ett underläge. Avsaknaden av materiella resurser hindrar människor från att åldras på sätt som de skulle vilja. Äldre blir antingen kategoriserade som delaktiga eller beroende och denna åtskillnad fungerar som en ram för hur man ser på den åldrande befolkningen. Media speglar denna dikotomi (motsatspar) och pekar på individens ansvar för ett aktivt och positivt åldrande. Detta medför konstruktioner att åldrande är ett individuellt projekt av hälsa, social tillhörighet och deltagande byggt på sociala imperativ såsom hälsosamma val, självständighet och att bidra till samhället. Äldre människor konstruerar sin identitet genom dessa dominanta diskurser som formar vad det innebär att vara gammal idag. Dessa konstruktioner av ålderdomen finns inom diskurser av ett nyliberalt medborgarskap som baserar sig på individualism, rationalitet och det egna ansvaret. Utifrån ett nyliberalistiskt tänkande har de som åldras på ett positivt sätt skapat detta själva och de som inte gjort det lider inte bara ekonomiskt utan de måste också kämpa för att ses som goda medborgare. Synsättet konstruerar det senare livet som kulmen av goda individuella val och skymmer de orättvisor och ojämlikheter som finns (a.a.).

Även Wreder (2005) berör precis som Breheny och Stephens (2010) att man ser på äldre och åldrande i dikotomier. I sin avhandling (Wreder, 2005), även den en diskursanalys, var syftet att

³ LSS är en förkortning för Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (SFS 1993:387). Lagen är en rättighetslag vilket innebär att man kan kräva de rättigheter som lagen föreskriver i en domstol i de fall att kommunen har avvisat de rättigheter till stödinsatser som kommunen ska ansvara för (Börjeson, 2010). Syftet med lagen är att en människa med funktionshinder ska kunna leva ett så självständigt liv som möjligt och få det stöd som behövs för att uppnå detta (a.a.).

beskriva samt analysera diskurser så som de framträdde i personalens utsagor och tidigare forskning. I avhandlingen diskuteras hur diskurserna har konstruerats, vidare vad diskurserna inkluderar och exkluderar samt problematiserar kring konsekvenserna angående detta (a.a.). En diskurs som utkristalliserade sig är hur personalen men även hur den socialgerontologiska forskningen ser på de äldre och ålderdomen, exempelvis eländes- och resursperspektivet som delar tanken att aktivitet är gott och förhindrar åldrande. Fokuseringen på aktivering visar på en ambivalens i diskursen. Å ena handen ser personalen på åldrande som naturligt och ofrånkomligt, men å andra sidan skall det bekämpas och försenas så mycket som möjligt (a.a.). Det finns uppfattningar och normer från forskarnas sida och personalen om hur man ser på äldre och åldrande. Dessa föreställningar skapas och återskapas både av yngre och av de äldre själva:

Vår förståelse av vad det innebär att vara gammal får direkta och indirekta konsekvenser för hur vi uppfattar och bemöter äldre människor och hur de uppfattar sig själva. Både talet om och talet till de äldre inverkar alltså på människor i alla åldrar. (Wreder, 2005, s 114)

Emfaseringen på aktivitetsidealet återkommer även i Olaisons (2009) diskursanalys där bedömningsprocesserna undersöks som utgör utgångspunkten för om äldre ska få hemtjänst eller andra insatser. Studiens fokus ligger på de äldres perspektiv, där de är aktörer med en möjlighet och en vilja att påverka sin situation både när det gäller de formella och informella resurser som erbjuds (a.a.). ”De fakta som kommer fram i dessa samtal ställs i förhållande till redan fastställda kategorier, från vad som ger intryck att vara en av äldreomsorgens förutbestämda behovskatalog, bedömningssamtalen medför en kategorisering av de äldres självpresentationer inom ramen för tillgängliga resurser” (Olaison, 2009, s 83). Författaren menar även att diskursen som blir tydlig i bedömningssamtalen är ett aktivitetsideal som förespråkar ett oberoende. Bedömningsprocessen påverkas av diskursen, som med sin institutionella struktur ser till exempelvis medicinska behov istället för de sociala behoven, det område där behovsbedömarna har kompetens. Synligt blev att de önskemål som de äldre ibland kom med i samtalen ompaketerades när de kom i skrift i utredningen eller omförhandlades bort. Sammantaget kan man säga att bedömningsprocessen är en förhandling där de äldres behov blir inkorporerade i diskursen om äldreomsorgen och att de äldre blir kategoriserade till hemtjänstmottagare (a.a.).

1.8.3 Hinder för äldres inflytande och oberoende i praktiken

Harnett (2010) beskriver att det under de senaste åren har funnits ett fokus på äldres makt och inflytande inom politiken både i Sverige och på andra platser. Avhandlingen problematiserar svårigheter med att implementera politik gällande äldres inflytande och oberoende i praktiken, att det finns ett glapp mellan politik och praktik, och undersöker hur detta glapp formas och upprätthålls. Avhandlingen visar att det finns en rutinkultur och en trivialiseringsretorik som skapar maktförhållanden genom vardagligt agerande och prat som används som maktresurs av personalen, både av omsorgspersonal och av andra aktörer, vilka ger följder i form av hinder för de äldres

inflytande (a.a.). Även Olaison (2009), så som vi beskrev ovan under rubrik 1.8.2, tar upp processer som kan ses som hinder för äldres inflytande och oberoende i praktiken genom att studien visar på att bedömningsprocessen omförhandlar de äldres önskemål.

1.8.4 Nationen som en föreställd gemenskap

Nilsson (2008) studerar bland annat en parlamentarisk utredning SENIOR 2005, genom delvis en diskursanalys, hur äldre som kategori representeras i relation till pågående omförhandlingar av innebörden av den senare delen av livet i offentliga diskurser. Utgångspunkten är att de äldre som kategori blir till genom språkanvändning. Studiens resultat visar att äldre som kategori är skapad av mer än åldersrelationer, exempelvis är den sammanflätad med en idé och föreställning om nationen som en föreställd gemenskap. Analysen visar bland annat på att äldre skrivs om, inte med eller till, vilket leder till att de äldre blir till objekt för offentligheten och den nationella gemenskapen samt berövar äldre och åldrande äldre aktörskap. Genom användandet av uttrycket ”våra äldre” gör man de äldre till en kategori som vi ska ansvara för (a.a.).

1.8.5 Sammanfattning av kunskapsläget

Sammantaget visar den tidigare forskningen på två dominerande diskurser både på nationell och på internationell nivå vilka är en marknadsskursor och en aktivitetsdiskursor. Flera artiklar berör marknadsskursorers inflytande på äldreomsorgen och vad det kan innebära för konsekvenser för individerna. Forskningen problematiserar även att äldres inflytande kan hindras av processer i praktiken på olika nivåer och av olika aktörer såsom exempelvis av biståndsbedömare och omsorgspersonal. Föreställningen om det positiva, lyckade och aktiva åldrandet framträder som ett slags ideal, något som sätts i motsats till de som är beroende och som exkluderas av denna bild. Införandet av nyliberala idéer inom äldreomsorgen med fokus på valfrihet gör de äldre till kunder vilket utgår från lagstiftarens ambition att ge den äldre makt, empowerment och möjlighet till att rösta med fötterna samt att detta innebär en kvalitetsförhöjning. Men detta medför även att ansvaret läggs på individerna och kan skymma orättvisor och ojämlikhet på en strukturell nivå och gynna de som kan göra val. Utöver dessa två övergripande diskurser visar även forskningen på att de äldre genom språkanvändning blir till en kategori som vi ska ansvara för och ett objekt för den nationella gemenskapen.

Det bör problematiseras eller i alla fall lyftas upp att vi i vår litteratursökning sökt forskning gällande diskurser kring äldre vilket påverkar dess inriktning på så sätt att forskning inriktat på diskurser undersöker maktrelationer och ofta ställer sig kritisk till strukturer. En annan sökning och inriktning hade möjligen gett ett annat kunskapsläge. Vi kommer vidare att relatera det presenterade kunskapsläget till studiens resultat i studiens diskussionsavsnitt under rubrik 6.2.

2. Teori

I detta kapitel definierar vi diskurs som begrepp samt beskriver diskursanalys på ett allmänt plan för att sedan gå in på kritisk diskursanalys samt Faircloughs kritiska diskursanalys som teori mer detaljerat. Avslutningsvis presenterar vi de teoretiska begrepp som vi använder oss av i analysen samt gör en sammanfattning av kapitlet.

2.1 Diskursanalys och kritisk diskursanalys

2.1.1 Diskurs som begrepp

Att definiera begreppet diskurs är inte enkelt eftersom det inte finns en enhetlig och allmänt accepterad definition av begreppet. Begreppet kan ofta även knytas till olika teoretiker inom diskursanalysen. På ett förenklat sätt kan man enligt Winther Jørgensen och Phillips (1999/2000) se diskurs som “ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)” (s 7). I denna studie kommer vi framförallt att utgå från den syn på diskurs som följer med vårt val av teori och metod med utgångspunkt i Faircloughs kritiska diskursanalys:

‘Discourse’ is used in a general sense for language (as well as, for instance, visual images) as an element of social life which is dialectically related to other elements. ‘Discourse’ is also used more specifically: different discourses are different ways of representing aspects of the world. Discourse analysis in this book is taken to entail detailed linguistic analysis of texts, which is not the case for much discourse analysis in the Foucault tradition. (Fairclough, 2003, s 214-215)

Fairclough (1992) använder sig av diskursbegreppet i en snävare bemärkelse som ett sätt att använda språket genom tal eller text och ser på språkanvändning som en form av social praktik. Det är i den meningen inte något som endast kan ses som ett individuellt handlande eller resultatet av tillfälligheter. Detta innebär att diskurs är ett sätt för människor att handla, i relation med omgivningen och särskilt i relation till varandra och som ett sätt att representera sig själv. Diskurser blir formade och begränsade av sociala strukturer men diskurser i sin tur formar och begränsar även de sociala strukturerna, det råder alltså ett dialektiskt förhållande mellan diskurser och sociala strukturer. Diskurser representerar inte bara världen, utan konstituerar och konstruerar det som är av betydelse och mening (a.a.). I denna studie förstår vi diskurser som att de har sina olika sätt att representera olika aspekter av världen på samtidigt som vår lingvistiska⁴ analys medför en syn på diskurs som textuellt representerat. Vi förstår även diskurs som befinnandes i ett dialektiskt förhållande med den sociala praktiken alltså att diskurser även blir formade av annat än diskursiva element såsom av sociala strukturer.

2.1.2 Diskursanalys

Diskursanalys är ett allmänt brett begrepp som används för flertalet analysmetoder (Watt Boolsen, 2006/2007) och diskursanalys innehåller aspekter av både teori och metod: ”... att en diskursteori i

⁴ ”allmän språkvetenskap, *lingvistik*, universitetsämne som behandlar språkliga företeelser från allmän synpunkt, utan speciellt avseende på ett visst språk” (Nationalencyklopedin, 2014-05-22).

hög grad är en teori om språket, och en diskursanalys i hög grad är en språklig analys” (s 170). Man kan se valet av ett diskursanalytiskt angreppssätt som att man väljer en paketslösning (Winther Jørgensen & Phillips 1999/2000). Paketet innehåller ontologiska och epistemologiska premisser, teoretiska modeller, metodologiska riktlinjer och teknik för språkanalys. Teori och metod blir därmed sammanlänkade i diskursanalysen (a.a.). Diskursanalys som teori kan sägas handla om hur man ser på relationen mellan språket och verkligheten (Watt Boolsen, 2006/2007). Med hjälp av en diskursanalys vill man mer än att förstå verkligheten, man vill titta på hur verkligheten är konstruerad eller blir konstruerad genom språket/diskursen (a.a.). Diskursanalysen som teori har enligt Bergström och Boréus (2012) en del teoretiska föreställningar som präglar många diskursanalyser men långt ifrån alla. Det handlar dels om vetenskapsteoretiska utgångspunkter, men också olika föreställningar om vad analysen ska inriktas och inte inriktas på. En del studier tar fasta på ett flertal av dessa utgångspunkter och andra på några få (a.a.). I nedan två stycken väljer vi att lyfta fram de utgångspunkter som är förenliga med denna studie.

En diskursanalys kan innebära att man inte ser på språket som ett neutralt verktyg för kommunikation utan kan ses som en social aktivitet som formas i ett socialt sammanhang (Bergström & Boréus, 2012). Språket kan även ses som formande genom att sociala fenomen såsom relationer, identiteter samt trosuppfattningar i stor omfattning blir formade av språket. Enligt en mer radikal konstruktionistisk syn är språket en alldeles nödvändig grund för vad vi tänker och gör. Om man ska diskutera förtryck blir avsaknaden av begreppet utan en poäng, man förutsätter att sociala handlingar beskrivs i språket. Utifrån en konstruktionistisk utgångspunkt avvisar man en föreställning om att identiteter skulle vara materiellt baserade (a.a.). Vi tar som exempel att identiteter såsom kvinna, student och äldre inte är något som är givet.

Ytterligare en utgångspunkt är att man ofta är fokuserad på makt, det vill säga oavsett om man ser diskurser som gränssättare av vad som får sägas och av vem eller inte, ses diskurser som en kamp om meningsskapande och därmed att diskurser handlar om makt (Bergström & Boréus, 2012). En annan utgångspunkt är att diskursanalysen är påverkad av förhållandevis olika traditioner såsom lingvistisk strukturalism, poststrukturalism, hermeneutik samt marxism. Det kan bidra till en ambivalens gällande exempelvis metod och forskningsdesign. Färdiga mallar att använda vid diskursanalys finns inte och genomförda diskursanalyser inom olika samhällsvetenskaper kan inte sägas följa någon specifik metodinriktning (a.a.).

2.1.3 Kritisk diskursanalys

Den kritiska diskursanalysen har anknytning till en samhällskritisk tradition (Bergström & Boréus, 2012) och rymmer en strävan efter att undersöka och analysera olika diskursers relation med fenomen och strukturer i samhället och då särskilt maktstrukturer:

Kritisk diskursanalys är kritisk i den mening att den ser det som sin mening att klarlägga den diskursiva diskursens roll i upprätthållandet av den sociala värld, inklusive de sociala relationer, som innebär

ojämlika maktförhållanden. Syftet är att bidra till social förändring i riktning mot mer jämlika maktförhållanden i kommunikationsprocesserna och i samhället som helhet. (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000, s 69)

Som citatet belyser är den kritiska diskursanalysen även inriktad på social förändring, vilket är en skillnad från en mer traditionell diskursanalys. Enligt Winther Jørgensen och Phillips (1999/2000) utgår Fairclough från uppfattningen att ideologi ingår i den diskursiva praktiken och att de ideologiska diskurserna kännetecknas av att vara bidragande till upprätthållande eller transformerande av maktrelationer i samhället samt att diskurser kan vara mer eller mindre ideologiska. Winther Jørgensen och Phillips (1999/2000) menar dock att det finns en svårighet i att dra en gränslinje mellan diskurser som är ideologiska och de som inte är det. De ställer frågan om huruvida det finns diskurser som faktiskt inte bidrar till att upprätthålla eller transformera maktrelationer i samhället (a.a.). Även om det kan vara svårt att skilja mellan diskurser som är ideologiska och de som inte är det utgår vi i denna studie från att diskurser kan vara mer eller mindre ideologiska. Vårt material, SOU 2008:51, är en text som tillhör en specifik genre, statliga offentliga utredningar, som i sin tur befinner sig i en diskursiv praktik som är starkt influerat av ideologi. Den ideologiska influensen kommer bland annat från att utredningens uppdrag fastställs av regeringen, Socialdepartementet, vars medlemmar är representanter för olika former av ideologi. Utredningens uppdrag är i det här fallet att utreda och lämna förslag på förändringar på lagstiftning som reglerar äldreomsorgen. Lagstiftning i sig fungerar normerande i vårt samhälle och förarbeten fungerar även som ett sätt att förtydliga lagens intentioner.

Diskursordning är ett begrepp som betecknar en grupp diskurser som opererar på samma sociala område, både i konflikt och i samklang med varandra (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Exempel på diskursordning är mediernas, eller som i denna studie äldreomsorgens, diskursordning. Inom dessa finns diskursiva praktiker som producerar och konsumerar tal och skrift genom att använda olika diskurstyper på bestämda sätt. Diskursordningen är summan av de diskurstyper och genrer som finns i det sociala området och står därmed för de resurser som finns till förfogande för kommunikationen, för vad som kan sägas. Trots de restriktioner som diskursordningen kan medföra finns det en möjlighet för språkbrukare att förändra dem. Detta genom använda diskurser och genrer på nya sätt samt att ta in andra diskurser och genrer från andra diskursordningar (a.a.).

Interdiskursivitet är ett annat begrepp, och en form av intertextualitet, som handlar om användandet av olika diskurser inom och mellan diskursordningar (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000): "Enligt Faircloughs teori hänger hög interdiskursivitet ihop med förändring, medan ringa interdiskursivitet tyder på reproduktion av det bestående" (s 87). Enligt ovan stycke förstår vi SOU 2008:51 som en skrift som har producerats i en viss form av diskursiv praktik och där författarna i produktionen har konsumerat olika diskurstyper.

Om vi utgår från Faircloughs idéer om kritisk diskursanalys, med grund i kritisk realism⁵, så skiljer sig hans syn på verkligheten något från den mer strikta socialkonstruktionistiska synen på verkligheten (Bryman, 2008/2011). I Faircloughs version av kritisk diskursanalys (Winther Jørgenson & Phillips, 1999/2000) betonas vikten av att inte enbart titta på diskursen i sig utan även att titta på relationen mellan diskursen och den sociala praktiken. Faircloughs kritiska diskursanalys inbegriper en förståelse för verkligheten som bestående av både diskursiva och icke-diskursiva element, det råder ett dialektiskt förhållande mellan elementen vilket medför synen på diskurser som både konstituerande och konstituerade. Centralt för Fairclough är att diskurs utgör en viktig form av social praktik där diskurser bidrar till att konstruera och konstrueras av nedan tre aspekter där maktrelationer även inbegrips (a.a.). Varje aspekt kan även kopplas till språkliga funktioner vilka presenteras inom parentes.

- Sociala identiteter (identitetsfunktion)
- Sociala relationer mellan människor (relationell funktion)
- Kunskap- och betydelsesystem (ideationell funktion)

Identitetsfunktionen i språket relaterar till de sätt som identiteter visar sig i diskurser, den relationella funktionen visar på hur sociala relationer mellan de människor som inbegrips i diskursen blir till och förhandlas. Den ideationella funktionen handlar om de sätt som språket ger betydelse till världen och till världens processer, relationer och väsen/enheter (Fairclough, 1992). Avslutningsvis skiljer sig Faircloughs kritiska diskursanalys även från andra diskursanalytiska riktningar på så sätt att den till stor del är inriktad på en lingvistisk analys av språket (Fairclough, 2003). Språkvetenskapen har olika grenar där kritisk lingvistik, som ofta används inom kritisk diskursanalys, är en som hävdar att också grammatik och ordval kan avslöja bestämda perspektiv på världen (Bergström & Boréus, 2012).

2.2 Teoretiska begrepp för analys

2.2.1 Makt

I avsnittet diskursanalys, under rubrik 2.1.2, berörde vi att man kan förstå att diskursanalysen handlar om makt eftersom diskurser sätter gränser för vad som får sägas och av vem eller inte (Bergström & Boréus, 2012). Foucault talade om att diskurserna hjälper oss att se vad som hålls för sant och sätter på så vis gränser för vad som är tänkbart. Vidare talade han om utestängningsprocedurer, om vem som får tala och vad denna legitimitet vilar på. Det finns med andra ord gränser för det tänkbara. Diskurser är i den meningen inte vad som sägs i olika sammanhang utan även vad som gör det möjligt att säga det. På detta sätt orienterar diskurserna vårt handlande, genom att öppna för nya handlingsvägar men begränsar även handlingsutrymmet (Börjesson & Palmblad, 2007). Vi har tidigare, under rubrik 2.1.3, även berört att Fairclough menar att diskurser konstruerar sociala identiteter, relationer samt kunskaps-

⁵ Den kritiska realismen i modern form gör skillnad mellan en fysisk och en social värld (Bergström & Boreus, 2012).

och betydelsesystem (Fairclough, 1992). Kritisk diskursanalys får också genom sin koppling till kritisk teori en explicit ambition att studera maktaspekter, den kritiska teorins syn på att samhället präglas av villkor som är ojämlika med att olika former av maktutövning som fungerar som gynnsamma mot en del men missgynnar andra. Ideologier och diskurser är förvisso påverkade av yttre betingelser men fokus för analys är hur diskurserna formar människors handlingar och föreställningar och på detta sätt påverkas av maktrelationer i samhället (Bergström & Boréus, 2012). I likhet med Foucaults resonemang kan detta medföra ojämlika maktrelationer. Foucault menar att makt inte är något som utövas av ett subjekt och mot ett annat subjekt utan är något som sker i relationer mellan människor vilket innebär möjligheter för vissa och begränsningar för andra. Ifall den rådande diskursen om välfärdspolitik säger något om att samhället inte har någon skyldighet att garantera bostäder till medborgarna skapar diskursen maktförhållanden (a.a.).

2.2.2 Socialt ordningsskapande och åldersordning

Närvänen (2009) menar att ålder precis som exempelvis klass, genus och etnicitet är en social kategori som medför socialt ordningsskapande och maktrelationer i samhället. Samtidigt som ålder är komplext och har olika innebörd så är alla mer eller mindre relaterade till varandra och till åldersordningar samt socialt ordningsskapande i samhället: ”Syftet med artikeln är att synliggöra ålderns betydelse som grund för socialt ordnande och ordningsskapande, och därmed som en maktordning i samhällslivet” (a.a., s 19). Närvänen (2009) diskuterar hur social kategorisering kan ses som grund för maktordningar samt som verktyg för ordningsskapande i ett samhälle. Exempel på processer är att ålders- och livsfasnormativisering fungerar som skapande och upprätthållande av livsfas- och åldersrelaterade normer i samhället. Sociala kategoriseringar är grupper som innehar de egenskaper som vi socialt och kulturellt har kommit överens om som typiska för dem, vilket medför skillnader mellan ”vi” och ”dem”, ”oss” och ”de andra”. Social kategorisering och ålder, handlar om gränsdragningsprocesser mellan inneslutning och uteslutning, ett socialt ordnande mellan exempelvis skyldigheter och rättigheter. Kategoriseringar medför även likheter inom kategorin och olikheter mellan kategorier, särskiljande tecken och egenskaper. Ålder måste även ses kontextuellt, t.ex. att man ses som gammal som 30-åring inom många sporter men inte inom andra yrkeskategorier (a.a.).

Den inneboende maktaspekten blir tydlig eftersom det exempelvis handlar om vem som har tolkningsföreträde och vem som definierar; ”Genom vilka processer (politiska, sociala, kulturella, ekonomiska) definieras ålderskategorin ’äldre’, eller ’yngre’, vilka egenskaper definieras som karakteristiska för kategorin i fråga samt i vilka sammanhang får kategoriseringen konsekvenser för individerna i termer av rättigheter och skyldigheter samt socialt identitetsskapande?” (Närvänen, 2009, s 22). Den rådande synen på livets olika faser har förändrats och är socialt och kulturellt konstruerat som idag är influerat av demografiska, ideologiska, politiska och ekonomiska processer i kombination med vetenskapliga framsteg. Åldersordningar i ett samhälle handlar om hur status, makt och anseende fördelas (a.a.).

Ålder i sig har inte någon inneboende mening utan är något som är en kulturell och social konstruktion, där den kronologiska åldern kopplas ihop med kognitiva samt fysiologiska processer som får kulturella och sociala innebörder (Krekula, Närvanen & Näsman, 2005). Åldern ingår i institutionella livsförlopp, som utgörs av i ordning följda livsfaser och sociala positioner. Men även normer som utgör grunden till rättigheter, skyldigheter, vad som förväntas och ses som normalt i viss ålder. Detta i sin tur påverkar individer och grupper sociala identiteter och handlande. Dessa institutionella livsförlopp kan utgöra en åldersordning och maktstruktur i samhället, både när det gäller fördelning av resurser, möjligheter och en disciplinering till att leva efter normer (a.a.).

2.3 Sammanfattning

I detta kapitel har vi beskrivit att denna studie utgår från begreppet diskurs som ett bestämt sätt att förstå världen på. Vi har också redovisat för att vi kommer att använda diskurs som ett sätt att använda tal och text i en social praktik samt att diskurser och icke-diskursiva element formar och formas av varandra i dialektik. Vi har även beskrivit att utifrån diskursanalysen med grund i socialkonstruktionismen ser man språket som skapande av verkligheten samt beskrivit att diskurser ger uttryck för makt. Mer specifikt har vi gått in på att den kritiska diskursanalysen intresserar sig för att studera diskursers roll i att upprätthålla ojämlika maktförhållandet. Den kritiska diskursanalysen förstår även diskursers koppling till språket och dess funktioner, därmed att diskurser bland annat ger uttryck för och skapar kunskaps- och betydelsesystem samt sociala relationer. Diskurser kan även vara ideologiska vilket vårt material SOU 2008:51 aktualiserar, som är en text skriven utifrån ett politiskt och ideologiskt direktiv. Slutligen ger vi en redogörelse för våra teoretiska begrepp. I vår analys kommer vi att använda oss av Faircloughs och till viss del Foucaults beskrivning av begreppet makt på det sätt som de följer med som teori i den kritiska diskursanalysen. Vi kommer även att använda oss av Närvanens teoretiska begrepp socialt ordningsskapande och åldersordning som likt diskurser kan ge uttryck för maktrelationer och en maktordning i samhället. Begreppen går att förena på grund av deras bas i socialkonstruktionism samt till viss del gemensamma syn på makt. Vi tänker att vi kan använda dessa teoretiska begrepp för att problematisera diskursernas reproduktion och/eller konstruktion samt att öka förståelsen för vilka konsekvenser de kan medföra för äldre inom äldreomsorgen.

3. Metod och material

I detta kapitel redogör vi för studiens metod som utgörs av Faircloughs kritiska diskursanalys samt två utvalda textanalytiska verktyg, båda presenteras först på ett teoretiskt plan. Metoden och verktygens tillämpning för studien beskrivs efter det och åtföljs sedan av en kritik till teori och metod. Vi presenterar därefter hur vi valt ut vårt material samt ger en beskrivning av dess uppbyggnad vilket sedan följs av avsnittet urval och avgränsning. Databearbetning som beskriver hur vi tagit oss an materialet är nästkommande avsnitt följt av en beskrivning av hur vi hanterat frågor om reliabilitet, validitet och generaliserbarhet i studien. Detta efterföljs av en presentation av de etiska hänsynstaganden vi gjort i studien. Kapitlet avslutas med en metoddiskussion inbegripet en diskussion om metodologiska komplikationer.

3.1 Kritisk diskursanalys som metod

3.1.1 Faircloughs tredimensionella analysmodell

Bergström och Boréus (2012) menar att; "Modellen speglar väl det övergripande syfte som kännetecknar CDA, nämligen att undersöka hur relationerna ser ut mellan diskurser och sociala strukturer" (s 376). CDA är en förkortning för critical discourse analysis (a.a.). Användandet av språk är enligt modellen en kommunikativ händelse som består av tre dimensioner och det är den kommunikativa händelsen som står i centrum för diskursanalysen (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Texten inom parentes syftar till att beskriva den analytiska innebörden av varje dimension. Den kommunikativa händelsen, i vårt fall SOU 2008:51, är en:

- text (analysen är lingvistisk)
- diskursiv praktik (analysen fokuserar på konsumtion och produktion av texter)
- social praktik (analysen inbegriper en ämnesteorin)

Textanalysen är koncentrerad på de drag hos texten som lingvistiskt konstruerar diskurser och genrer (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Utifrån en noggrann analys av textegenskaper med specifika redskap är det möjligt att få en översikt i huruvida diskurser textuellt blir förverkligade, vilket möjliggör en underbyggd tolkning. Den andra dimensionen som handlar om den diskursiva praktiken innefattar hur text produceras och konsumeras och man tittar på hur diskurser och genrer artikuleras i produktion och konsumtion av text. Den andra dimensionen knyter samman den första dimensionen, texten, med den tredje dimensionen, den sociala praktiken. Den sociala praktiken inbegriper diskursen i sig samt icke-diskursiva element (a.a.). Det är alltså i den tredje dimensionen, den sociala praktiken, icke-diskursiva element såsom historiska, kulturella och sociala strukturer kan komma in analysen av den kommunikativa händelsen (Watt Boolsen, 2006/2007). Den sociala praktiken är den större delen som den kommunikativa händelsen ingår i (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Det är i denna dimension man kan titta på om den diskursiva praktiken omstrukturerar eller reproducerar diskursordningen och vad det får för konsekvenser för den sociala

praktiken. För att fånga in de icke-diskursiva elementen kan man enligt Fairclough använda en sociologisk teori och en kulturteori (a.a.). Winther Jørgensen och Phillips (1999/2000) menar dock att det är svårt att veta var Fairclough drar gränsen mellan det diskursiva och det icke-diskursiva och menar även att han inte heller ger några tydliga riktlinjer för vilken sociologisk teori och kulturteori man kan eller ska använda i sin analys av den sociala praktiken (a.a.).

3.1.2 Modalitet och intertextualitet som textanalytiska verktyg

Fairclough (1992) beskriver att modalitet undersöker hur producenten av texten genom språket visar sitt instämmande med uttalandet och vilka konsekvenser det har för dialogen. Men menar att det finns mer till modalitet än till vilken grad författaren instämmer med sitt uttalande. Användandet av en objektiv modalitet implicerar ofta någon typ av makt, men kan även innebära ett skapande av en samhörighet eller solidaritet mellan aktörerna för att eftersträva enighet. Det behöver på det sättet inte handla om att man instämmer med det man säger eller skriver utan kan vara en del av en social strategi. Modalitet kan vara subjektiv på det sättet att avsändaren knyts till påståendet på ett tydligt sätt, ”jag” tycker att jorden är platt, men modaliteten kan även vara objektiv, jorden är platt. När det gäller subjektiv modalitet är det tydligt att det är den som uttalar sig med säkerhet ställer sig bakom påståendet, när det gäller objektiv modalitet är det inte lika tydligt vems perspektiv som presenteras, om det till exempel är så att den som uttalar sig vill att det egna perspektivet blir uppfattat som en universell sanning, eller använder sig som ett instrument för en annan individ eller grupp uppfattning. Traditionellt förknippas modalitet i grammatik med de modala hjälpverben till exempel ”måste”, ”må” och ”kan”. Tidsangivelsen i nutid genom användandet av presens till exempel av ordet “är” förändrar ett påstående till fakta, en så kallad kategorisk modalitet (a.a.). Utifrån Faircloughs (1992) exempel om jorden, skulle man kategoriskt kunna påstå att jorden “är” platt eller förneka detta, jorden “är inte” platt. Men man kan också vara mindre kategorisk och mindre säker genom att använda sig av ett modalt hjälpverb, jorden “kanske är” platt (a.a.). Hjälpverben eller den kategoriska modaliteten påverkar inte den objektiva eller den subjektiva modalitet, utan den finns kvar, men de påverkar med vilken säkerhet avsändaren påstår något och/eller om man lämnar öppet för alternativa tolkningar och därmed hur.

Modalitet är en betydande dimension av diskurser och mer central och genomgripande än det traditionellt setts som (Fairclough, 1992). Den valda modaliteten påverkar diskursens konstruktion av kunskaps- och betydelsesystem och sociala relationer (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Ett exempel på hur modalitet kan konstruera kunskap är objektiv modalitet där någonting presenteras som sanning. Modaliteten har även att göra med identitetsfunktionen och den relationella funktionen av språket, alltså hur sociala identiteter formas i diskurser samt hur deltagare i diskursen blir till och förhandlas (Fairclough, 1992).

Intertextualitet kan handla om att titta på hur texter bygger på och relaterar till andra texter och genom att undersöka intertextualiteten i en text kan man se om det finns andra röster i texten förutom

författarens egen (Fairclough, 2003). Det finns olika former av intertextualitet, olika sätt att anföra till andra texter på. Det handlar om skillnader i anförandet till andra texter, olika grader av tydlighet i hur man refererar, till exempel huruvida man använder citat eller summeringar (a.a.).

Intertextualitetsbegreppet visar även på att man aldrig börjar om från början utan att kommunikativa händelser bygger på tidigare texter och händelser och därigenom förstås att intertextualiteten bidrar till historisk förändring och utveckling (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000).

3.1.3 Tillämpning av metod

De finns olika redskap för att analysera textdimensionen och i denna studie har vi valt att fokusera på några olika former av modalitet: objektiv, subjektiv samt kategorisk modalitet. Vi kommer även att titta på modala hjälpverb. Genom att undersöka modaliteten och de modala hjälpverben i SOU 2008:51 kan vi undersöka om och hur producenten av texten utgår från eller framställer påståenden som fakta och sanning. Därmed kan vi med hjälp av modalitet undersöka vilka kunskaps- och betydelsesystem som utredningen utgår från kring äldre, vad tas för givet och/eller framställs som givet? Även om vi utgår från förståelsen att diskurser konstruerar både identiteter, sociala relationer samt kunskaps- och betydelsesystem kommer vi främst att titta på kunskaps- och betydelsesystem och i viss mån på sociala relationer i SOU 2008:51. Vad gäller den andra dimensionen av modellen kommer vi i denna studie att koncentrera oss på att undersöka produktionen av text genom att studera intertextualiteten i SOU 2008:51. Vi kommer att studera intertextualiteten i den bemärkelse det finns explicita referenser till andra texter och på vilket sätt som referensen används, så kallad manifest intertextualitet (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Genom att studera den manifesta intertextualiteten i SOU 2008:51 kan vi titta på vilka andra röster som finns förutom författarens egen och tydliggöra på vilket sätt rösterna används eller inte används på. Med hjälp av den manifesta intertextualiteten kan vi även undersöka ifall de diskurser vi hittat bygger på andra diskurser genom explicita referenser. Den tredje dimensionen, alltså den sociala praktiken, kommer inte att analyseras med hjälp av en ämnesteorier utan analysen av resultatet genomförs med hjälp av de teoretiska begreppen makt, socialt ordningsskapande och åldersordning.

Genom att använda oss av modalitet och intertextualitet på studiens material är det vår avsikt att kunna titta på hur de diskurser vi identifierat i SOU 2008:51 reproducerar och/eller konstruerar kunskaps- och betydelsesystem samt i viss mån sociala relationer för att förstå vilka konsekvenser de kan medföra för äldre inom äldreomsorgen.

3.1.4 Kritik till teori och metod

I och med att vår valda diskursanalys kan ses som en kombination av teori och metod kommer vi i detta avsnitt att diskutera kritik till både teori och metod.

Det finns flera teorier och metoder som kan undersöka text och förstå dess innehåll där diskursanalys är en bland flera. Innehållsanalys är en annan metod som hade kunnat vara ett alternativ för denna studie. En innehållsanalys kan ha olika inriktningar men en mer kvantitativ sådan används

framförallt för att räkna förekomsten av företeelser i texter och kan användas för att hitta mönster i ett större material (Boréus & Bergström, 2012). Vi hade kunnat använda oss av en innehållsanalys för att exempelvis undersöka hur ofta en viss typ av modalitet förekommer till skillnad från en annan i vårt material. Det hade kunnat ge oss ett jämförelseperspektiv mellan då exempelvis olika typer av modalitet. Anledningen till att vi har valt att göra en kritisk diskursanalys och använda den som teori och metod är att den på ett mer kritiskt plan kan lyfta fram språkets innebördsaspekt till skillnad från innehållsanalysen (Boréus & Bergström, 2012). Den kritiska diskursanalysen som teori med sin inriktning på makt och med sin metod inklusive lingvistiska verktyg möjliggör en textanalys där vi kan synliggöra hur diskurser tar sig språkligt uttryck och vilka konsekvenser de kan medföra. En innehållsanalys av en mer kvalitativ inriktning hade även kunnat användas som ett komplement för att koda materialet och få fram diskurser kring äldre. Men eftersom innehållsanalysen i likhet med diskursanalysen tar tid att sätta sig in i var detta inte möjligt inom ramen för detta arbete.

Marxistiska, realistiska samt positivistiska forskare kritiserar idealismen och textualismen i diskursteorin och menar att den reducerar sociala system till idéer och språk och att man därmed försummar de materiella förhållanden som skapar och omvandlar sociala innebörder (Howarth, 2000/2007). Andra kritiker påstår att diskursteoretiker är offer för en relativism som gör det omöjligt för dem att göra sannings- och giltighetsanspråk eller göra objektiva bedömningar gällande det som de studerar (a.a.). Utifrån en diskursteoretisk hållning är man av den uppfattningen att allt är diskurser på grund av en strikt grund i socialkonstruktionismen. Men med Faircloughs kritiska diskursanalys som teori och metod finns ett erkännande av icke-diskursiva element där syftet är att synliggöra diskursernas roll i den sociala världen vilket utgör ojämlika maktförhållanden och därmed åstadkomma en social förändring. Men en kritik är att Fairclough inte är tydlig med vad som är de diskursiva och de icke-diskursiva elementen. Det finns med andra ord en otydlighet gällande metod och teori vilket medför svårigheter att tillämpa den i praktiken. Men trots dessa komplikationer och oklarheter har vi sett att metoden kan avtäckas diskurser och kunskaps- och betydelsystem som inte framträder vid en vanlig genomläsning. Trots kritik till teori och metod medför den kritiska diskursanalysen ett kritiskt sätt att se på språkanvändning som ett uttryck för makt samt en metod för att synliggöra detta, något som vi anser att exempelvis en innehållsanalys inte hade fått fram på samma sätt.

3.2 Material

3.2.1 Materialval

När det gäller val av material så förekommer det att en del forskare fokuserar på en enda text och denna texts betydelse inom ett visst socialt område, då man är mer intresserad av språkbruket än av individerna (Winther Jørgensen och Phillips, 1999/2000). "Diskursanalyser tar lång tid. Utöver den tid man använder på den systematiska analysen ska man lägga ner mycket tid på att läsa och läsa om texter" (a.a., s 117). Eftersom vi utifrån vårt syfte och frågeställningar är intresserade av att synliggöra

diskurser om äldre i den statliga offentliga utredningen "Värdigt liv i äldreomsorgen" (SOU 2008:51) kan vi motivera det valet utifrån att det räcker att titta på detta material för att nå upp till vårt syfte. Med andra ord så har vi gjort ett målstyrt urval (Bryman, 2008/2011) enligt vilket vi har valt ut vårt material på grundval av de kriterier som gör att vi kan få svar på våra forskningsfrågor. Vi har varit intresserade av att undersöka diskurser kring äldre i en offentlig text och där just denna SOU 2008:51 låg nära till hands då den tidsmässigt är den senaste inom området som lett till förändring inom SoL (SFS 2001:453) gällande gruppen äldre. Förändringen, i form av värdegrunden, är även unik av sitt slag på sätt att den är en lagtext som explicit uttrycker en värdegrund (Blennberger & Johansson, 2010), varför SOU 2008:51 även av den anledningen är intressant att studera. Just en statlig offentlig utredning är intressant att undersöka även därför att de kan sägas representera föreställningar i samhället på ett övergripande plan eller statsmaktens syn (Bergström & Boréus, 2012). Vi har dock inte som syfte att visa på och peka ut att vissa föreställningar i SOU 2008:51 verkligen ligger till grund för lagstiftning. För att göra det med en viss säkerhet hade vi även behövt studera den efterföljande propositionen (Bergström & Boréus, 2012).

3.2.2 Statens offentliga utredningar

Förarbeten i svensk lag syftar till att utgöra anvisningar till hur lagen ska tolkas och tillhör den andra i hierarkin av författningstext vad gäller att tolka gällande rätt (Alexius Borgström, 2009). Statens offentliga utredningar tillhör benämningen förarbeten inom Sveriges rättskällor och tillsätts av regeringen eller riksdagen vid behov av en ändrad eller ny lagstiftning (Lundberg, 2011). Kommittén eller utredningen som tillsatts består av politiker eller experter som får en närmare ram att hålla sig till i form av ett kommittédirektiv. Resultatet och förslaget presenteras senare i statens offentliga utredning (SOU). Detta förslag går i sin tur på remiss till olika slags myndigheter och organisationer som har synpunkter och som kan beröras av lagförslaget. Remissyttrandena går tillsammans med SOU-utredningen på lagrådsremiss som gör en juridisk-teknisk granskning, här bedöms inte om den politiska lämpligheten. Det nästa steget är att regeringen med sina formaliserade kommentarer i form av en proposition lämnar lagförslaget till riksdagen som skall besluta om det (a.a.).

3.2.3 Beskrivning av materialet

SOU 2008:51 "Värdigt liv i äldreomsorgen" består av 367 sidor, inklusive sex bilagor, och av 18 kapitel. Utöver de 18 kapitlen finns en sammanfattning, ett författningsförslag och tre särskilda yttranden. Varje kapitel består av ett antal underrubriker och totalt sett är kapitlen fördelade till fyra moduler; Inledning och bakgrund (bestående av kapitel 1 till 3), Bedömningar och förslag (bestående av kapitel 4 till 16), Konsekvensanalyser (bestående av kapitel 17) samt Författningskommentar (bestående av kapitel 18). Efter detta kommer tre särskilda yttranden, som efterföljs av de sex bilagorna. Bilagorna består av; 1. Kommittédirektiv, 2. Tilläggsdirektiv, 3. Nu gällande författningar om insatser för äldre, 4. Värdegrund för äldreomsorgen - underlag och kommentarer, 5.

Förutsättningar för att utveckla och validera ett nationellt standardiserat bedömningsinstrument samt 6. Kartläggning av behov - ett instrument för behovsbedömning.

3.3 Avgränsningar

3.3.1 Avgränsningar i relation till materialet

Efter en andra genomläsning av materialet togs det gemensamma beslutet att utesluta vissa större delar av materialet, vilka var; sammanfattningen, kapitel 8, kapitel 14, kapitel 16 samt de delar av texten som handlade om dessa kapitel men som återkom i andra delar av utredningen. Sammanfattningen uteslöt vi på grund av att vi antog att sammanfattningens innehåll finns i sin helhet i övriga delar av utredningen vilka vi ändå skulle studera. Kapitel 8, 14 och 16 uteslöt vi på grund av att de inte ansågs handla om diskurser kring äldre och därmed att de inte utgjorde material som underlag för att besvara studiens syfte och frågeställningar. De bilagor vi har använt oss av är kommittédirektivet av regeringen, vilken har ingått som material i studien. Vi har även använt oss av bilaga fyra, Värdegrund för äldreomsorgen - underlag och kommentarer, i den bemärkelsen att den utgör en viktig referens i utredningstexten. Dock har inte själva bilaga fyra varit en del av materialet. Det hade varit intressant att studera bilaga fyra närmare med tanke på dess inflytande i utredningstexten i form av att utgöra ett underlag för utredningen har varit stort. Detta hade vi kunna göra genom att ha inkluderat den i materialet, precis som med kommittédirektivet, men på grund av tidsmässiga skäl inom ramen för denna kandidatuppsats var vi tvungna att göra det valet att avgränsa oss till de delar vi presenterat. Vi har inte heller använt oss av de särskilda yttrandena utan hållit oss i stor utsträckning till utredningens huvudkapitel. Ytterligare genomläsningar med syfte att besvara våra frågeställningar har medfört ytterligare mindre avgränsningar på vägen genom att välja ut de delar som ansetts mest relevanta i relation till studiens syfte och frågeställningar och därmed har uteslutning andra delar gjorts, se mer om kategoriseringsarbetet nedan i databearbetningsavsnittet under rubrik 3.4.

3.3.2 Avgränsningar i relation till metoden

Eftersom vi i den här studien inte använder den tredje dimensionen i Faircloughs tredimensionella analysmodell med hjälp av en ämne-teori kommer vi inte att kunna sätta våra resultat i relation till de icke-diskursiva element som SOU 2008:51 också består av vilka kan vara sådana som historiska, kulturella och sociala strukturer. Det vi kan göra med hjälp av våra teoretiska begrepp är dock att lyfta våra resultat och genomföra en analys i relation till begreppen. Det är en avgränsning vi gjort i relation till metoden, det hade varit alltför omfattande att plocka in en ämne-teori och vår metod innehåller även teoretiska begrepp som vi anser användbara i analysen varför vi vill utnyttja dessa. Vi anser att vi trots vår avgränsning till den första och andra dimensionen i metoden kommer att kunna lyfta överväganden om huruvida de diskurser som vi funnit i SOU 2008:51 tycks reproducera eller omstrukturera vissa diskurser kring äldre. Detta genom att i textanalysen använda oss av redskapet modalitet för att studera kunskaps- och betydelsesystem och i viss mån sociala relationer. Detta även genom att i analysen med hjälp av de teoretiska begreppen lyfta fram och tydliggöra vilka

konsekvenser och betydelser diskursernas utformning i SOU 2008:51 medför för äldre inom äldreomsorgen. Vi anser även att vi till viss del kommer att kunna sätta diskurserna i relation till diskursordningen, vilket även det tillhör den tredje dimensionen, genom att vi i diskussionen plockar in det aktuella kunskapsläget. Viktigt att poängtera är att det inte behöver vara nödvändigt att använda sig av alla tre dimensioner i Faircloughs modell utan det handlar även om att anpassa metoden efter studiens syfte vilket vi anser att vi har gjort (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000).

När det gäller textdimensionen så kan man, för att undersöka denna, enligt Faircloughs kritiska diskursanalys använda sig av ett flertal lingvistiska analysverktyg. Vi har avgränsat oss till att koncentrera oss till olika typer av modalitet. Valet föll på modalitet eftersom den valda modaliteten kan påverka diskursers konstruktion av kunskaps- och betydelsesystem samt sociala relationer och identiteter. Vi har även avgränsat oss till dessa lingvistiska verktyg då de för oss som nybörjare inom lingvistik har kunnat gå att förstå och lära sig dem på ett mer allmänt sätt. Intertextualitetsmässigt har vi avgränsat oss till manifest intertextualitet delvis därför att det visar på vilka röster som finns i utredningen kopplat till diskurserna och vilka referenser utredningen använder sig av för att stödja exempelvis ett påstående.

Avslutningsvis kan det i grund och botten inte sägas finnas en naturlig och riktig gräns gällande avgränsning men man bör ge en motivation för valet av material och en beskrivning av urvalet (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000).

3.4 Databearbetning

Ett sätt att komma igång med att hantera ett stort material, så som exempelvis SOU 2008:51, är att läsa samt läsa om texten för att hitta teman vilket är en typ av kodning som innebär att man placerar text i kategorier (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Under kodningen försöker man hålla sig öppen för nya teman och man letar alltså inte bara efter teman som kan härledas till den teoretiska ram som man har. Under denna process förkastar man teman men formulerar även nya (a.a.). Enligt detta beskriver vi nedan hur vi gått tillväga vid databearbetningen.

För att göra en första utsortering av relevant material från SOU 2008:51 var det första steget att vi läste igenom texten var för sig och under tiden markerade och antecknade i marginalen de delar av texten som kändes relevanta för studiens syfte och första frågeställning. Sedan gjordes ytterligare en genomläsning, denna gång gemensam då vi samtidigt jämförde anteckningarna, och all text som någon utav oss markerat som viktig sparades. Efter denna andra genomläsning togs även det gemensamma beslutet att utesluta vissa större delar av materialet, se motivering under rubrik 3.3.1. Utkast till kategorier genomfördes genom en ytterligare gemensam genomläsning av den utvalda texten där de textstyckena med gemensamma beröringspunkter fördes in i samma kategori. Kategorierna har uppkommit ur materialet och var inte förutbestämda. Detta på grund av viljan att ha en öppenhet inför materialets innehåll och på grund av att minska risken för att pressa in innehållet i på förhand bestämda kategorier. I och med vår inläsning på området, äldreomsorgen och diskurser inom området,

så har det däremot funnits tankar och funderingar kring kategorier och teman under arbetets gång. Denna kunskap som är en del av vår förståelse kan ha inverkat på kategoriseringsarbetet men ambitionen har hela tiden varit att försöka ha en öppenhet inför materialet och dess innehåll. Samtidigt framhåller Winther Jørgensen och Phillips (1999/2000) att man måste läsa annan forskning för att kunna peka ut diskursiva mönster i det sociala område man studerar (a.a.).

Efter den första kategoriseringen framkom ett antal kategorier och det fortsatta kodningsarbetet innebar att avgöra vilka kategorier som hade gemensamma beröringspunkter gällande vilken bild av äldre som kategorierna framställde. När den första kategoriseringen gjorts utarbetade vi även ett par analysfrågor till texten så att vi inte skulle tappa bort oss i textmängden och fortsätta behålla vårt fokus på vår första frågeställning och vårt syfte i utformningen av studiens resultat:

- Vilken bild av äldre förmedlas?
- Hur beskrivs äldre och i vilket sammanhang finns beskrivningen?
- Finns det ett särskilt språkbruk i form ordval i detta sammanhang?

Efter ytterligare en genomläsning av dessa kategorier framträdde särskilt fyra huvudteman där de kategorierna med gemensamma beröringspunkter kring äldre fördes samman under samma huvudtema. Ovan tre frågor i textbearbetningen bidrog till vår gränsdragning mellan diskurserna. Eftersom bland annat ordval kan avslöja bestämda sätt att se på världen (Bergström & Boréus, 2012; Fairclough, 1992; Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000) har vi använt ordval som ett sätt att identifiera diskurserna. Huvudtemana som framträdde var; välfärdsdiskursen, värdighetsdiskursen, empowermentdiskursen och marknadssdiskursen.

Efter att vi kategoriserat fram de fyra diskurserna var det första steget att välja ut de citat vi ansåg representativa för diskursen både i form av ordval och av modalitet. Det som vi samtidigt gjort i reviderandet av resultatet är att hela tiden förstå texten och citaten i sitt sammanhang. Detta genom att antingen gå tillbaka till primärkällan eller till våra papper innehållande kategoriserad text när vi skapat och genomfört textanalysen. Efter att de huvudsakliga citaten valdes ut applicerade vi våra textanalytiska redskap modalitet och intertextualitet för att lyfta fram kunskaps- och betydelsesystem inom diskurserna. Textanalysen är genomförd genom att vi har valt ut de modalitets- och intertextualitetsaspekter som vi betraktat som betydelsefulla för påverkan av diskursens utformning. Därför kan det finnas citatstycken som inte beaktar modalitet eller intertextualitet men som är med på grund av ordval eller som en tydlig illustration av diskursen.

Konstruktionen av resultatpresentationen har varit en process där vi har gått fram och tillbaka mellan del och helhet. I skapandet av resultatdelen har vi sett på de utvalda delarna av materialet i sin helhet och hela tiden utgått från att besvara vår första forskningsfråga. Av den anledningen berörs inte vissa delar av texten, ibland har även en prioritering varit att välja ut citat eller delar av texten som varit särdeles illustrerande eller tankeväckande medan andra citat eller referenser har valts bort. De

valda delarna av texten som vi presenterar i vårt resultat har vi tagit med i sin helhet så att inte dess sammanhang försvunnit och varför citaten för läsaren ibland kan tyckas förefalla långa.

3.5 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Reliabilitet kan sammanfattas handla om vilken tillförlitlighet och konsistens en studies resultat har (Kvale & Brinkmann, 2009). Vidare kan reliabilitet inom kvalitativ forskning delas upp i extern och intern reliabilitet (Bryman, 2008/2011) där den förra handlar om en studiens replikerbarhet och den senare handlar om hur flera forskare inom samma studie kommer överens om hur man ska tolka materialet. Validitet inom samhällsvetenskaplig forskning kan generellt sett sägas handla om huruvida en metod studerar det som den är tänkt att studera (Kvale & Brinkmann, 2009). Validitet kan även, precis som reliabilitet, delas upp i en extern och en intern faktor där den interna validiteten är relevant för denna studie vilken handlar om generaliserbarhet av studiens resultat till andra miljöer och situationer (Bryman, 2008/2011). Frågor om reliabilitet, validitet och generaliserbarhet kopplat till denna studie måste beaktas i skenet av de epistemologiska utgångspunkter som följer av en diskursanalys. Ur ett mer strikt socialkonstruktivistisk perspektiv blir frågan om generaliserbarhet och replikerbarhet dock föga intressant därför att utgångspunkten är att världen ter sig olika beroende på vem det är som tittar på den (Börjesson & Palmblad, 2007). Istället är forskarnas uppgift att studera villkoren för olika bilder av verkligheten samt söka alternativ till de bilder som ändå har stort utrymme att komma till tals på samhällsarenan (a.a.). Men trots det finns aspekter som är viktiga att beakta inom en diskursanalys för att öka en studies reliabilitet, validitet och generaliserbarhet och för att forskningen ska anses trovärdig inom forskningsvärlden och därmed få möjlighet att tillföra forskningsområdet ett värde.

Enligt Winther Jørgensen och Phillips (1999/2000) utgör själva rapporten en del av valideringen och där genomskinligheten är avgörande. Forskaren ska lägga fram analys och slutsatser så att en läsare kan bedöma forskarens tolkningar och man bör ge representativa exempel på empirin samt ge detaljerade redogörelser av den tolkning som binder ihop analys och särskilda textutdrag. Det handlar om att ge läsaren en möjlighet att bedöma alla steg i processen så att hen kan bilda sig en egen uppfattning. Ett annat sätt att titta på validiteten är att titta på sammanhanget i analysen och på analysens fruktbarhet. Analytiska påståenden ska kunna ge diskursen ett slags sammanhang vilket gör att om inte redogörelsen passar in så minskar trovärdigheten. Vad gäller fruktbarheten så handlar det om att analysramen har en förklaringskraft och en förmåga att åstadkomma nya förklaringar (a.a.). Bergström och Boréus (2012) diskuterar att reliabiliteten kan vara problematisk för en del diskursanalytisk forskning. Men genom att låta citat ha en framträdande roll, som man ofta gör i kritisk diskursanalys, gynnas transparensen i studien (a.a.).

Denna studies reliabilitet har vi strävat efter genom att i resultatet illustrera tätt med vad vi ansett empiriskt representativa citat samt att tydliggöra vad i resultatet som är textanalys. Vi har även vad gäller tolkning av materialet varit två om detta och ständigt haft en pågående diskussion kring de

tolkningar vi gjort för att öka den interna reliabiliteten. I vissa fall har vi genom detta kompletterat varandra i tolkningen av materialet och i vissa fall har vi bekräftat gemensamma tolkningar. Det kan dock bli svårt att hävda att någon annan utomstående skulle kunna göra en exakt likadan tolkning av materialet som just vi gjort med tanke på att vi kategoriserat och tolkat materialet i en första ingång på ett relativt öppet sätt utan strikta ramar. Men genom att vara tydliga i tillvägagångssätt är ambitionen ändå att skapa en genomskinlighet i hur vi kommit fram till resultatet. En kritik som har riktats mot diskursanalysen är att det kan vara svårt att skapa tydlighet i slutsatserna på grund av det är svårt att förstå analysverktygen eller att det är dålig genomlysning (Bergström & Boréus, 2012). Det är något som vi har märkt av även i denna studie vilket vi har försökt tackla genom att försöka skapa en så tydlig beskrivning som möjligt gällande tillämpning av metod och analysverktyg. Det har även varit vår ambition och strävan att skapa en tydlighet i resultat, tolkning och analys som möjligt genom att skriva ut när det är vår tolkning eller analys som gjorts med hjälp av analysverktygen och samtidigt motivera tolkningarna med stöd av dessa samt av teorin.

Vad gäller vår studies generaliserbarhet vill vi vara tydliga med att det kommer att vara begränsat till i den mån vi kan generalisera studiens resultat till teori och tidigare forskning, där den senare kan kallas för en typ av måttlig generalisering (Bryman, 2008/2011). Vilket vi eftersträvat i den teoretiska analysen och i slutdiskussionen genom att sätta studiens resultat och slutsatser i relation till teori och tidigare forskning. Vad gäller generalisering av diskursanalys och generaliseringar av vår studie så är det dock inte ett huvudsakligt syfte. Generaliseringsmöjligheten avgränsades även redan i vårt val av material med tanke på att urvalet gjordes i syfte att synliggöra diskurser som finns i en statlig offentlig utredning för att öka förståelsen för vad som reproduceras och/eller konstrueras genom diskurserna samt att öka förståelsen för vilka konsekvenser de kan medföra för äldre inom äldreomsorgen. Vidare frågor angående validitet, kopplat till huruvida vi med hjälp av vår metod har studerat det vi har avsett att studera, beskrivs och motiveras i metodbeskrivning under rubrik 3.1 och i material under rubrik 3.2.

3.6 Etiska ställningstaganden

När det gäller forskning i allmänhet handlar de etiska hänsynstagandena till stor del om att skydda personer som är med i forskningsstudier, den så kallade externa forskningsetiken (Vetenskapsrådet, 2011). Till detta hör exempelvis de etiska principerna frivillighet, integritet, konfidentialitet och anonymitet vilka upprätthålls genom att beakta informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Bryman, 2008/2011). Värdet av ny kunskap som forskning kan leda till är ett exempel på ett intresse som ställs mot ett annat legitimt sådant såsom exempelvis integriteten för medverkande personer; ”Forskningsetiska överväganden handlar i hög grad om att hitta en rimlig balans mellan olika intressen som alla är legitima” (Vetenskapsrådet, 2011, s 10). Det finns även andra delar som tillhör de etiska övervägandena inom forskning, den så kallade interna forskningsetiken som handlar om forskningsprocessen och hantverket i sig. Hit hör exempelvis

kravet på kvalitet (a.a.). Till kvalitetskravet hör enligt Vetenskapsrådet (2011) övergripande frågor om tydlighet och motiverande av förutsättningar och utgångspunkter genomgående i hela forskningsprocessen. Exempelvis handlar det om att ha ett tydligt syfte, att vara systematisk avseende insamling och analys av empiri, att behärska sin metod samt att hitta och diskutera felkällor. En annan aspekt som bidrar till hög kvalitet anses vara ett innovativt anslag i ett vetenskapligt arbete (a.a.).

Vad gäller vår studie är den externa forskningsetiken inte aktuellt på grund av vårt materialval bestående av offentliga dokument. Den interna forskningsetiken är däremot något vi måste beakta i vår studie genom att under hela processen arbeta med en konstant tydlighet och att noggrant motivera våra val. Det är vår ambition att det ska ge uttryck för en transparens som möjliggör för läsaren att själv bedöma graden av kvalitet och tillförlitlighet i vår studie. Ytterligare ett forskningsetiskt övervägande följer av vårt val av metod i och med Faircloughs etiska resonemang om användningen av forskningsresultat. Enligt Winther Jørgensen och Phillips (1999/2000) menar Fairclough att man måste vara försiktig i användandet av forskningsresultaten så att de inte används som en resurs för att förändra den diskursiva praktiken. Vi tolkar det som att de menar att forskningsresultaten riskerar att användas till förmån för att bibehålla eller förstärka maktstrukturer i den diskursiva praktiken. Fairclough (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000) vill att forskningsresultaten ska leda till social förändring genom att människor ökar sin kritiska språkmedvetenhet. Kritisk språkmedvetenhet handlar om att människor ska få ökad insikt i den diskursiva praktiken som de själva befinner sig i genom sitt användande av språk och konsumerande av text. Det handlar även om att få insikt i de sociala strukturerna och maktrelationerna som den diskursiva praktiken dels formar och formas av (a.a.). ”Målet är att människor ska bli mer medvetna om de ramar som begränsar deras språkbruk och de möjligheter som finns att göra motstånd” (a.a., s 92). För att göra detta möjligt menar Fairclough att forskningsresultaten måste utformas på ett sådant vis att de blir tillgängliga för de personer som forskningen berör (a.a.). Syftet med denna studie är att synliggöra de diskurser kring äldre som förmedlas i den statliga offentliga utredningen SOU 2008:51 “Värdigt liv i äldreomsorgen”. Genom att analysera diskurserna är syftet att öka förståelsen för vad som reproduceras och/eller konstrueras genom diskurserna samt att öka förståelsen för vilka konsekvenser de kan medföra för äldre inom äldreomsorgen. Gällande att bidra till att öka den kritiska språkmedvetenheten kommer vi emellertid inte kunna göra anspråk på att med vår studie lyckas bidra till social förändring.

3.7 Metoddiskussion

Om man utgår från att verkligheten är socialt konstruerad, att det som hålls för sant är diskursiva producerade effekter, hur blir det då med den sanning som man som forskare producerar? Hur argumenterar man för att ens egen version av världen är bättre eller mer sann än andras? (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Vi kommer i följande text beakta metodologiska komplikationer men vi menar att det trots det finns en rimlighet i antagandet att någon annan med andra förutsättningar, till exempel med andra kunskaper om diskursanalys, äldreomsorgen och lingvistik,

hade konstruerat en annan uppsats än denna på grund av att världen och verkligheten hade tagit sig ett annorlunda uttryck för just den personen.

Det har inneburit en svårighet för oss att ibland separera diskurserna från varandra. Diskurserna korsar varandra och befinner sig med andra ord i en intersektion löpande i utsagorna. Å andra sidan säger vår förståelse om diskurser att det är något som kan tillskrivas dess art (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Detta är en problematik inom diskursanalys som kan hanteras genom att se det som forskarens roll att konstruera gränser mellan diskurserna i förhållande till studien och att diskurser inte ses som något fast som forskaren ska klarlägga. Det betyder dock inte att vad som helst kan kallas för diskurs utan det är upp till forskaren att motivera de avgränsningar som gjorts (a.a.). Utifrån att syftet med vår studie har varit att synliggöra diskurser kring äldre som finns i SOU 2008:51 så anser vi att vår avgränsning till de fyra diskurserna når upp till detta syfte. Diskursernas avgränsning gentemot varandra har varit en genomgående process och det har inte varit enkelt att särskilja dem utan det har visat sig knepigare i praktiken än i teorin. Till exempel den diskurs som framträtt särskilt tydligt är marknadsdiskursen. Det kan ha att göra med att den skiljer ut sig på ett särskilt sätt i materialet genom sin förekomst i samband med särskilda textstycken medan de andra diskurserna varit mer utspridda genom materialet. En annan trolig anledning är att vi haft en förförståelse av marknadsdiskursen genom vår inläsning på området varför vi kanhända med större tydlighet har kunnat urskilja denna diskurs. De frågor som vi även använt oss av under databearbetning, de som presenteras ovan under rubrik 3.4, har även hjälpt oss att skilja diskurserna åt.

Det har varit en ständig process att skapa resultatet i och med att förståelsen för metoden har ökat under arbetets gång. Detta kan förmodligen kopplas till de svårigheter det medför i att vara nybörjare inom kritisk diskursanalys och lingvistik och som har medfört en utmaning i att skapa tydlighet i resultatet. Vi har försökt hålla oss till modalitet för att studera hur författaren använder sig av språket delvis för att analysera de tre funktionerna av språk som kopplas till att studera konstruktionen av identiteter, relationer samt kunskaps- och betydelsesystem vilka inte har varit helt enkla att skilja på. Även Fairclough (1992) menar att dessa funktioner av språket går ihop med varandra vilket metodologisk kan förklara denna svårighet. Vad gäller identitet, sociala relationer samt kunskaps- och betydelsesystem är varje påstående är multifunktionellt. Det kan finnas en kombination av dessa genom att människor väljer att forma sina uttryck på så sätt att man väljer hur man specificerar och konstruerar identiteter, relationer samt kunskaps- och betydelsesystem (a.a.). Det är alltså inte helt enkelt att särskilja dessa delar men vi har försökt lyfta det i mån av där vi tycker oss se spår av detta och där det inverkat på diskursen. För att lösa våra textanalytiska svårigheter har nog det viktigaste även varit att se och förstå den utvalda texten, i resultatet, i sitt sammanhang och sen lägga på en textanalys utifrån vår förståelse för och beskrivning av begreppen modalitet, hjälpverb och intertextualitet så som de beskrivs under rubrik 3.1.2.

4. Resultat och textanalys

I detta kapitel presenteras och redogörs för de fyra diskurser som urskilts i SOU 2008:51, vilka är; välfärdsdiskursen, värdighetsdiskursen, empowermentdiskursen och marknadskursen. De olika diskurserna målar ut sin särskilda eller sina särskilda variationer av bilder på hur man ser på äldre. Men samtidigt finns det andra omkringliggande beskrivningar som vi uppfattat som betydelsefulla exempelvis formuleringar eller ordval som visar på ett tillhörande i en särskild diskurs. I resultatet gör vi kommentarer av ordval, modalitet och intertextualitet men har varit noga med att i detta kapitel inte lägga en analys på resultatet, utöver textanalysen, utan har försökt att hålla oss till att tolka nära texten. Vi kommer fortsättningsvis benämna författarna till SOU 2008:51 som utredningen och författarna till kommittédirektivet som regeringen.

4.1 Välfärdsdiskursen

Det som i SOU 2008:51 framstod som en omsorg om de äldre resulterade i vad vi valt att kalla för en välfärdsdiskurs. I välfärdsdiskursen synliggörs omsorgen om de äldre som ett offentligt åtagande ur tre infallsvinklar. De två första rubrikerna “Förändrat synsätt” och “Etiken som utgångspunkt för en nationell uppslutning” handlar om återopandet av ett förändrat synsätt vilket regeringen och utredningen vill åstadkomma genom att förstärka den gemensamma synen på äldreomsorgen och äldre med hjälp av etik. Den tredje rubriken “Grupper som ett större offentligt åtagande” illustrerar hur utredningen förmedlar en bild av vissa äldre som ett särskilt offentligt åtagande. Den fjärde rubriken “Ekonomiska aspekter av värdigt liv, välbefinnande och ökat inflytande” illustrerar utredningens beskrivning av äldres värdighet, välbefinnande och ökat inflytande som en icke-kostnad förutom organisatoriska implementeringskostnader och förändrat arbetssätt. Diskursen återfinns i kommittédirektivet och i flera delar av utredningen bland annat i förordet och kapitel 17 om Ekonomiska konsekvensanalyser. Ord som vi förknippar med denna diskurs är exempelvis *gemensam syn, alla, förväntningar, välfärd, välfärdsystem, offentligt åtagande, vård och omsorg, tillförsäkra, förutsättningar, samhällets uppgift, stödja, resurser, nationell angelägenhet och välfärdsstatens ansvar*.

4.1.1 Förändrat synsätt

När regeringen i nedan citat skriver att “ytterligare” åtgärder behövs syftar de till att socialtjänstlagens och hälso- och sjukvårdslagens framhävande av människovärdet samt att de anmälningsplikter som regleras i lag inte räcker till. Uttalandet visar på en subjektiv modalitet, dessutom används hjälpverbet “skall” vilket stärker en tolkning att regeringen ställer sig bakom uttalandet: “Regeringens uppfattning är att ytterligare åtgärder krävs för att tilltron till vård och omsorg om äldre skall kunna bevaras och stärkas. Det skall inte råda någon tvekan om att alla får den vård och omsorg de är i behov av” (SOU 2008:51, s 255). Till detta citat finns inga explicita referenser men precis efter utredningens till synes

subjektiva uttalande presenteras ett flertal stycken med referenser till bland annat Senior 2005, för att stödja att det offentliga åtagandet behöver tydliggöras (SOU 2008:51, s 256, 257).

I kommittédirektivet, första citatet nedan, i alla tre meningar, lämnas avsändaren ute vilket gör regeringens påståenden till sanningar. Den andra meningen innehåller även ordet "är" vilket utgör en kategorisk modalitet som förstärker sanningseffekten i påståendet. Den kategoriska modaliteten lämnar inte öppet någon osäkerhet för läsaren i regeringens påstående att tilltron till vård och omsorg om äldre "är" en kärnfråga inom äldrepolitiken. Därför blir den andra meningen en starkare sanning än den första som innehåller en viss öppenhet för ett annorlunda tänkande än vad påståendet anger i användandet av ordet "flesta". Regeringen ställer sig bakom påståendena genom att uttrycka sin åsikt som en sanning. Sättet som språket används förstärker den gemensamma synen som någonting viktigt och sant, vilket även förstärks utifrån att de flesta människor håller med.

De flesta människor värderar trygghet under ålderdomen högt och förväntar sig att välfärdssystemen skall bidra till det. Tilltron till vård och omsorg om äldre är en kärnfråga inom ramen för äldrepolitiken. Det behövs en gemensam och tydlig värdegrund inom äldreomsorgen. (SOU 2008:51, s 254)

I citatet nedan, även det från kommittédirektivet, tolkar vi att värdegrunden behöver delas av alla i och med att regeringen skriver att den behöver delas av brukare, allmänhet, politiker och anställda. I den andra meningen, i citatet nedan, finns även ett påstående att värdegrunden behövs för att öka tilliten till, och kvaliteten i, äldreomsorgen. I alla meningar är modaliteten objektiv.

Det behövs en gemensam och tydlig värdegrund inom äldreomsorgen. Människosyn, värderingar och ett etiskt förhållningssätt behöver göras tydligt i den dagliga verksamheten för att kvaliteten i innehållet skall utvecklas och tilliten till äldreomsorgen öka. Värdegrunden behöver delas av såväl brukare och allmänhet som politiker och anställda. (SOU 2008:51, s 255)

I nedan citat, från utredningens förord, poängteras att utredningen handlar om ett förändrat synsätt på åldrandet och på livet de sista åren hos "alla". Till skillnad från regeringen är utredningen här till stor del subjektiv genom att skriva ut "jag vill" och "jag tror". Det är endast första meningen som presenteras objektivt genom utelämnad avsändare i poängteringen av att utredningen handlar om förändring och inte om förbättring.

Föreliggande betänkande handlar inte om förbättringar utan om förändring Jag vill plädera för ett förändrat tankesätt ... Jag tror att livet kan kännas meningsfullt och rikt även när begränsningarna blir märkbara. Men för att detta ska ske krävs ett annorlunda tänkande hos oss alla. Innan Berlinmuren föll trodde alla på en världsbild som innehöll en mur, idag är den tanken främmande och avlägsen. Samma sak gäller synen på åldrande och hur livet kan gestalta sig de sista åren. (SOU 2008:51, s 31)

Nedan citat kommer från utredningens förord och även här syns ett förespråkande av ett förändrat synsätt. Här ser utredningen de äldres egenskaper som en tillgång till samhället och värderar det positivt i och med att avsändaren menar att om utredningen bidrar till detta synsätt är mycket vunnet.

Genomgående i citatet lämnas avsändaren ute vilket medför att alla påståenden förstärks och blir till sanning. I de tre första meningarna används ordet "är" vilket förstärker påståendena genom kategorisk modalitet.

I många kulturer är åldrande detsamma som möjligheten till vishet och klokskap. De äldre är den tillgång ett samhälle behöver för att förädlas och kultiveras. Om detta betänkande kan bidra till ett sådant synsätt är mycket vunnet. Respekten för livet och varje människas rätt att utvecklas i egen takt hela livet kräver en genomtänkt värdegrund inom äldreomsorgen. (SOU 2008:51, s 32)

När det gäller införandet av värdegrunden och värdighetsgarantin betonas att det är en gemensam angelägenhet för alla berörda. Utredningen skriver i slutet på kapitlet om Ekonomiska konsekvensanalyser om vikten av värdegrundens förankring hos alla berörda. Utredningen finns med som avsändare i hela citatet vilket ger ett intryck för läsaren att det handlar om utredningens vilja och bedömning.

Utredningen vill här samtidigt framhålla vikten av att införandet av värdegrund och värdegaranti blir en gemensam angelägenhet för kommuner, andra vårdgivare, företrädare för pensionärer och berörd personal samt för staten. Utredningen bedömer en sådan förankring hos alla berörda är nödvändig för en långsiktig och djupgående förändring. (SOU 2008:51, s 220)

4.1.2 Etiken som utgångspunkt för en nationell uppslutning

Utredningen konstaterar att värdegrunden, i form av värdigt liv och välbefinnande, är en nationell angelägenhet som inte är avhängigt de lokala förutsättningarna. Det utredningen menar som en nationell angelägenhet och ett offentligt åtagande är den etiska dimensionen i värdegrunden. Genomgående i citatet nedan blir påståendena och konstaterandet av att etiken är en nationell angelägenhet och något som berör alla förstärkt genom att avsändaren lämnas ute och i flera meningar används ordet "är" vilket ytterligare förstärker sanningshalten/fakta i påståendena. I sista meningen finns till skillnad från de andra meningarna en viss osäkerhet vilket hjälpverben "bör" och "kunna" medför.

När det gäller etik och förhållningssätt i arbetet är det viktigt med en nationell uppslutning eftersom alla inom äldreomsorgen berörs av den etiska dimensionen i omsorgsarbetet från vårdbiträden/undersköterskor till chefer och politiker. Etiska frågor formulerade i en värdegrund kan till skillnad från miniminivåer fastställas nationellt. Det beror på att uppgiften att skapa förutsättningar för ett värdigt liv och möjligheter till välbefinnande i äldreomsorgen, genom att bl.a. få leva utifrån sin identitet och personlighet, inte är avhängigt av lokala förutsättningar som t.ex. kommunstruktur eller socioekonomiska faktorer hos befolkningen. Förutsättningar för ett värdigt liv och möjligheter till välbefinnande i äldreomsorgen är en nationellt angelägen fråga som bör kunna garanteras lokalt i kommunen. (SOU 2008:51, s 99)

I nästa citat beskriver utredningen åldrandet som naturligt och något som kan göra att en individ behöver stöd, omsorg och service av samhället, men bara för att äldre människor behöver samhällets stöd så ska de inte behöva förändra vilka de är. *Samhällets uppgift* beskrivs vara att *stödja* de äldre till

att kunna leva utifrån sin identitet och personlighet och här syns välfärdsdiskursen och synen på de äldre som ett offentligt åtagande kopplat till de etiska begreppen. Den nationella värdegrunden medför ett utökat åtagande för samhället av de äldres behov gällande värdigt liv och välbefinnande. I de två första meningarna finns avsändaren med och som läsare får man en tydlig uppfattning av att detta är utredningens åsikter och inte fakta. Vi kan även se att utredningen värderar perspektivskiftet som någonting subjektivt önskvärt i och med uttrycket av subjektivitet och vilja. Den sista meningen skiljer sig från de andra där påståendet blir till en sanning då avsändaren är utelämnad samt att användandet av hjälpverbet "ska" förstärker påståendet ytterligare.

Utredningen anser att det behövs ett nytt sätt att se på äldre människor och på åldrandet. Utredningen vill bidra till ett perspektivskifte i synen på äldre nämligen att ålderdomen är ett naturligt förlopp där samhällets uppgift blir att stödja den äldre till att kunna leva sitt liv utifrån vem han eller hon är. Äldre människor ska inte behöva göra avkall på sin identitet och personlighet bara för att det uppstår behov av stöd, omsorg och service. (SOU 2008:51, s 108)

Utredningen beskriver i nedan citat att värdighet för människor i hög ålder är att få behålla sina intressen och vanor genom att få leva utifrån sin identitet och personlighet vilket kräver *stöd* av samhället vad gäller att äldreomsorgen behöver betona det sociala innehållet och ta hänsyn till individens behov samt utforma insatserna utifrån värdigt liv och välbefinnande.

Värdighet i betydelsen att en människa även vid hög ålder ska ha rätt att leva sitt liv utifrån sin identitet och personlighet innebär att han eller hon ska få stöd för att behålla sina intressen och vanor. En konsekvens av detta synsätt är att äldreomsorgen behöver betona det sociala innehållet i sina verksamheter så att äldre kvinnor och män kan uppleva meningsfullhet och livslust. För att tillgodose behovet av värdighet i denna betydelse bedömer utredningen att det måste finnas ett medvetet förhållningssätt inom äldreomsorgen som både tar hänsyn till individens behov av ett värdigt liv och till välbefinnande i tillvaron. Insatserna ska därför utformas utifrån ett sådant synsätt. (SOU 2008:51, s 108)

Vi kopplar utredningens genomgående beskrivning av att äldreomsorgen i mångt och mycket ska skapa *förutsättningar* för de aspekter som ingår i värdigt liv och välbefinnande till en omsorg om de äldre och synen på de äldre som ett offentligt åtagande. Välbefinnande kompletterar enligt utredningen syftet att den äldre ska kunna leva utifrån sin identitet och personlighet vilka är beståndsdelarna till värdigt liv. Utredningen menar att välbefinnande och ett värdigt liv är två olika saker (SOU 2008:51, s 126). Som vi tolkar det handlar det om att ett värdigt liv och välbefinnande är något som blir ett offentligt åtagande genom att äldreomsorgen ska ta hänsyn till detta. Men utredningen visar på att det också ingår individuella upplevelseaspekter av ett värdigt liv som den enskilde "inte" kan *tillförsäkras* av det offentliga men som trots det "bör" vara en "central uppgift" för äldreomsorgen. I första citatet nedan syns att det handlar om att skapa *förutsättningar* för välbefinnande och trygghet. I samma citat syns även att utredningen i en beskrivning av värdigt liv använder ordet *tillförsäkra*. Även i andra

citaten nedan syns även att äldreomsorgen ska *skapa förutsättningar* för meningsfullhet. I nedan två citat används genomgående objektiv modalitet.

Att skapa förutsättningar för välbefinnande betyder att den enskilde ska få hjälp så att han eller hon ska kunna känna trygghet och att få uppleva att livet är meningsfullt inom ramen för den insats som ges och i kontakter med den äldre som sker i samband med att insatsen ges. Ett värdigt liv är något som den enskilde kan tillförsäkras genom att vissa aspekter beaktas. De förhållanden som utgör ett värdigt liv kan undanröja hinder och förstärka möjligheterna till välbefinnande, men välbefinnande avser upplevelsen av den egna livssituationen och kan därför inte tillförsäkras genom insatser från socialtjänsten. Det bör dock vara en central uppgift för äldreomsorgen att uppmärksamma och försöka förstärka välbefinnandet. (SOU 2008:51, s 126)

Det bör vara fråga om att skapa förutsättningar för sådant som ger livsmod, livsglädje och en känsla av sammanhang. Äldreomsorgen bör därför sträva efter att äldre kvinnor och män ska kunna uppleva meningsfullhet. Det kan bland annat handla om att skapa olika former av samhörighet och gemenskap samt stärka personens självkänsla. Meningsfullhet innebär också att den äldre kan leva enligt sin kultur, livsåskådning och tro. (SOU 2008:51, s 127)

Till välbefinnande kopplas äldres känsla av trygghet och meningsfullhet och där det offentliga också har ett *ansvar* men inte fullt ut. Det bör vara äldreomsorgens ansvar att erbjuda en trygg miljö så långt det är möjligt så att den äldre kan uppleva välbefinnande trots omfattande vårdbehov, men samtidigt säger man att de offentliga trygghetssystemen inte kan ta hand om all oro (SOU 2008:51, s 126). För att den äldre ska kunna uppleva välbefinnande bör ett biståndsbeslut i en större utsträckning handla om det som rör ett socialt innehåll. Då får personalen en större möjlighet att skapa en meningsfull vardag och på det sättet ge livsmod och livsglädje. Detta kan stimuleras menar utredningen med bad, utflykter, goda måltider, samvaro, lyssna på radio och hobbyverksamheter med mera. Meningsfullhet kan innebära att de anställda stödjer den äldre att upprätthålla kontakter. Att få utrymme att minnas och glädjas över det liv man levt. Ett empatiskt, respektfullt och vänligt bemötande kan ha en positiv inverkan på välbefinnandet (SOU 2008:51, s 128). I nedan citat illustreras ytterligare hur det offentliga kan *ansvara* för att uppfylla de aspekter som utgör värdigt liv men att *välståndet* inte "fullt ut" kan *ansvara* för människors välbefinnande och lycka. I citatet syns därmed tydligt hur äldres värdighet och till delar även äldres välbefinnande görs till ett *välståndets ansvar*. I citatet blir de äldre som medborgare i ett *resursstarkt samhälle* berättigade att förvänta sig ett värdigt liv och äldreomsorgen blir *ansvariga* för värdigt liv och ansvariga för att *stödja* de äldres välbefinnande. Genomgående i citatet lämnas avsändaren ute vilket förstärker påståendena, ordet "är" används även i den första meningen vilket förstärker påståendets sanningshalt.

De villkor som ställs för ett värdigt liv är sådana som medborgare i ett resursstarkt samhälle som vårt ska ha rätt att förvänta sig. Äldreomsorgen har därför fullt ut ett ansvar för att dess villkor uppfylls. En människas känsla av välbefinnande och lycka kan däremot aldrig fullt ut vara välfärdsstatens ansvar. Äldreomsorgen har dock ett ansvar för att de personer som har insatser får stöd för att nå ett välbefinnande. (SOU 2008:51, s 128)

4.1.3 Grupper som ett större offentligt åtagande

I kommittédirektivet förekommer beskrivningen av de äldre, de som inte själva kan göra sin röst hörd, som sköra individer. En del av utredningens uppdrag är att jobba för att *tillförsäkra* dessa äldre en värdig omsorg; "I sitt arbete ta särskild hänsyn till hur en värdig omsorg tillförsäkras de sköraste individerna, de som inte själva kan göra sin röst hörd" (SOU 2008:51, s 253). De sköra äldre blir i beskrivningen beroende av samhället för att få en värdig omsorg. Modaliteten i citatet är objektiv och genom att avsändaren inte skrivs ut i texten blir påståendet till fakta. Eftersom citatet kommer från kommittédirektivet är regeringen avsändaren vilket ger uttalandet en auktoritet. Även i utredningens framförande av ett positivt exempel, i en diskussion om samarbete över professions- och organisationsgränser (SOU 2008:51, s 73), syns tillskrivandet av de sköra äldre som ett större offentligt åtagande i det helhetsansvar som förespråkas speciellt för de sköra äldre, deras beroende är högre i jämförelse med andra äldre och beskrivs i sammanhanget som; "... de sköraste personerna som har omfattande och långvariga behov av hjälpinsatser och medicinsk vård" (SOU 2008:51, s 73).

I detta avsnitt uppmärksammas betydelsen av att ta särskild hänsyn till att många äldre som är i behov av hjälpinsatser befinner sig i en svår livssituation och därför är särskilt sårbara. Sköra personer är ingen liten grupp inom äldreomsorgen, särskilt med tanke på att närmare 70 procent av de som bor i särskilt boende har någon form av demenssjukdom eller kognitiv svikt. Andra förutsättningar för ett värdigt liv i äldreomsorgen är hänsyn till äldres upplevelser av otrygghet, till deras behov av en omsorg som kan ge en meningsfull vardag, liksom äldreomsorgens anpassning till kvinnors respektive mäns behov och till olika kulturella bakgrunder. Lika grundläggande är de äldres inflytande över sitt eget liv i kontakterna med äldreomsorgen. (SOU 2008:51, s 37)

Utredningen beskriver närmare i citatet ovan hur de definierar de sköra under en rubrik i utredningen som kallas Att ta *särskild* hänsyn (vår kursivering). Modaliteten i citatet ovan är genomgående objektiv. De som befinner sig i en svår livssituation, har hjälpbehov och är beroende, särskilt de med en kognitiv svikt eller en demenssjukdom. I utredningens text som följer på ovan citat hänvisas till socialtjänstlagens förarbeten och i samband med det finns en referens till prop. 1987/88:176 och SOU 2003:91. Referensen och intertextualiteteten är kopplad till de tre punkter som lyfts fram som beskrivs vara utgångspunkter för samhällets service, omsorg och vård vilket stödjer och pekar på vikten av det som utredningen säger i ovan citat om exempelvis trygghet, inflytande och självbestämmande.

Utredningen skriver i ett avsnitt om Särskilt sköra personer som behöver särskilt stöd när det gäller att ta tillvara sina rättigheter och intressen gällande både handläggningen och genomförande av insatser och refererar till tillsynsrapporten Social Tillsyn 2005 där fem grupper lyfts fram: De som saknar ett socialt nätverk och närstående, och problemen uppkommer främst när personen inte kan föra sin talan och inte har en företrädare. Ytterligare två grupper som har svårt att få sina behov tillgodosedda är de med demenssjukdom samt de som väntar på en plats på ett särskilt boende. Den fjärde gruppen som nämns är de som inte blir beviljade en plats på ett sådant boende på grund av att de inte har skäl nog förutom ett behov av trygghet. Slutligen den femte gruppen är de med sammansatta

behov där det behövs lösningar som är bättre anpassade till den enskilde personen än de standardlösningar som finns till förfogande (SOU 2008:51, s 37, 38).

I första citatet nedan syns att utredningen beskriver de äldre, med främst kognitiva funktionsnedsättningar, som att de har begränsade och i många fall "ytterst" *begränsade möjligheter* till inflytande. Även i det andra citatet nedan syns hur de allra äldsta med kognitiva funktionsnedsättningar kräver en äldreomsorg som ska *särskilt* anpassa och individualisera i och med att de kan ha svårt att beskriva och uttrycka sig. De sköra äldre blir i detta sammanhang beroende av en anpassad äldreomsorg.

De äldre ser det idag som naturligt med individuell anpassning av insatser och inflytande över sin vardag, samt inflytande över vilken hjälp de får, över hur och när hjälpinsatserna ges och vem eller vilka som ger denna hjälp. Ett stort antal äldre främst med olika kognitiva funktionsnedsättningar har dock begränsade möjligheter till inflytande, och i många fall är möjligheterna ytterst begränsade. (SOU 2008:52, s 38)

Alla personer har inte möjlighet att beskriva sina problem eller uttrycka sina behov, främst beroende på olika kognitiva funktionsnedsättningar Antalet personer med nedsatta kognitiva funktioner ökar med stigande ålder. Samtidigt är det de allra äldsta som idag prioriteras inom äldreomsorgen, och därför får frågan om individualisering och särskild anpassning extra stor betydelse. (SOU 2008:52, s 38)

I det första citatet ovan finns både en objektiv samt en kategorisk modalitet vilket speglar utredningens auktoritet samt transformerar utsagan till en sanning. Vidare skiljer påståendet ut de sköra äldre som att de inte har samma möjligheter till det inflytande som just beskrivs vara en självklarhet för de äldre idag. Just ordvalet "idag" antyder även att äldre inte alltid har sett det som naturligt och dagens äldre särskiljs från de äldre förr.

4.1.4 Ekonomiska aspekter av värdigt liv, välbefinnande och ökat inflytande

Välfärdsdiskursen befinner sig även i ett ekonomiskt sammanhang vilket följande resultatavsnitt kommer att illustrera. I kommittédirektivets bakgrundsbeskrivning sätts bilden av den äldre som ett *offentligt åtagande* i relation till *samhällets resurser*. Den manifesta intertextualiteten är tydlig eftersom citatet bygger på en tidigare utredning:

Den parlamentariska utredningen Senior 2005 framhöll i sitt slutbetänkande Äldrepolitik för framtiden (SOU 2003:93) att det i grund och botten handlar om hur man kan förena tydlighet i vad som ingår i det offentliga åtagandet för vård och omsorg om äldre med flexibilitet i förhållande till den enskildes behov och samhällets resurser. (SOU 2008:51, s 255)

I nedan citat gör utredningen klart för läsarna att förslaget till en ny bestämmelse i socialtjänstlagen inte leder till ett ökat ekonomiskt åtagande utan kommer befästa vad värdighet innebär. Detta citat bygger inte på någon annans uttalande, i den sista meningen är en objektiv modalitet synlig vilket ger en bild av att detta är sant. Syftet med att arbeta med en nationell värdegrund samt lokala

värdighetsgarantier är ett förtydligande samt ett förbättrande av kvaliteten inom äldreomsorgen och är inte kopplad till fler och nya insatser (SOU 2008:51, s 210).

Utredningen föreslår en ny bestämmelse i socialtjänstlagen om att äldre människor ska, så långt det är möjligt, kunna leva utifrån sin identitet och personlighet. Bestämmelsen ska befästa utgångspunkten att värdighet är att den äldre inte ska göra avkall på sin identitet eller personlighet. Bestämmelsen leder inte till nya eller ökade kostnader. (SOU 2008:51, s 212)

Vad gäller kostnaden för att införa och jobba efter värdegrunden beskriver utredningen i avsnittet Ekonomiska konsekvensanalyser att värdegrunden handlar om förändring i attityder och förhållningssätt och inte om ökade kostnader för nya insatser. I citatet nedan är modaliteten i första meningen objektiv men redan andra meningen förtydligas att det är utredningen som är avsändaren genom subjektiv modalitet, vilken även fortsätter råda i resten av citatet. I första och andra meningen förstärks påståendena med ord som "viktigt", "inte" och "inga". Utredningen menar sedan att det som de lämnar förslag om i "stor" utsträckning handlar om attityder, synsätt, värderingar, bemötande och förhållningssätt som har sin utgångspunkt i etiska frågor och som ger de äldre förutsättningar att leva ett värdigt liv.

Det är dock viktigt att konstatera att en sådan möjlig ambitionshöjning inte är kopplad till fler och nya insatser för de äldre. Utredningen lämnar inga förslag till materiella förbättringar avseende insatser inom äldreomsorgen och formulerar heller inga miniminivåer som ska uppfyllas. De bedömningar och förslag som utredningen lägger fram har fokus på etiska frågor som istället handlar om att påverka attityder, synsätt, värderingar och förhållningssätt i arbetet. Att påverka de äldres förutsättningar att kunna leva ett värdigt liv med insatser från äldreomsorgen handlar i stor utsträckning om bemötande och förhållningssätt. (SOU 2008: 51 s 210)

I ett annat stycke ger utredningen exempel på just vad värdegrunden kan innebära för att stärka att det handlar om "relativt små medel": "Det kan handla om relativt små medel som till exempel att den äldre har möjlighet att lyssna på musik som han eller hon uppskattar eller att ha möjlighet till samvaro med andra" (SOU 2008:51, s 212). Citatet består av objektiv modalitet vilket förstärker sanningshalten i påståendet samtidigt finns hjälpverbet "kan" och ordet "relativt" vilket medför en viss osäkerhet i påståendet, en öppenhet inför att det även "kan" handla om annat än relativt små medel.

Eftersom värdegrunden handlar om förändrade attityder, värderingar och förhållningssätt som i mångt och mycket är avhängigt verksamheten menar utredningen att det däremot kan kosta att implementera värdegrunden. Detta illustreras i nedan citat. I nedan citat syns även att utredningen menar att organisatoriska faktorer kan påverka den äldres rätt till värdigt liv och välbefinnande.

Resurstillgång, personalens kunskap och kompetens samt organisatoriska faktorer påverkar möjligheterna att tillgodose den äldres rätt till ett värdigt liv och till välbefinnande. Äldreomsorgen som verksamhet och organisation måste ha ett tydligt fokus samt medvetna strategier och satsningar för att värdegrundsfrågor och etiska förhållningssätt ska bli levande i verksamheten. För de verksamheter som inte redan arbetar med värdegrundsfrågor kan implementeringen av den lagstadgade värdegrunden

därför påverka organisationen och dess resurser i fråga om personal och ekonomi. (SOU 2008:51, s 140)

Utredningen gör även bedömningen att lagförslaget om ökat inflytande inte kommer att leda till ökade kostnader för kommunerna, annat än vad ett förändrat arbetssätt kan medföra, men som utredningen menar kan kompenseras av att kvalitetsökningar leder till kostnadseffektivitet (SOU 2008:51, s 215). Påståendet bygger utredningen på ett tidigare resonemang om huruvida kvalitetsökningar kan leda till kostnadseffektivitet där: ”Utredningen konstaterar att man inte vet hur de samlade kostnadseffekterna påverkas av högre kvalitet. Det är dock sannolikt att investeringar i förbättrad kvalitet på sikt leder till kostnadseffektivitet” (SOU 2008:51, s 209-210). Anledningen till varför utredningen menar lagförslaget om ökat inflytande inte anses öka kommunernas kostnader beror även på att lagförslaget syftar på att äldre kvinnor och män ska få ökat inflytande över redan beviljade insatser (SOU 2008:51, s 215).

4.2 Världighetsdiskursen

Världighetsdiskursen som urskilts i utredningen kännetecknas av bilden av den äldre som människa, genom regeringens och utredningens betoning på etik och människovärdesprincipen. Värdegrundens två nyckelbegrepp värdigt liv och välbefinnande kopplas till världighetsdiskursen då de uppkommit ur människovärdesprincipen och presenteras under rubrik ”Människovärde, värdigt liv och välbefinnande”. Utredningen jämför även värdigt liv med Socialtjänstlagen vilket presenteras under rubrik ”Värdigt liv i jämförelse med Socialtjänstlagen”. De ord som vi främst förknippar med världighetsdiskursen är *etik, människosyn, människovärde, värdigt liv och välbefinnande, identitet och personlighet, värderingar, attityder, bemötande, förhållningssätt* samt *socialt innehåll*.

4.2.1 Människovärde, värdigt liv och välbefinnande

Diskursen återfinns redan i kommittédirektivets rubrik i och med ordet *människovärde*:

“Världighetsgaranti - en äldreomsorg med respekt för människovärdet” (SOU 2008:51, s 253). Även i utredningens förord förekommer världighetsdiskursen genom respekten för livet och alla människors rätt att utvecklas: “Respekten för livet och varje människas rätt att utvecklas i egen takt hela livet kräver en genomtänkt värdegrund inom äldreomsorgen” (SOU 2008:51, s 32). I citatet lämnas avsändaren ute vilket medför att påståendet förstärks och uppfattas som ett faktum. Det *etiska* fokus som finns i SOU 2008:51 får utredningen med sig från regeringen vilket syns i kommittédirektivets beskrivning av vad utredningen skall göra, i och med att utredningen skall: “föreslå metoder som säkerställer att alla verksamheter som ansvarar för omsorgen om äldre präglas av ett etiskt förhållningssätt” (SOU 2008:51, s 253). I regeringens bakgrundstext i kommittédirektivet finner vi en tanke bakom vad det etiska förhållningssättet förväntas medföra: “Människosyn, värderingar och ett etiskt förhållningssätt behöver göras tydligt i den dagliga verksamheten för att kvaliteten i innehållet skall utvecklas och tilliten till äldreomsorgen öka” (SOU 2008:51, s 255). I citatet lämnas avsändaren ute vilket påverkar sanningshalten i meningen, för läsaren presenteras informationen i meningen som

ett faktum, och där bland annat det etiska förhållningssättet, med förutsättning att förhållningssättet tydliggörs, beskrivs öka kvaliteten och tilliten.

En av utredningens bilagor, bilaga fyra, är ett underlag för värdighetsbegreppet och utredningen använder underlaget för att bestämma begreppets innebörd. I citatet nedan syns hur *människovärdet* kopplas till *värdigt liv* och även hur vi därmed kopplar etiken till värdigt liv och dess olika aspekter. Modaliteten i citatets första mening är subjektiv, utredningen presenterar att de har valt att använda underlaget för att definiera värdighet. I citatet poängterar utredningen att de använder *värdighet* främst i betydelsen av *människovärdet* och den *personliga identiteten*. I citatet nedan ses tydliga spår av manifest intertextualitet, utredningen refererar till Nordenfelt och Blennberger och till bilaga fyra där begreppet värdighet definieras av dessa personer. Utredningen beskriver här även att värdigt liv kan ses som en rättighet för de som tillhör samhället, ur denna beskrivning tolkar vi att värdighetsdiskursen, genom värdigt liv, kan kopplas till synen på äldre som medborgare och därmed som innehavande av rättigheter. Det tillhör ett medborgarskap att bli sedd som människa.

Utredningen har valt att använda Nordenfelts och Blennbergers definitioner av värdighet. Främst används termen värdighet i betydelsen av det unika värde varje människa har bara genom att vara människa samt den personliga identitetens värdighet, dvs. den värdighet som är kopplad till den egna identiteten. Värdighet som rättighet kan också kallas för rätten till ett värdigt liv. Ett värdigt liv innebär en serie värdighetsaspekter som en person kan anses ha rätt till bara genom att tillhöra ett visst samhälle med dess resurser och ideal. (SOU 2008:51, s 110)

I början på utredningen definieras *identitet och personlighet*, se nedan citat, och till denna definition av identitet och personlighet refererar utredningen till Nationalencyklopedin:

Med identitet avses en medvetenhet om sitt jag, dvs. att kunna bestämma över sina tankar och handlingar och att i grunden vara densamma trots förändringar som inträffar under livet. Identiteten består även av en medvetenhet om den egna personligheten dvs. om innehållet i alla erfarenheter under livet som format personligheten. Med personlighet avses helheten av de psykiska egenskaper som utmärker en person. (SOU 2008:51, s 28-29)

I början av utredningen definieras även *värdigt liv*, se nedan citat, och i begreppet ingår sex olika aspekter som utgör förutsättningar för ett värdigt liv för äldre. Vi tolkar det som att dessa sex aspekter ingår i värdighetsdiskursen eftersom de tillhör *värdigt liv* och *människovärdesprincipen*. I ett annat avsnitt av SOU 2008:51 synliggörs att utredningen bygger på bilaga fyra gällande dessa sex aspekter eftersom de explicit refererar till bilagan, det finns manifest intertextualitet.

Till ett värdigt liv hör enligt utredningen hänsyn till den äldres integritet såsom rätt till ett privatliv och kroppslig integritet, möjlighet att upprätthålla självbestämmande, individanpassning och delaktighet i beslut och insatser, insatser av god kvalitet samt ett gott bemötande av den äldre och dennes närstående. (SOU 2008:51, s 30)

Nedan citat illustrerar att det etiska begreppet *värdighet* är anpassat till äldre och att utredningen ur det har dragit slutsatser för hur äldreomsorgen "ska" inriktas utefter äldres behov av värdighet. I citatets sista mening är modaliteten subjektiv, utredningen är tydlig med att det är utredningen som har dragit slutsatserna, sedan används ordet "ska" vilket är ett hjälpverb som förstärker påståendet. I citatet hänvisar utredningen även till kommittédirektivet för att styrka varför utredningen har undersökt vad värdighet kan vara för äldre och vilken betydelse det har.

Värdighet för äldre är ett centralt tema i utredningens direktiv. Utredningen har därför undersökt vad värdighet kan vara för äldre människor och vilken betydelse värdighet har för äldre när de får insatser från äldreomsorgen. Utredningen har därefter dragit slutsatser om på vilka sätt behovet av värdighet för äldre ska inverka på inriktningen av äldreomsorg och vilka förhållningssätt som ska gälla. (SOU 2008:51, s 107)

Det andra nyckelbegreppet i värdegrunden utöver värdigt liv är välbefinnande, det beskrivs av utredningen vara olika saker men välbefinnande ingår ändå i ett värdigt liv eftersom utredningen, se nedan citat, kopplar ihop *välbefinnande* med *identitet och personlighet* som kopplas till *mänsklig värdighet*. Begreppet välbefinnande utgörs av de två delarna trygghet och meningsfullhet och kompletterar värdigt liv. Den äldre ska kunna uppnå välbefinnande genom att känna trygghet och meningsfullhet.

De ovan angivna aspekterna som enligt utredningen ingår i rätten till ett värdigt liv är viktiga förutsättningar för att äldre personer ska kunna leva på det sätt som de själv önskar och i enlighet med sin identitet och personlighet. Välbefinnande kan vara ytterligare en förutsättning för den äldres möjlighet att kunna leva i enlighet med sin identitet och personlighet med bibehållen mänsklig värdighet. Med välbefinnande bör menas att personen känner trygghet och meningsfullhet. (SOU 2008:51, s 107-108)

Värdighetsdiskursen, genom sin koppling till etik, beskriver den äldre som människa genom utredningens användning av människovärdesprincipen. I nedan citat kopplar utredningen ihop människovärdet med de värden som beskrevs i ovan citat. I nedan citat syns beskrivningen av den äldre som människa och ingen särskild utskrivning görs att det gäller just äldre utan "alla" ska kunna få leva ett värdigt liv i egenskap av att vara människa. Men utredningen handlar om äldreomsorgen och om en värdegrund i socialtjänstlagen för gruppen äldre och redan i nästa stycke som följer av nedan citat blir det tydligt att det handlar om äldreomsorgen och därmed om de äldre (SOU 2008:51, s 120).

Varje människa har en grundläggande värdighet och ett unikt värde bara genom att vara människa. Utifrån detta ska alla kunna få leva ett värdigt liv. Begreppet värdigt liv har en övergripande karaktär och innefattar flera andra värden och förhållningssätt; integritet såsom privatliv och kroppslig integritet, självbestämmande, delaktighet, individanpassning, insatser av god kvalitet och gott bemötande av den äldre och hans eller hennes närstående. (SOU 2008:51, s 120)

I nedan citat skriver utredningen att *värdighet* kopplat till rätten att leva utifrån sin *identitet och personlighet* innebär att en människa även vid hög ålder ska få behålla sina intressen och vanor. Till detta synsätt skriver utredningen fram en konsekvens som innebär att det sociala innehållet behöver betonas i äldreomsorgens verksamheter. I nedan citats andra mening råder objektiv och kategorisk modalitet vilket medför att utredningen framställer att det sociala innehållet i äldreomsorgens verksamheter påverkar huruvida äldre kan uppleva meningsfullhet och livslust. Citatets första mening beskriver den äldre som en människa i hög ålder och ordet “även” och “behålla” antyder att det handlar om intressen och vanor som har funnits sedan innan, något man ska få behålla även vid inträde till äldreomsorgen. I nedan citat beskrivs även *värdighet*, genom *identitet och personlighet*, som en rättighet.

Värdighet i betydelsen att en människa även vid hög ålder ska ha rätt att leva sitt liv utifrån sin identitet och personlighet innebär att han eller hon ska få stöd för att behålla sina intressen och vanor. En konsekvens av detta synsätt är att äldreomsorgen behöver betona det sociala innehållet i sina verksamheter så att äldre kvinnor och män kan uppleva meningsfullhet och livslust. För att tillgodose behovet av värdighet i denna betydelse bedömer utredningen att det måste finnas ett medvetet förhållningssätt inom äldreomsorgen som både tar hänsyn till individens behov av ett värdigt liv och till välbefinnande i tillvaron. Insatserna ska därför utformas utifrån ett sådant synsätt. (SOU 2008:51, s 108)

Begreppet *värdighet* beskrivs av utredningen som att äldre ska få leva enligt sin *identitet och personlighet* trots ett uppstått behov av insatser från äldreomsorgen, se ovan och nedan citat. I nedan citat förklarar utredningen vad värdighet är och motiverar den nationella värdegrunden. I det sista stycket av citatet framträder att värdegrunden behöver anpassas till de som är äldre idag och imorgon. Modaliteten i citatets första mening är subjektiv, utredningen presenterar sig själv som avsändare i motsats till citatets sista mening där istället avsändaren lämnas ute vilket får till följd att dagens och morgondagens äldres önskan om att inte få göra avkall på sin identitet och personlighet blir till ett faktum.

Enligt utredningen är värdighet för den äldre att så långt det är möjligt, kunna leva sitt liv utifrån sin identitet och personlighet, även den dag det blir aktuellt med insatser från äldreomsorgen. För att befästa ett sådant synsätt och åstadkomma ett perspektivskifte i synen på äldre och åldrandet behövs en nationell värdegrund. En värdegrund för 2000-talet behöver anpassas till dagens och morgondagens äldre och deras önskan om att få leva sitt liv utan att göra avkall på sin identitet och personlighet. (SOU 2008:51, s 115, 116)

4.2.2 Värdigt liv i jämförelse med Socialtjänstlagen

Värdighetsdiskursen syns förutom ovan även i jämförelsen av en lagstiftad värdegrund och av socialtjänstlagens värden och intentioner, vilket beskrivs i detta resultatavsnitt. Delvis menar både regeringen och utredningen att socialtjänstlagens intentioner och värden, genom värdegrunden, behöver tydliggöras. Delvis menar de att värdegrunden är ett uttryck för någonting utöver vad socialtjänstlagen syftar till. Utredningen skriver till exempel att värdegrundens inriktning mot att den

äldre ska kunna leva utifrån sin *identitet och personlighet* innebär någonting nytt i förhållande till socialtjänstlagen (SOU 2008:51, s 116). Och i nedan citat syns värdighetsdiskursen i utredningens jämförelse av värdigt liv och skälig levnadsnivå där värdigt liv särskiljs skälig levnadsnivå i sin betydelse. *Värdigt liv* beskrivs som något annat än den skäliga levnadsnivåns materiella innebörd och att värdigt liv handlar om en *social kvalitet* och om *attityder, förhållningssätt* och *etiska normer*.

Frågor om värdigt liv och välbefinnande handlar om en annan dimension av kvalitet än skälig levnadsnivå uttryckt i t.ex. miniminivåer eller olika hjälpinsatser. Utredningen har fokus på den sociala kvaliteten i äldreomsorgen, på den äldres möjligheter att få vara den man är dvs. på möjligheterna att få leva utifrån sin identitet och personlighet även när behov av äldreomsorg uppstår. Grundläggande frågor i det sammanhanget är snarare attityder, värderingar, förhållningssätt i arbetet och etiska normer än materiella hjälpinsatser. (SOU 2008:51, s 98)

I kommittédirektivet hänvisar regeringen till socialtjänstlagen och annan lagstiftning inom området och är tydliga med att det inte räcker. I nedan citat lämnas avsändaren ute förutom i de två sista meningarna vilket ger utrymme för en tolkning att regeringen är tydlig med att detta är deras subjektiva uppfattning och att man på detta sätt förbinder sig till uttalandet, något som även förstärks i och med användandet av orden "ska" och "skall".

I socialtjänstlagen (2001:453) framhävs respekten för människovärdet genom begrepp som självbestämmanderätt, integritet, jämlikhet i levnadsvillkor och trygghet. I hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) sägs att vården skall ges med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans värdighet. För vård och omsorg om äldre finns bestämmelser om anmälningsplikt vid allvarliga missförhållanden, i socialtjänstlagen, den s.k. Lex Sarah, och i hälso- och sjukvårdslagen anmälningsplikt vid risk för allvarlig skada, lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område, den s.k. Lex Maria. Regeringens uppfattning är att ytterligare åtgärder krävs för att tilltron till vård och omsorg om äldre skall bevaras och stärkas. Det ska inte råda någon tvekan om att alla får den vård och omsorg de är i behov av. (SOU 2008:51, s 255)

Även utredningen skriver om detta i avsnittet där de argumenterar för motiven bakom en lagstiftad värdegrund i socialtjänstlagen (SOU 2008:51, s 136-138), se nedan citat.

Socialtjänstlagen och dess förarbeten innehåller en del krav på värdigt liv och välbefinnande, men utredningen konstaterar att det saknas en tydligt formulerad värdegrund. Utredningen anser därför att det behövs en bestämmelse utöver de redan gällande reglerna och uttalandena i förarbetena som förtydligar vilka termer som ska utgöra värdegrunden för äldreomsorgen. (SOU 2008:51, s 137)

I en del av kapitel sex gör utredningen en genomgång av hur värdegrundsbegreppen används i socialtjänstlagen och dess förarbeten. Den manifesta intertextualiteten är tydlig på så sätt att utredningen hänvisar till dessa texter då man motiverar värdegrunden. Värdegrunden jämförs och sätts i relation till Socialtjänstlagen och man menar att värdegrunden ska ses som ett komplement till SoL med en tydligare innebörd av vad vissa begrepp, bland annat självbestämmande, trygghet och gott bemötande, innebär för äldre. Utredningen motiverar en särskild lagstiftad värdegrund i Socialtjänstlagen med att genom att lyfta upp de begrepp som ska ingå i en värdegrund ökar

tydligheten, samt även den status och vikt som man lägger vid en tillämpning av begreppen (SOU 2008:51, s 137). Genom att man lagstiftar om en nationell värdegrund tydliggör man vissa värden istället för att de döljs i förarbeten och tydliggör vad begreppen betyder för äldre: ”En annan skillnad blir att de olika begreppen, självbestämmande, trygghet och gott bemötande m.fl. genom den nya paragrafen blir utförligare definierade, dvs. det blir tydligare vad termerna betyder för äldre” (SOU 2008:51, s 137, 138).

Utredningen menar, se citatet nedan, att värdegrunden till delar är allmängiltiga men att de har anpassat värdighet för just äldre människor eftersom det är i linje med det uppdrag de har fått.

Den föreslagna värdegrunden är anpassad till äldre människors levnadsförhållanden och behov. Naturligtvis finns det aspekter som även skulle kunna gälla för andra målgrupper, eftersom värdegrunden innehåller allmängiltiga aspekter. I utredningens uppdrag ingår dock endast att föreslå åtgärder för dem som omfattas av äldreomsorg. Därmed har utredningen inte analyserat värdegrundens tillämpning för andra målgrupper. (SOU 2008:51, s 117)

Utredningen har även övervägt om värdegrunden skulle kunna tillämpas inom hälso- och sjukvården. Men eftersom den föreslagna värdegrunden enbart riktar sig till äldre är detta inte möjligt eftersom hälso- och sjukvårdslagen inte är inriktad till särskilda grupper såsom socialtjänstlagen är. Då skulle inte värdegrunden inom hälso- och sjukvårdslagen kunna begränsas till äldre vilka är målgruppen för just denna utredning (SOU 2008:51, s 118).

4.3 Empowermentdiskursen

I följande avsnitt kommer vi att ge en presentation av en diskurs som vi valt att kalla empowermentdiskursen. De äldre ses som mer eller mindre autonoma i relation till äldreomsorgen. Under rubriken ”Empowerment genom värdegrund och lagförslag om ökat inflytande” illustreras hur värdegrunden och lagförslaget om ökat inflytande används som verktyg för att bland annat öka de äldres inflytande och delaktighet samt att de äldre ses som autonoma i relation till äldreomsorgen exempelvis som aktiv med makt. Under rubrik ”Förutsättningar för empowerment” illustreras att det även finns beskrivningar av vilka förutsättningar som kan krävas för att möjliggöra att de äldre ska få autonomi samt att de äldre ses som mindre autonoma i relation till äldreomsorgen exempelvis genom den skörelse som beroende av andra för att kunna upprätthålla någon grad av självständighet. Denna diskurs kan kopplas till sammanhang med lagförslaget om ökat inflytande för äldre i Socialtjänstlagen samt kan kopplas med flera delar av utredningens förslag på den nationella värdegrunden. Ord som vi förknippar med empowermentdiskursen är bland annat *göra sin röst hörd, delaktighet, inflytande, självbestämmande, makt, påverkan, brukare, valfrihet, maktförskjutning, egenmakt och autonomi.*

4.3.1 Empowerment genom värdegrund och lagförslag om ökat inflytande

Utredningen föreslår en lagändring i socialtjänstlagen som handlar om ökat inflytande för äldre. Förslaget kopplas till den nationella värdegrunden: ”Tanken med den nationella värdegrund som utredningen föreslår är att öka de äldres självbestämmande och delaktighet samt att öka den

individuella anpassningen när besluten ska genomföras. Den äldre ska kunna påverka besluten om bistånd men också när och hur insatserna ska ges” (SOU 2008:51, s 151). Förslaget är att; “En bestämmelse införs i socialtjänstlagen om att den äldre ska, så långt som möjligt, kunna välja när och hur stöd och hjälp i boendet och annan lättåtkomlig service ska ges” (SOU 2008:51, s 151). Språkbruket i form av ordval som *inflytande*, *självbestämmande*, *delaktighet* och *påverkan* styrker bilden av äldre som innehavande av en hög grad av autonomi som värdegrunden tänkas kunna öka. Värdegrunden och lagförslaget om ökat inflytande tolkas därmed som att de används som ett verktyg för empowerment genom att de förväntas öka de äldres inflytande. Detta blir också tydligt i ett av de två huvudsakliga syften som utredningen menar att bestämmelsen har:

Äldreomsorgen ska vara flexibel och låta den äldre välja när och hur en insats ska ges, utifrån de bedömda behoven. Detta ger den äldre större inflytande över de beviljade hjälpinsatserna och skapar flexibilitet för honom eller henne i när och hur insatserna ges. Boendeformen ska inte påverka den äldres möjligheter att kunna påverka när och hur olika beviljade insatser ska utföras. (SOU 2008:51, s 152)

I ovan citat tolkar vi att empowerment beskrivs i förhållande till äldreomsorgen på så sätt att den äldres inflytande ska tillåtas av äldreomsorgen. Det handlar om att de äldres inflytande, som de äldre här förutsätts ha, måste gå före och styra äldreomsorgens utformning. I ordval som “låta” den äldre välja och ”ger” den äldre inflytande syns även den maktposition äldreomsorgen har eftersom den låter den äldre välja och ha inflytande. “Låta” är ett ord som handlar om sociala relationer, där utredningen konstruerar en social relation där det är utredningen som tillåter någon att agera på ett särskilt sätt. Modaliteten i citatet är även genomgående objektiv vilket framställer påståendet som ett faktum.

I utredningen, när motivet bakom lagförslaget om ökat inflytande för äldre beskrivs, hänvisar man till socialtjänstlagens förarbeten för att lyfta att lagförslaget är förenligt med socialtjänstlagens intentioner men att det trots det behöver förtydligas (SOU 2008:51, s 153), se nedan två citat. Nedan första citat tydliggör att utredningens text och ord som vi kopplar till empowermentdiskursen såsom inflytande och självbestämmande bygger på en manifest intertextualitet. Det andra citatet nedan är även ett citat i själva utredningstexten, alltså utredningen refererar genom citat till socialtjänstlagens proposition. I det andra citatet lyfts inflytande fram som en förutsättning för god kvalitet. Modaliteten är objektiv vilket framställer påståendet som fakta. Ordet ”ges” innebär även att det är någon som ger den enskilde och/eller dennes företrädare detta verkliga inflytande.

I 1 kap. 1 § tredje stycket socialtjänstlagen (2001:453; SoL) står att socialtjänstens mål är att verksamheten ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. Förarbetena till socialtjänstlagen ger också stöd för den äldres möjligheter att påverka verksamhetens anpassning till individuella behov samt för respekt i bemötandet och trygghet. Av förarbetena framgår att den äldre själv ska få bestämma över sin situation, vilket kopplas till 3 kap. 5 § SoL att socialnämndens insatser ska utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne (prop. 1979/80:1 s 522). Socialtjänstens verksamhet för äldre ska präglas av respekt för den enskildes självbestämmande, integritet, trygghet och värdighet. Omsorg och vård ska utformas utifrån den enskildes individuella

behov, förutsättningar och önskemål. Vidare framgår av förarbetena till socialtjänstlagen att den äldres behov alltid ska gå före de organisatoriska eller de administrativa behoven. (SOU 2008:51, s 152-153)

God kvalitet förutsätter att den enskilde och/eller dennes företrädare ges ett verkligt inflytande över insatsernas utformning (...) Ett reellt inflytande handlar också om bemötande och respekt för vars och ens särart, vilja och önskemål (prop. 1996/97:124 del 2 s 53, 54). (SOU 2008:51, s 153)

I utredningens förord, se nedan citat, används ordet *maktförskjutning* och *egenmakt* vilket vi kopplar till empowermentdiskursen. Genom att utredningen beskriver maktförskjutningen som pågående tolkar vi det som att utredningen syftar på att äldre redan har makt. Samtidigt skriver utredningen även att värdigt liv och värdighetsgaranti i stor utsträckning handlar om egenmakt och att detta betänkande kan påskynda maktförskjutningen. Detta tolkar vi som att värdigt liv och värdighetsgaranti används som ett verktyg för empowerment, för att stärka de äldres makt. I ordvalet *förhoppningsvis* uttrycker utredningen ett hopp och en vilja om att kunna bidra till en påskyndning av maktförskjutning och viljan syns att utredningen värderar maktförskjutning som någonting bra. Maktförskjutningen i sig påtalas som fakta i och med att avsändaren är utelämnad, utredningen beskriver det som ett faktum att en maktförskjutning pågår. Med tillägget ”vare sig vi vill det eller inte” ger avsändaren läsaren en antydning om att den maktförskjutning som pågår kanske inte är önskad av alla. Modaliteten i citatet är objektiv och i andra meningen även kategorisk vilket medför påståendet en högre sanningshalt.

Förhoppningsvis lyckas detta betänkande visa värdet av att påskynda den maktförskjutning som pågår vare sig vi vill det eller inte. Värdigt liv och värdighetsgaranti är i stor utsträckning en fråga om tydlig egenmakt. Makten över vardagen, över valen, makten över mattider, läggtider, intressen, makten över privatliv såväl som makten över gemenskap och delaktighet. (SOU 2008:51, s 31)

I nedanstående citat från kommittédirektivet tillskrivs de äldre, här som medborgare och individer, en hög grad av inflytande vilket syns i form av ordvalen *önskemål*, *begäran*, *stys* och *fritt val*. Med information och kunskap som förutsättning kan de äldre utnyttja sitt inflytande genom att önska, begära samt fritt välja och styra med hjälp av önskemålen. Genom att i citatet utelämna avsändaren och använda det modala hjälpverbet ”skall” samt att utsagan kommer från regeringen, som är en auktoritet, signaleras en sanning och det blir till fakta att de äldre med information och kunskap kommer ha en större möjlighet att önska och begära.

Utredaren skall lämna förslag till hur medborgarna skall få information och kunskap om äldreomsorgens innehåll och övriga delar i värdighetsgarantin. Med information om vad vården och omsorgen skall åstadkomma får individerna större möjlighet att själva komma med önskemål och begäran om hur insatserna skall utformas. Det behöver också utredas hur ansvar för garantier eller preciseringar kan fungera i ett system med fritt val där planeringen stys av den enskildes önskemål. (SOU 2008:51, s 259)

Till ovan citat finns ingen manifest intertextualitet däremot finns en manifest intertextualitetsaspekt tidigare i texten som tycks kunna kopplas till ovan citat. Det handlar om att regeringen refererar till

den parlamentariska utredningen Senior 2005, SOU 2003:93, om behovet av att tydliggöra det offentliga åtagandet för vård och omsorg om äldre för att öka tryggheten för den enskilde och anhöriga samtidigt som en flexibilitet önskas i förhållande till de individuella behoven (SOU 2008:51, s 255). I ovan citat syns hur regeringen bygger på denna tanke och kopplar tydligheten i äldreomsorgens innehåll till ett ökat inflytande för individerna.

4.3.2 Förutsättningar för empowerment

Organisatoriska förutsättningar kopplade till att äldre ska kunna utnyttja sitt inflytande finns genomgående i utredningen och berör de äldre i olika grader av autonomi. I utredningen skrivs det om olika förutsättningar för att äldre ska kunna utnyttja den autonomi som vi tolkar att de förutsätts ha. Utredningen skriver: "För att äldre ska kunna bruka sitt inflytande och sin valfrihet måste de dock kunna överblicka och förstå kommunens tjänsteutbud. Då är det lämpligt att brukaren har tillgång till skriftliga dokument som beskriver tjänstens innehåll och kvalitet" (SOU 2008:51, s 46). Till detta citat finns en explicit referens till Tjänstegarantier och klagomålshantering, Svenska kommunförbundet 1999. Modaliteten i citatet är objektiv vilket medför att de äldres förmåga, att överblicka och förstå kommunens tjänsteutbud, framställs som avhängigt för att äldre ska kunna använda sitt inflytande och sin valfrihet.

Kommunikation människor emellan har avgörande betydelse för möjligheten till inflytande över sin situation och därmed ett värdigt liv En god kommunikation mellan äldre personer, de närstående och utförarna är en förutsättning för att omsorgen om den äldre ska kunna planeras och genomföras värdigt och på ett sätt som är så tillfredställande som möjligt för alla parter. En daglig dialog om de enkla vardagliga situationerna bidrar till att skapa trygghet och ge den äldre inflytande och makt över sin egen situation. Därmed finns också möjlighet att undvika eller enkelt rätta till missförstånd Dessutom måste det finnas olika vägar att framföra synpunkter och klagomål om den dagliga kommunikationen inte fungerar väl. Kommunen måste också ta en särskild hänsyn till de allra sköraste som av olika skäl inte kan föra sin egen talan. (SOU 2008:51, s 45-46)

I ovanstående citat tar utredningen upp olika förutsättningar för *inflytande* och *makt* över sin situation, särskilt en god kommunikation. I och med att modaliteten i meningen är objektiv framställs den dagliga dialogen som ett bidragande faktum för den äldres inflytande och makt. Ordvalet "ge" visar även på att det handlar om att de äldre "ges" inflytande och makt vilket visar på kopplingen till empowerment. I citatet talar utredningen även om att det måste finnas vägar för synpunkter och klagomål och att kommunerna måste ta en särskild hänsyn till de allra sköraste som inte själva kan föra sin egen talan.

I utredningens kapitel som handlar om lagförslaget om ökat inflytande för äldre ger man i ett avsnitt förslag på att kontaktperson för äldre borde utnyttjas bättre (SOU 2008:51, s 161). Nedan citat illustrerar hur kontaktperson kan ses som en förutsättning för att de äldre som har en inskränkt möjlighet till att *göra sin röst hörd* ska kunna utnyttja sin rätt till värdegrunden. Utredningen hänvisar till Socialtjänstlagen angående bistånd enligt 4 kap. 1 § i form av kontaktperson som berörs i 3 kap. 6 § tredje stycket SoL bedöms väldigt sällan för äldre, men citatet är utredningens egna ord, man

använder sig av objektiv modalitet vilket tillstyrker påståendet som ett slags fakta som dock förlorar styrka eftersom ordet ”kan” används:

En formellt utsedd kontaktperson kan medverka till att den äldre får möjlighet att leva ett rikt och värdigt liv även om ett antal funktioner är nedsatta. Många äldre saknar närstående som kan underlätta kontakten med äldreomsorgen. En utsedd kontaktperson enligt ovan kan då vara ett sätt att stödja individens rätt att få en omsorg och vård som vilar på den nationella värdegrunden. Äldres möjlighet att göra sin röst hörd kan vara inskränkt på grund av sjukdom och/eller funktionsnedsättning men också genom den beroendeställning som den äldre har Om fler äldre ges möjlighet att ha en särskild kontaktperson stärker detta den äldres inflytande över sin egen vardag och bidrar till att han eller hon kan leva ett gott och värdigt liv. (SOU 2008:51, s 161-162)

Utredningen skriver i nedan citat om att öppna jämförelser stimulerar till kvalitetsarbete, citatet är intressant av ett flertal skäl. Den äldre benämns här som allmänheten och medborgare som ställer krav på insyn och som besitter makt att utkräva ansvar. Avsändaren är utelämnad i hela citatet men det är framförallt de två första meningarna och den sista där empowermentdiskursen tydliggörs och där påståendena därmed blir presenterade som ett slags fakta för läsaren. Citatet är hämtat från nulägesbeskrivningen i utredningen, under kapitlet förbättringsinstrument, och de tre första meningarna har utredningen en referens till. Angående intertextualiteten är den första delen av citatet ner till "...på egen hand" refererad i texten till Socialstyrelsens underlag från experter 2003. Genom att hänvisa till fakta uppfattas utsagan i sin helhet sannare.

Allmänheten får allt högre förväntningar och krav på insyn och information för att kunna välja utförare eller innehåll i äldreomsorgen, vilket driver på kvalitetsförbättringar. Medborgarnas möjligheter till information förutsätter dock att det finns offentligt publicerade uppgifter. Denna information bör ha en värderande karaktär, dvs. inte enbart bestå av kvantitativa uppgifter som var och en får tolka på egen hand. Sådan värderande information kommer att kunna öka kvaliteten om den kombineras med verksamhetsuppföljningar i olika former. Offentligt publicerade uppgifter och möjligheter att göra jämförelser gör också att medborgarna kan utkräva ansvar och delta i utvecklingen av äldreomsorgens innehåll, omfattning och utförande. (SOU 2008:51, s 77-78)

Nedan citat kommer från utredningen där begreppet värdigt liv och dess innebörd beskrivs utifrån ett antal begrepp, *självbestämmande* och *autonomi* är två av dessa. Även delaktighet och individanpassning som tydligt går att koppla till empowermentdiskursen finns med som begrepp för att förklara vad värdigt liv innebär. Men nedan citat innehåller även andra aspekter, det handlar om att äldreomsorgen ska stödja till en högre inflytande och makt. Vilket visar på empowermentdiskursen genom att utredningen eftersträvar autonomi och makt bland äldre. Första meningen i citatet uttrycker en sanning på så sätt att den visar på både objektiv och kategorisk modalitet vilket kan förstås utifrån det sammanhang texten befinner sig i, vilket är i ett stycke där utredningen beskriver vad begreppet värdigt liv innebär. I utredningens femte kapitel gör utredningen det klart för läsaren, genom referenser till bilaga fyra, att värdigt liv innehåller sex aspekter grundade på Nordenfelt och Blennergens definitioner av värdighet, men man hänvisar även till FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna (SOU 2008:51, s 109, 110). Utifrån ett intertextualitetsperspektiv kan därmed nedan

citats uttryckta sanningar, i relation till självbestämmande som en aspekt till värdigt liv, härledas till bilaga fyra.

Rätten till självbestämmande är en viktig del av ett värdigt liv. Äldreomsorgen ska respektera och stödja den äldre så att han eller hon kan upprätthålla sitt självbestämmande och sin autonomi, dvs. makten över sin vardag. Det innebär att den äldre ska kunna påverka den omsorg, vård och service han eller hon får och ha inflytande över omsorgens dagliga innehåll. Det innebär också rätt att säga nej till den omsorg och vård som erbjuds. Till självbestämmande hör även att den äldre inte utsätts för några kränkningar och övergrepp. Att verka för att den äldre har inflytande över det dagliga livet och att stödja hans eller hennes självständighet innebär att vara lyhörd samt aktivt fråga efter och försöka förstå vad den äldre önskar. Det innebär också att personalen ska kunna ta emot och beakta synpunkter, kritik och klagomål på ett professionellt sätt. (SOU 2008:51, s 121)

Följande citat illustrerar empowermentdiskursen genom utredningens förespråkande av förutsättningar för att äldre ska få ökat inflytande:

I utredningens uppdrag ingår bl.a. att lämna förslag till hur medborgarna ska få information och kunskap om äldreomsorgens innehåll. Ett syfte är att de äldre själva ska kunna lämna synpunkter och uttrycka önskemål, men också kunna begära hur insatserna ska utformas. (SOU 2008:51, s 152)

Detta hänger ihop med ökat inflytande och med kapitel 11 i rapporten, om lagförslagsändringen för att förstärka äldres inflytande: "För att främst underlätta äldres inflytande över äldreomsorgens insatser föreslår utredningen ett förtydligande av bestämmelserna i socialtjänstlagen. Det är en angelägen kvalitetsfråga för de äldres bästa, men förslaget ska även vara ett stöd till handläggarna" (SOU 2008:51, s 152). I citatet syns att utredningen kopplar inflytande till kvalitetet och gör därmed inflytande till en kvalitetsfråga. Man hänvisar på sidan 152 dels till regeringens direktiv men även till tidigare utredningar utan att nämna vilka de är, en mängd lagrum i SoL samt till Socialstyrelsens allmänna råd och föreskrifter men explicit i citaten hämtade från sidan 152 finns inga referenser. Kopplingen mellan inflytande och kvalitet kan dock möjligtvis härledas till sidan 153 där utredningen citerar socialtjänstlagens proposition, det citatet presenteras i denna studies resultatavsnitt för empowermentdiskursen, se ovan under rubrik 4.3.1.

Empowermentdiskursen syns även i utredningens beskrivning av fundamentet för ett värdigt liv genom bland annat att *göra sin röst hörd*: "Fundamentet för ett värdigt liv är rätten och möjligheten att göra sin röst hörd, att bli respekterad för den man är och att ens synpunkter, önskemål och klagomål tas på allvar" (SOU 2008:51, s 45). Till citatet hänvisar utredningen till läsaren att titta i diskussionsdelen i bilaga fyra Värdegrund för äldreomsorgen - underlag och kommentarer. Här bygger alltså utredningen sitt uttalande på bilaga fyra men som modaliteten visar använder utredningen språket på ett särskilt starkt sätt. Avsändaren lämnas utanför och ordet "är" innebär kategorisk modalitet som förstärker sanningen att, bland annat, rätten och möjligheten att *göra sin röst hörd* är fundamentet för ett värdigt liv. På detta sätt framställer utredningen en sanning för läsaren och man

lämnar inte öppet för alternativa tolkningar för vad som är fundamentet för ett värdigt liv utöver de aspekter som utredningen framställer.

4.4 Marknadsdiskursen

Diskursen syns i det särskilda språkbruk som används, inte minst i ordval och formuleringar. Men även genom användandet av vald modalitet. Bilden av den äldre är framförallt den som konsument som gör aktiva val. Marknadsdiskursen återfinns tydligast i samband med utredningens förslag om värdegrundsmärkning inom äldreomsorgen vilket presenteras under rubrik ”Värdegrundsmärkning”. Diskursen förekommer även i vissa andra delar av utredningen vilka illustreras under rubrik ”Risker med ett standardiserat tjänsteutbud” och under rubrik ”Varudeklaration och aktiva val”. De ord som vi främst förknippar med denna diskurs är *konsument, konsumtion, producentperspektiv, branscher, kvitto, konkurrens, varor, tjänster, profilering, utbudsstyrt, producentperspektiv, insatskatalog, valfrihet* och *färskvara*.

4.4.1 Värdegrundsmärkning

I SOU 2008:51 är ett av utredningens förslag till regeringen att verksamheter inom äldreomsorgen frivilligt ska kunna bli granskade och bedömda efter specificerade kriterier. Att vid ett godkännande ska verksamheten kunna bli värdegrundsmärkt. Utredningen jämför denna märkning med de som finns i andra *branscher* och den äldre blir genom detta till *konsument*. ”I andra sammanhang får konsumenter allt större tillgång till varor och tjänster som har fått en särskild kvalitetsmärkning eller blivit certifierade enligt specificerade kriterier. Sådan information ska underlätta våra val” (SOU 2008:51, s 86). I ovan citat är modaliteten objektiv i och med användandet av ordet ”ska” och utelämnandet av vem det är som hävdar detta blir informationen om att kvalitetsmärkning underlättar våra val till fakta och sanning. I citatet finns även ordet ”våra”, läsaren tilltalas och inbegrips i ett oss tillsammans med avsändaren men samtidigt utelämnas avsändaren i citatet. Utredningen poängterar värdegrundsmärkningens medförande av *valfrihet* även i citatet nedan, i första meningen noterar vi också att utredningen gör en distinktion mellan äldre och medborgare. Genomgående i citatet är modaliteten objektiv, det vill säga utredningen som avsändare lämnas ute, vilket medför att det som sägs uppfattas som fakta. Att de äldre kommer att få större valfrihet är ett påstående i citatet som presenteras som sanning i och med den objektiva modaliteten, utredningen lyfter fram att det krävs information som förutsättning för att de äldre ska kunna göra aktiva val och där värdegrundsmärkningen ”ska” skapa förutsättningen, se sista meningen i citatet.

För att märkningen ska uppfattas som meningsfull bör resultaten redovisas öppet för medborgare, äldre och närstående. De äldre kommer att få större valfrihet att kunna välja hemtjänst eller var man vill bo, samt större inflytande över innehållet i biståndsbeslutet och verkställandet och vem som ska utföra hjälpen. Detta leder till ett behov av att tydligt kunna beskriva äldreomsorgens olika verksamheter med tanke på inriktning, resultat och eventuell profilering. Sådana preciseringar är en av förutsättningarna för att den äldre ska kunna göra aktiva val. Resultatet av en process för värdegrundsmärkning ska ge den äldre personen betydelsefull information som kan ligga till grund för hans eller hennes val av äldreomsorg. (SOU 2008:51, s 190)

Precis som ovan väljer utredningen i följande citat att motivera värdegrundsmärkningen av bland annat ett *valfrihetsskäl*: “Värdegrundsmärkning ger medborgarna, de äldre och deras närstående valmöjligheter och betydelsefull information om innehållet i olika alternativ. Sådan information gör det lättare för den äldre att välja äldreomsorg” (SOU 2008:51, s 191). I citatet är modaliteten objektiv och påståendet om att värdegrundsmärkningen underlättar valen syns även i detta citat. Vi kan även i detta citat, liksom det föregående, notera att utredningen väljer att särskilja medborgare och äldre.

I utredningens nulägesbeskrivning lyfter utredningen fram tre exempel såsom KRAV-märkning av ekologiska livsmedel, nyckelhåls-certifierade restauranger, där restauranger ska uppfylla ett antal kriterier för att få kalla sig det, samt Svanenmärkning, vilket är en nordisk miljömärkning av produkter, för att visa på hur kvalitetsmärkningar inom andra branscher kan vägleda *konsumenterna* (SOU 2008:51, s 86). En sådan märkning som Svanenmärkning är enligt utredningen ett viktigt verktyg för hållbar *konsumtion* för att *konsumenten* får lättillgänglig information vid köptillfället och den kommunicerar mycket information på ett enkelt sätt (SOU 2008:51, s 87). I ett annat textstycke, se nedan citat, gör utredningen en direkt jämförelse med Svanenmärkningen av produkter med en värdegrundsmärkning av äldreomsorgens verksamheter. Modaliteten i citatet är objektiv, avsändaren lämnas ute, och med användandet av ordet “ska” förstärks påståendet att värdegrundsmärkningen i äldreomsorgen fungerar vägledande på samma sätt som Svanenmärkningen.

Miljömärkningen Svanen vägleder konsumenter till miljöanpassade produkter, och på samma sätt ska öppna redovisningar av värdegrundsmärkt omsorg och vård kunna vägleda de äldre och deras anhöriga till de särskilda boenden och hemtjänster som uppfyller viktiga kriterier för värdigt liv i omsorgen. (SOU 2008:51, s 191)

I utredningens förslag av en frivillig värdegrundsmärkning av äldreomsorgens verksamheter kan vi se marknadsspråket även i utredningens jämförande av att värdegrundsmärkningen ska innebära högre krav av värdegrunden än vad lagen föreskriver precis som med märkningar inom andra branscher: “En granskad och bedömd verksamhet måste därför utlova något mer än det som föreskrivs om den nationella värdegrunden. Detta förhållande kan jämföras med t.ex. miljölagstiftningen och KRAV-märkningen som innebär högre krav än vad lagstiftningen ställer” (SOU 2008:51, s 195). Fler exempel på ett särskilt språkbruk återfinns i följande citat och referat. Utredningen använder sig på flera ställen av ordet *kvitto*. Ett exempel är nedan citat när utredningen jämför värdegrundsmärkning med kommunala garantier och där ett kvitto på kvalitet beskrivs som skillnaden. I citatet använder utredningen ett marknadsspråkbruk för att motivera att en värdegrundsmärkning innebär någonting mer än de garantier som vissa kommuner redan har. Garantierna är kommunernas egna löften om vad som gäller för olika tjänster, det vill säga kommunen garanterar att tjänsterna ska uppfylla vissa krav. Dessa garantier är “inte alltid” ett *kvitto*, ordvalet medför en öppenhet inför att garantierna ibland kan medföra ett *kvitto* men att en värdegrundsmärkning alltid leder till ett *kvitto*. Modaliteten angående

detta, i första och andra meningen, är objektiv vilket leder till att påståendet framställs som fakta. Modaliteten från och med tredje meningen är subjektiv, utredningen skriver ut sig själv som avsändare, vilket gör det tydligt för läsaren att påståendet, att en granskning av värdegrundsmärkningen leder fram till ett *kvitto* på att de utförda tjänsterna når upp till en viss fastställd kvalitetsnivå, är grundat på utredningens förslag.

Garantierna är kommunernas egna löften om vad som gäller för olika tjänster, dvs. kommunen garanterar att tjänsterna ska uppfylla vissa krav. Dessa garantier är inte alltid ett kvitto på det egentliga utfallet eller resultatet när en insats väl är utförd. Enligt utredarens förslag till värdegrundsmärkning ska resultaten däremot kunna redovisas eftersom verksamheten har utsatts för en utomstående och oberoende granskning och bedömning. Granskningen har sedan lett fram till ett kvitto på att de utförda tjänsterna når upp till en viss fastställd kvalitetsnivå. (SOU 2008:51, s 196)

Ordet *konkurrens* kopplas också till marknadsdiskursen då utredningen tidigare i SOU 2008:51, vid presentation av märkningen Svanen, använt sig av ordet i följande mening. "Den frivilliga märkningen är också ett viktigt verktyg för företag som vill driva en miljöprofil eller som ser märkning som ett sätt att få konkurrensfördelar" (SOU 2008:51, s 87). Modaliteten i citatet är objektiv och kategorisk vilket presenterar påståendet att märkningen "är" ett viktigt verktyg för *konkurrens* till sanning. I första citatet nedan talas det om att värdet av en värdegrundsmärkning är begränsat i tid, att de resultat som presenteras är en *färskvara* och att *konkurrens*värdet avtar. Genomgående i citatet utelämnas avsändaren och utsagorna i texterna framstår därmed som fakta. En aspekt av värdegrundsmärkningen är utredningens vilja att driva på kvalitetsförbättringar hos äldreomsorgens utförare med hjälp av den *konkurrens* som kan uppstå till följd av en märkning vilket synliggörs i det andra citatet nedan. Den objektiva modaliteten, sanningseffekten, försvagas i första meningen i samma citat genom användningen av ordet "bör" och medför en viss osäkerhet i att värdegrundsmärkningen ses som ett "starkt" *konkurrens*medel.

Värdet av utvärderingar, granskningar, bedömningar och värdegrundsmärkningar är begränsat i tid. De resultat som presenteras är delvis en *färskvara* och därför kan processen behöva återupptas igen efter en viss tid av den som önskar fortsatt möjlighet till granskning och bedömning. Dessutom avtar värdet av värdegrundsmärkningen åtminstone ur konkurrenssynpunkt i takt med att fler erhåller märkningen. (SOU 2008:51, s 195)

Värdegrundsmärkningen bör kunna bli ett starkt *konkurrens*medel för utförarna och verksamheterna i kommunerna, oberoende av om kommunen har konkurrensutsatt sin verksamhet i form av kundval, genom upphandling eller inte alls konkurrensutsatt sina verksamheter. Processen skapar drivkrafter för förbättringar oavsett vem eller vilka som har driftsansvaret. (SOU 2008:51, s 191)

En intertextualitetsaspekt som vi hittat i de textstycken som vi kopplat till marknadsdiskursen är utredningens refererande till Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd. Referensen befinner sig i ett avsnitt där utredningen beskriver motiven för värdegrundsmärkningen (SOU 2008:51, s 190-192). Utredningen menar att en värdegrundsmärkning går i linje med föreskrifterna eftersom

värdegrundsmärkningen kan underlätta det kvalitetsarbete som enligt föreskrifterna ska följas upp: “Processen med värdegrundsmärkning förväntas stimulera och förstärka kvalitetsarbetet hos både kommunala och privata utförare. Eftersom kvalitetsarbetet ska följas upp enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd [SOSFS 2006:11 (S)] kan värdegrundsmärkningen bli ett naturligt förbättringsinstrument som underlättar kvalitetsarbetet” (SOU 2008:51, s 190-191). I citatet är modaliteten objektiv vilket framställer utsagan som ett faktum men användandet av ordet “förväntas” och hjälpverbet “kan” medför även en viss osäkerhet i påståendet om värdegrundsmärkningen som ett förbättringsinstrument för kvalitet. Ordvalet ”naturligt” visar även på att märkningen ses som en slags naturlag som bidrar till kvalitetsutveckling.

4.4.2 Risker med standardiserat tjänsteutbud

Som tidigare nämnts i inledningen av marknadskursen är denna diskurs mest framträdande i samband med förslaget om värdegrundsmärkningen, men dyker även upp på andra ställen i utredningen. Vi ser i en annan del av SOU 2008:51 spår av marknadskursen med ord som *utbudsstyrt, tjänster, producentperspektiv* och *insatskatalog*. Utredningen pekar ut att det finns risk för ett standardiserat tjänsteutbud som motverkar socialtjänstlagens intentioner om individuella bistånd, helhetssyn och självbestämmande (SOU 2008:51, s 67). Riskerna som utredningen pekar ut ser vi som nära sammankopplade till marknadskursen i användandet av orden *utbud, tjänster, producentperspektiv* och *tjänsteutbud*. Nedan citat illustrerar detta. Här finns manifest intertextualitet. Till de två första styckena i citatet nedan refererar utredningen till en forskningsrapport för att styrka påståendena. Till det tredje stycket refererar utredningen till socialtjänstlagen och dess förarbeten för att lyfta lagens intention om självbestämmande och individuella önskemål. Med hjälp av denna hänvisning kan utredningen motivera att de tendenser som tycks råda vad gäller att exempelvis insatskataloger samt funktions- och utbudsstyrning inte är förenliga med de samhällspolitiska målen.

Samhällspolitiska mål om självbestämmande och individuella önskemål finns uttryckta i bl.a. socialtjänstlagen och dess förarbeten. Trots detta uppfattas omsorg och vård av äldre som funktions- och utbudsstyrt, och som på ett fragmentiserat sätt baseras på ett antal standardiserade och separata tjänster Risken är stor att biståndshandläggarna standardiserar och kategoriserar de som söker hjälp och deras behov utifrån det tillgängliga utbudet av tjänster Många kommuner har ett starkt producentperspektiv som utgår från den egna organisationens ”insatskatalog”. Detta är dock en inställning som försvårar och riskerar att hindra olika individuella lösningar eftersom de kan försvinna bakom ett förutbestämt tjänsteutbud. (SOU 2008:51, s 67)

4.4.3 Varudeklaration och aktiva val

Marknadskursen återfinns även i andra delar av utredningen men som vi ändå kopplar till denna diskurs i och med utredningens ordval. Till exempel när utredningen motiverar en lagstiftad värdegrund finns spår från marknadskursen i form av ordval som *varudeklaration*, se nedan citat. Modaliteten är i andra meningen både objektiv samt kategorisk vilket innebär att påståendet, att

värdegrunden blir till en *varudeklaration* och till ett klagörande av förväntningar, presenteras som fakta.

Ett sätt att förtydliga de värderingar, förhållningssätt och attityder som ska gälla för äldreomsorgen är att samla de termer som ger uttryck för dessa värden i ett och samma lagrum. Det blir även en varudeklaration, ett klagörande vad äldre och närstående kan förvänta sig. (SOU 2008:51, s 136)

Ordval som *aktiva val* är ord som vi förknippar med marknadsdiskursen. I den andra meningen i citatet nedan lämnas avsändaren helt ute, vilket gör uttalandet till en sorts sanning som blir stärkt av ordet ”ska”. Men meningen innehåller även uttrycket ”så aktiva val som möjligt” som medför en viss osäkerhet i påståendet. Osäkerheten lämnar öppet för läsaren att det kan finnas något som gör att människors aktiva val inom äldreomsorgen är förutsatt något. Två förutsättningar skrivs ut explicit vilka är krav på tydlighet och inflytande kopplat till utredning och bedömning av behov, citatet nedan har ingen manifest intertextualitet utan kan knytas direkt till utredningen:

Tanken med utredningens olika förslag är att stärka de äldres inflytande över sitt eget liv, att de ska kunna leva utifrån sin identitet och personlighet, men också förstärka äldreomsorgens förmåga att anpassa sig till äldre som individer i vardagsnära situationer. Människor ska kunna göra så aktiva val som möjligt i sin vardag i äldreomsorgen, vilket kräver tydlighet i samband med utredning och bedömning av behov men också de äldres inflytande vid behovsbedömningen. (SOU 2008:51, s 179)

I utredningens nulägesbeskrivning skriver utredningen om socialstyrelsens uppdrag att sedan 2007 publicera en rapport med öppna jämförelser som ska vara tillgänglig för medborgare, personal och beslutsfattare (SOU 2008:51, s 78, 79). Utredningen skriver; “Den långsiktiga ambitionen är att de öppna jämförelserna ska fungera som ett underlag för brukarnas fria val av utförare av äldreomsorg” (SOU 2008:51, s 79). I citatet inbegrips de äldre som brukare och som aktiva i den bemärkelsen att de kan göra *fria val*.

5. Analys

Vi kommer i detta kapitel ta oss an vår andra frågeställning genom att fördjupa textanalysen på så sätt att förtydliga vilka kunskaps- och betydelsystem och sociala relationer som resultatet pekat på. I analysen kopplar vi även de teoretiska begreppen makt, socialt ordningsskapande samt åldersordning till diskurserna för att titta på vilka konsekvenser de kan medföra för äldre inom äldreomsorgen.

5.1 Textanalys och teoretisk analys

5.1.1 Välfärdsdiskursen

I direktivet betonas vikten av den gemensamma synen på äldreomsorgen och behovet av att den förstärks. Tilliten till och kvaliteten i äldreomsorgen beskrivs vara låg och där en nationell värdegrund, med betoning på etik, beskrivs som en lösning på detta. Vad gäller modaliteten är den till stor del subjektiv gällande regeringens och utredningens återopande efter ett nytt synsätt. En subjektiv modalitet medför att man är tydlig med att det som sägs är den egna personliga åsikten bakom uttalandet. Den subjektiva modaliteten i sammanhanget gör att vi tolkar det som att både regeringen och utredningen använder sin auktoritet för att betona vikten av att få till stånd ett förändrat synsätt. Även kategorisk modalitet i kombination med antingen objektiv eller subjektiv modalitet förekommer på flertalet ställen vilket medför att den gemensamma synen och värdegrunden presenteras som ett nödvändigt faktum. I de fall regeringen och utredningen samtidigt använder subjektiv modalitet med kategorisk är de tydliga med att de ställer sig bakom detta nödvändiga faktum. Detta genom att den kategoriska modaliteten framställer påståendet som fakta.

När utredningen i förordet betonar ett förändrat synsätt syns att de utgår från ett kunskaps- och betydelsystem. Detta genom att de framställer att äldre är en tillgång för samhället genom vishet och klokskap som kan förädla och kultivera samhället. Till detta kan vi koppla våra teoretiska begrepp makt och socialt ordningsskapande (Närvänen, 2009) genom att utredningen applicerar särskilda egenskaper som socialt och kulturellt kan vara typiska för en grupp äldre. På det sättet skapas ett ”vi” och ”dem” och en social kategorisering dels mellan de äldre och andra grupper i samhället men även inom gruppen äldre bland dem som har dessa egenskaper och de som inte har dem. Makten aktualiseras på så vis att det är utredningen här som har definitionsföreträde, makt att definiera egenskaperna på gruppen äldre. Vilket de gör genom att jämföra med vilka egenskaper som kan anses typiska för äldre i många andra kulturer.

Vad gäller intertextualiteten under rubrik ”Förändrat synsätt” så hänvisar regeringen till den gällande lagstiftningen, SoL, HSL samt lagreglerade anmälningsplikter och menar att det inte räcker samt motiverar att det krävs ytterligare åtgärder. Motiveringen stöds av Senior 2005 om man tittar på senare stycken som innehåller referenser vilket visar på att regeringens resonemang om att det offentliga åtagandet behöver tydliggöras utgår från denna röst.

När det gäller ”Etiken som utgångspunkt för en nationell uppslutning” ställer sig utredningen bakom sitt uttalande i ett exemplifierande citat med hjälp av subjektiv modalitet men i stor

utsträckning använder utredningen sig även av objektiv modalitet under denna rubrik. Etiken beskrivs av utredningen som utgångspunkt för en nationell uppslutning och att den etiska dimensionen i värdegrunden är en nationell angelägenhet. Modaliteten i sammanhanget är objektiv och kategorisk vilket förstärker sanningshalten i påståendet. Till påståendet och betoningen av att etiken ses som en utgångspunkt för nationen finns heller ingen explicit referens utan påståendet motiveras utifrån att etik berör alla inom äldreomsorgen. Delvis i sammanhanget kan vi med hjälp av utredningens användande av orden “förutsättningar”, “stöd” och “tillförsäkra” se att det finns en bild av äldre som ett offentligt åtagande. Utredningen utgår från ett kunskaps- och betydelsesystem som presenterar en gemensam syn på det offentliga åtagandet om vård och omsorg om äldre som någonting viktigt, eftersträvansvärt och nödvändigt. En betoning på en nationell värdegrund motiveras ur detta kunskaps- och betydelsesystem.

Vidare bestämmer utredningen vad som bör vara samhällets uppgift vad gäller värdegrunden och äldres värdighet och välbefinnande. Utredningen presenterar att det finns en individuell upplevelseskillnad mellan värdigt liv och välbefinnande där välfärden anses kunna ta ett fullt ansvar för värdigt liv men inte för välbefinnande. Vi ser dock en viss otydlighet i vad av den nationella värdegrunden som kan och inte kan tillförsäkras individen av välfärden eftersom utredningen ändå menar att välbefinnande bör vara en central uppgift för äldreomsorgen på så vis att det finns ett ansvar att skapa förutsättningar för välbefinnande. Det framgår att utredningen konstruerar hur det offentliga åtagandet kring värdigt liv och välbefinnande ska se ut eftersom de använder sig av objektiv modalitet samt inte har några referenser. Den enda intertextuella koppling som går att göra till utredningens bestämmelse av vad som är välfärdens ansvar är till bilaga fyra. Detta på grund av att innebörden av begreppen värdigt liv och välbefinnande till stor del går att härleda till denna bilaga eftersom utredningen refererar till den i anslutning till en första presentation av begreppen tidigare i utredningen. Det blir dock otydligt exakt vad utredningen hämtar från bilagan, utan att studera densamma, eftersom utredningen endast berättar att de utgår från bilagan i ett presenterande skede av begreppen och inte fortsättningsvis i utredningen. Utredningens konstruktion av vad som är ett offentligt åtagande gällande värdigt liv och välbefinnande går att koppla till maktbegreppet angående vem som har tolkningsföreträde (Närvänen, 2009) eller definitionsföreträde. Utredningen befinner sig i en maktposition att konstruera ett kunskaps- och betydelsesystem som bestämmer i vilken utsträckning samhällets ansvar ska vara vad gäller värdegrunden vilket får konsekvenser för vilka rättigheter de äldre har till värdegrunden och vilka skyldigheter samhället har.

I kommittédirektivets uppdrag talar man om de sköra, de som inte själva kan göra sin röst hörd, att särskild hänsyn skall tas till hur en värdig omsorg kan tillförsäkras de sköraste individerna. Modaliteten är till stor del objektiv under denna rubrik och sammanfattningsvis är bedömningen att när utredningen uttalar sig om dessa grupper så refererar de till ett flertal olika källor vilket kan förklara den objektiva modaliteten. Det är alltså tydligt att utredningen bygger sina påståenden på andra källor från Socialstyrelsen vilka är Jämställd socialtjänst? och Social tillsyn 2005. Den manifesta

intertextualiteten pekar på att utredningen bygger på ett existerande kunskaps- och betydelsesystem som definierar vilka som ingår i gruppen sköra. Genom att utredningen lyfter upp denna grupp för att förtydliga de offentligas ansvar om gruppen reproducerar de ett redan existerande kunskaps- och betydelsesystem. Här kan vi koppla in det teoretiska begreppet socialt ordningsskapande (Närvänen, 2009) och institutionellt livsförlopp som kan utgöra en åldersordning och en maktstruktur exempelvis i form av fördelning av resurser (Krekula, Närvänen & Näsman, 2005). De äldre grupperas utefter att de definieras som sköra och utredningen reproducerar detta synsätt vilket möjliggör att ett socialt ordningsskapande fortgår. Genom att vara skör får dessa personer en viss social position inom äldreomsorgen som får sociala innebörder i form av att de ses som en grupp som kräver särskild hänsyn. Om den särskilda hänsynen ses som prioritering inom äldreomsorgen kan den även påverka hur resurserna fördelas.

Den äldre som ett offentligt åtagande sätts i relation till samhällets resurser och till lagförslaget om ökat inflytande samt värdegrundens ekonomiska konsekvenser. I kommittédirektivet hänvisar regeringen till utredningen Senior 2005 för att lyfta att tydlighet i vad som ingår i det offentliga åtagandet för äldre handlar om en flexibilitet i förhållande till den enskildes behov och samhällets resurser. Alltså bygger regeringen på en tidigare utredning i denna text. Utredningen bedömer att lagförslaget om ökat inflytande inte kommer att leda till ökade kostnader för kommunerna annat än vad ett förändrat arbetssätt kan medföra. Utredningen menar att det kompenseras av att kvalitetsförbättringar kan leda till kostnadseffektivitet. Utredningen menar även att lagförslaget inte leder till ökade kostnader därför att det handlar om att de äldre ska få ett ökat inflytande över redan beviljade insatser. Vidare menar utredningen att värdegrunden inte kommer att leda till ökade kostnader och uttalar sig med en objektiv och kategorisk modalitet utan referenser i dessa sammanhang. De påståenden som presenteras tycks därmed vara utredningens egen uppfattning men blir genom vald modalitet en universell sanning.

Varför värdegrunden inte anses kosta beror på att utredningen menar att värdegrunden i stor utsträckning handlar om etiska frågor, bemötande, attityder och förhållningssätt. Utredningen menar att det kan röra sig om relativt små medel och exemplifierar då med att det kan handla om att lyssna på musik eller att ha social samvaro. Samtidigt betonar utredningen ett starkt välfärdsansvar för ett värdigt liv och till viss del även för välbefinnandet. Utredningen utgår från exempel som visar vad välbefinnande kan tänkas innebära för äldre och ger exempel på bad, utflykter, goda måltider, samvaro, lyssna på radio och hobbyverksamheter. Här kan vi koppla in begreppet ålders- och livsfasnormativisering (Närvänen, 2009) eftersom vi menar att utredningens exempel utgör normativa bilder av vad de äldre förväntas vilja göra. Detta kan även utgöra ett exempel på hur ett institutionellt livsförlopp kan utgöra en åldersordning och maktstruktur i form av fördelning av resurser (Krekula, Närvänen & Näsman, 2005). Då dessa föreställningar om vad äldre vill göra kan ha påverkat utredningens tankar kring kostnader för värdegrunden. Utredningens uttalanden om värdegrundens ekonomiska konsekvenser kan kopplas till begreppet makt (a.a.) genom att utredningen har

definitions- och tolkningsföreträdare där de konstruerar ett kunskaps- och betydelsesystem där de säger att värdegrunden och lagförslaget om ökat inflytande inte kommer att kosta annat än vad gäller förändrat synsätt, arbetssätt och implementering. Utredningen har konstruerat värdigt liv och välbefinnande för äldre och samtidigt konstruerat kostnaderna för de nya lagändringarna. Detta kan utgöra en maktstruktur som påverkar resursfördelning samt möjligheter och disciplinering att de äldre lever efter dessa normer (Krekula, Närvänen & Näsman, 2005).

5.1.2 Vårdighetsdiskursen

Vårdighetsdiskursen presenteras av regeringen i kommittédirektivet och utredningen får genom direktivet ett etiskt uppdrag. Det språkbruk som finns i kommittédirektivet och i utredningens förord består i sammanhanget av det etiska fokus av objektiv modalitet i samband med ordval som "respekt", "kräver", "säkerställa" och "präglas" vilket sammantaget skapar relativt starka påståenden. Det blir därför tydligt för den som läser att bland annat ett etiskt fokus framställs som någonting viktigt. Den objektiva modaliteten visar även på att regeringen och utredningen utgår från att människovärdet och etiken är någonting bra och eftersträvansvärt, de bygger därmed på ett redan existerande kunskaps- och betydelsesystem som värdegrunden reproducerar i och med ambitionen att den ska öka de etiska värdena. Regeringen utgår även från att bland annat etiken kommer att öka kvaliteten i och tilliten till äldreomsorgen.

Vad gäller modaliteten i de stycken som hör till vårdighetsdiskursen och till begreppen värdigt liv och välbefinnande blandar utredningen objektiv och subjektiv modalitet. I början av texten presenterar utredningen att de utgår från bilaga fyra vad gäller begreppet värdighet, där de presenterar att de använder värdighet i betydelsen av människovärde och identitet. Det finns ytterligare sex aspekter tillhörande värdigt liv och välbefinnande vilka även de kan härledas till bilaga fyra genom manifest intertextualitet. Även synen på värdighet som rättighet, rätt till värdighet genom att tillhöra samhället, går att härleda till bilaga fyra. Det finns alltså på vissa ställen tydliga kopplingar mellan vårdighetsdiskursen, genom etiken, och bilaga fyra vilket kan ge en förståelse för varför en objektiv modalitet finns i sammanhang med begreppen. Men det finns även subjektiv modalitet i kombination med begreppen vilket inte gör förståelsen enhetlig. Den subjektiva modaliteten kan eventuellt förstås som så att där utredningen utgått från bilaga fyra, men utan att referera, så har de valt ut delar av bilaga fyra varför de skriver ut sig själva som avsändare för att visa på detta. Men eftersom de inte alltid refererar blir det inte tydligt vad som är utredningens utvalda delar och slutsatser och vad som kommer direkt från bilaga fyra. Det finns även en annan referens kopplat till den etiska dimensionen som inte härleds till bilaga fyra utan till Nationalencyklopedin, vilket är definitionen av identitet och personlighet. Utredningen refererar till bilaga fyra vad gäller att identitet och personlighet tillhör värdigt liv men definitionen av begreppen refereras till NE. Otydligheten i intertextualiteten kan kopplas till att det råder en viss otydlighet i vem det är som har haft makt att definiera begreppen. Det

som tycks vara tydligt är i alla fall att bilagan är betydelsefull och att det i slutändan är upp till utredningen att välja ut de delar från bilagan som de anser relevanta.

Utredningen jämför förslaget om värdegrunden med vad som redan framgår av socialtjänstlagens förarbeten. Utredningen jämför och visar på att vissa aspekter redan finns men att värdegrunden samtidigt innebär någonting ytterligare. Utredningen bygger alltså på ett existerande kunskaps- och betydelsesystem som redan finns, eller som utredningens menar "döljs", i socialtjänstlagens förarbeten. Genom att de bygger på kunskaps- och betydelsesystemet reproducerar de den därmed samt till viss del omstrukturerar den särskilt för äldre. Omstruktureringen tolkas vara att termernas innebörd som redan finns i socialtjänstlagens förarbeten tydliggörs för äldre i och med värdegrunden. Samtidigt som identitet och personlighet, vilket är definitionen av värdighet för äldre, beskrivs vara någonting nytt i en jämförelse med vad som redan framgår av socialtjänstlagen. Det nya handlar om en social kvalitet (som handlar om att få vara den man är även när ett behov av äldreomsorg uppstår), attityder, förhållningssätt och om etiska normer. Värdighetsdiskursen som är djupt inbäddad i förslaget om den nationella värdegrunden konstruerar ett ordningsskapande (Närvänen, 2009) mellan äldre och övriga människor som omfattas av socialtjänstlagen (SFS 2001:453). Lagstiftningens konstruktion i dess uppbyggnad i olika grupper, enligt kap. 5, medför ett socialt ordningsskapande som reproduceras ytterligare i och med den nationella värdegrunden samt lagförslaget om äldres ökade inflytande.

Till ovan stycken kan vi plocka in begreppet makt i förhållande till tolkningsföreträde (Närvänen, 2009) då bilaga fyra och utredningen har haft stort inflytande i vad som ska tillhöra värdighet för äldre, de har haft makten att definiera värdighet. Tydligt är även att utredningen beskriver värdighet som en rättighet. Detta kan innebära konsekvenser i form av rättigheter för äldre och skyldigheter för samhället. Ett exempel på detta skulle kunna vara att om man definierar värdighet som en rättighet för de som tillhör samhället så innebär det en inneslutning för de som anses tillhöra samhället och en uteslutning för de som anses stå utanför. Ett annat exempel på vilka konsekvenser detta definitionsföreträde kan medföra, i termer av inneslutning och uteslutning (Närvänen, 2009), syns i definitionen av identitet och personlighet. De egenskaper som krävs av en person för att uppnå innebörden tycks problematisk för en person som exempelvis har kognitiv svikt. Eftersom identitet och personlighet i sin tur är definitionen på vad värdighet innebär för äldre tycks själva definitionen utesluta personer, de som helt enkelt inte har de egenskaper som definitionen rymmer, från att uppnå värdighet.

5.1.3 Empowermentdiskursen

Under rubriken "Empowerment genom värdegrund och lagförslag om ökat inflytande" är modaliteten objektiv när utredningen skriver om ett av de två huvudsakliga syften med bestämmelsen om ett ökat inflytande. Där en flexibel och tillåtande äldreomsorg gör att den äldre ges bland annat större inflytande över insatser. Detta synliggör att utredningen genom ordval ger uttryck för en social relation mellan äldreomsorgen och de äldre där den förra har makt att tillåta eller ge den äldre

inflytande. Denna sociala relation kan förstås utifrån att empowerment kan ses handla om att exempelvis öka utsatta gruppers makt och inflytande (Swärd & Starrin, 2006). I en sådan förståelse av empowerment ger den uttryck för en likadan social relation som utredningen visar på. Här är det samhället genom äldreomsorgen som vill bidra till att öka äldres makt och inflytande genom att ”ge” dem detta. Här kan vi koppla in vårt teoretiska begrepp makt, utifrån förståelsen som den kritiska teorin medför i att det råder ojämlika maktförhållanden i samhället (Bergström & Boréus, 2012). På så vis att vi kan se att empowermentdiskursen ger uttryck för samhällets maktposition att tillåta en grupp medborgares inflytande och makt. Det råder ett ojämlikt maktförhållande mellan den som ger och den som får.

Redan i förordet finns en stark koppling till diskursen inte minst när utredningen talar om en maktförskjutning gällande värdegrunden. Utredningen säger bland annat att det är fråga om egenmakt och makt över delaktighet. Användandet av en objektiv modalitet och en kategorisk modalitet är i detta avsnitt till stor del tydlig. Vilket ger oss anledning att tolka det särskilda språkbruk som används som ett sätt att uttrycka en sanning som bygger på ett kunskaps- och betydelsesystem där empowerment ses som något bra och viktigt. Det finns explicita referenser kopplade till när utredningen presenterar motivet bakom lagförslaget om ökat inflytande för äldre. De refererar till socialtjänstlagens förarbeten för att lyfta att lagförslaget är förenligt med socialtjänstlagens intentioner men att de trots det behöver förtydligas. I denna manifesta intertextualitet kan vi se att ord som vi förknippar med empowermentdiskursen så som självbestämmande, inflytande och påverka finns med sedan innan och visar på att utredningen bygger på detta för att styrka förslaget om den nya bestämmelsen. I denna intertextualitet ingår även en koppling mellan inflytande och kvalitet, att inflytande ses som en förutsättning för kvalitet, vilket är en koppling som utredningen tycks reproducera från en tidigare proposition till socialtjänstlagen. Utredningen reproducerar ett kunskaps- och betydelsesystem som säger att äldres inflytande även är en kvalitetsfråga.

Under rubriken “Förutsättningar för empowerment” finns uttryck för utredningens beskrivning av hur äldre ska kunna bruka sitt inflytande på en rad olika sätt. Utredningen beskriver olika organisatoriska förutsättningar för detta och berör de äldre i olika grader av autonomi. Det som vi här väljer att lyfta särskilt gällande modaliteten är utredningens beskrivning av fundamentet för ett värdigt liv. I och med den starka objektiva modalitet blir en av aspekterna som anges som fundamentalt för ett värdigt liv, rätten och möjligheten att göra sin röst hörd, avhängigt en person som kan göra detta, det vill säga enligt vår tolkning en person som redan har ett visst mått av autonomi. Även aspekten att ens synpunkter, önskemål och klagomål ska tas på allvar inbegriper ett visst mått av autonomi hos en människa, man måste kunna göra sin röst hörd, och därmed blir två av fem fundamentala aspekter av ett värdigt liv kopplade till äldre som redan har en relativt hög grad av autonomi. Det andra fundamentet för ett värdigt liv går inte lika enkelt att koppla till ett visst mått av autonomi vilket tycks lämna öppet för att just det fundamentet gäller för alla grader av autonomi. Till detta sammanhang

hänvisar utredningen till bilaga fyra vilket visar att utredningen är tydlig med att de bygger sitt resonemang på bilagan men det blir en otydlighet dock i vilken utsträckning.

Det existerande kunskaps- och betydelsesystemet om att empowerment förutsätts som någonting bra och eftersträvansvärt kan ses i relation till det teoretiska begreppet makt i form av inneslutning och uteslutning (Närvänen, 2009). Autonomi och inflytande som ofta förutsätts och reproduceras i värdegrunden, genom begreppet värdigt liv, ser vi kan få konsekvenser för de äldre som inte innehar de egenskaper som krävs för att inkluderas av detta. Å andra sidan så är utredningen medveten om att alla inte har samma möjligheter att göra sin röst hörd och de föreslår olika organisatoriska åtgärder för att trots det möjliggöra allas rätt till självbestämmande och autonomi.

5.1.4 Marknadsdiskursen

Modaliteten i marknadsdiskursen som kopplas till utredningens förslag om värdegrundsmärkning är i stor utsträckning objektiv och inte sällan används det modala hjälpverbet "ska" i samband med påståendena vilket förstärker denna effekt. Främst kopplar vi den objektiva modaliteten i utredningens betoning på att en värdegrundsmärkning kommer att medföra valfrihet för de äldre och deras anhöriga. I och med utredningens valda modalitet i relation till att värdegrundsmärkning leder till ökad valfrihet för de äldre, tyder det på att de bygger på ett kunskaps- och betydelsesystem som säger att valfrihet är någonting bra och eftersträvansvärt som utredningen reproducerar. Om utredningen istället exempelvis hade valt att skriva "Sådan information kan göra det lättare för den äldre att välja äldreomsorg" så hade man lämnat öppet för alternativa tolkningar. I och med nuvarande form blir det till ett faktum att märkningen gör det lättare att välja. I detta kunskaps- och betydelsesystem finns även en inneboende syn på äldre och deras anhöriga som några som vill välja. Detta eftersom att utredningen inte ifrågasätter eller lyfter upp frågan om det finns en vilja så tolkar vi det som att utredningen tar den för självklar. Denna syn på valfriheten som någonting bra tycks komma från utredningens jämförelse av värdegrundsmärkningen med märkningar inom andra branscher. I och med utredningens valda objektiva modalitet konstruerar de ett kunskapssystem som säger att en värdegrundsmärkning inom äldreomsorgen, i likhet med märkningar av varor och tjänster inom andra branscher, leder till en ökad valfrihet. Här kan vi koppla in det teoretiska begreppet makt i betydelsen av diskurser leder till gränssättningar i form av inneslutning och uteslutning (Närvänen, 2009). Detta genom att valfriheten som ett kunskaps- och betydelsesystem reproduceras i värdegrundsmärkningen vilket kommer att kunna innebära möjligheter för de som vill och kan välja men samtidigt menar vi att finns det en risk för att de som inte kan eller inte vill välja utesluts.

Den manifesta intertextualiteten i marknadsdiskursen som vi funnit består av tre referenser. Utredningens referens till en av Socialstyrelsen föreskrifter och allmänna råd visar att den koppling utredningen gjort mellan värdegrundsmärkningens kvitto på kvalitet får stöd av den redan existerande synen på kvalitet inom diskursordningen. Utredningen menar att en värdegrundsmärkning går i linje med föreskrifterna eftersom värdegrundsmärkningen kan underlätta det kvalitetsarbete som enligt

föreskrifterna ska följas upp. Det handlar om en redan existerande kvalitetsdiskurs som utredningen sätter i relation till sitt förslag på värdegrundsmärkning. Det kan göra det enklare för förslaget att gå igenom om det är något som kan gynna den redan existerande synen på kvalitet som någonting viktigt att främja. Detta, att kvalitet är positivt, kan ses som ett existerande kunskaps- och betydelsesystem som finns inbyggt i en kvalitetsdiskurs som utredningen bygger vidare på i sitt förslag om värdegrundsmärkning. Kunskaps- och betydelsesystemet bygger på marknadstankar som exempelvis handlar om att kunders valfrihet och varumärkningars konkurrensfunktion anses leda till en naturlig kvalitetsutveckling.

Utredningens två andra referenser befinner sig båda i samma sammanhang, tillhör samma stycke, där utredningen refererar till en forskningsrapport och till socialtjänstlagens förarbeten. Referensen till forskningsrapporten används av utredningen för att styrka påståendena att det finns risker för ett standardiserat tjänsteutbud i socialtjänsten och där utredningens språkbruk kopplas till marknadskursen och även stödjer sig på referensen. Till skillnad från den mer positiva kontext som värdegrundsmärkningen tolkas befinna sig i, i och med att utredningen lånar positiva exempel från andra branscher och områden för att medvetet överföra på äldreomsorgen, så tolkar vi det som om dessa spår av marknadskursen befinner sig i en mer negativ kontext. Utredningen bygger här på ett redan existerande kunskap- och betydelsesystem om marknadskursen som medförande av vissa risker genom sin referens till forskningsrapporten som stödjer påståendet. Utredningen använder referensen till socialtjänstlagens förarbeten för att lyfta att dessa risker som marknadskursen tycks medföra inte är förenliga med de samhällspolitiska målen.

6. Slutsatser och diskussion

I detta kapitel presenterar vi de slutsatser som studien resulterat i samt för en diskussion gällande resultatet i relation till den tidigare forskningen och dess implikationer för socialt arbete.

Avslutningsvis i diskussionen ger vi förslag på vidare forskning.

6.1 Slutsatser

Syftet med studien är att synliggöra de diskurser kring äldre som förmedlas i den statliga offentliga utredningen SOU 2008:51 "Värdigt liv i äldreomsorgen". Genom att analysera diskurserna är syftet att öka förståelsen för vad som reproduceras och/eller konstrueras genom diskurserna samt att öka förståelsen för vilka konsekvenser de kan medföra för äldre inom äldreomsorgen. För att uppnå syftet utgår studien från Faircloughs kritiska diskursanalys (Winther Jørgensen & Phillips, 1999/2000). Vår första frågeställning är; Vilka diskurser kring äldre går att urskilja i materialet? Den andra frågeställningen lyder; Hur kan diskursernas konsekvenser förstås i termer av makt, socialt ordningskapande och åldersordning? Gällande den första frågeställningen har fyra diskurser urskilt sig i SOU 2008:51 och alla fyra målar ut sin särskilda eller sina särskilda bilder kring äldre. Vi har utifrån vårt syfte och våra frågeställningar nått följande slutsatser som kan delas upp utefter de fyra diskurserna.

6.1.1 Välfärdsdiskursen

- Regeringen och utredningen utgår från ett kunskaps- och betydelsesystem som presenterar en gemensam syn på det offentliga åtagandet om vård och omsorg om äldre som någonting viktigt, eftersträvansvärt och nödvändigt. En betoning på en nationell värdegrund med inriktning på etik motiveras ur detta kunskaps- och betydelsesystem.
- Utredningen konstruerar hur det offentliga åtagandet kring värdigt liv och välbefinnande ska se ut, konstruktionen kan härledas till utredningens egen röst samt till bilaga fyra. Detta är ett exempel på utredningens makt att definiera och där konstruktionen får konsekvenser för de äldre i form av rättigheter enligt värdegrunden och i form av samhällets skyldigheter. Värdigt liv konstrueras fullt ut som ett offentligt åtagande, dock finns en otydlighet i vart gränsen går för det offentliga ansvaret gällande äldres välbefinnande.
- Regeringen och utredningen förmedlar och reproducera att vissa inom gruppen äldre ses som ett större offentligt åtagande än andra vilket gör att de anses kräva särskild hänsyn av äldreomsorgen.
- Utredningen utgår från ålders- och livsfasnormativa bilder kring äldre när de konstruerar vad värdigt liv och välbefinnande kan innebära och reproducera därmed en åldersordning som tycks utgå från normativa bilder om vad som anses normalt vid en viss ålder.
- Utredningen konstruerar vad värdigt liv och välbefinnande får kosta och menar att eftersom det bland annat handlar om etik, bemötande och förhållningssätt så kommer det inte innebära ökade kostnader annat än implementering.

- Utredningen konstruerar vad lagförslaget om ökat inflytande får kosta och menar att eftersom det ökade inflytande syftar till redan beviljade insatser så kommer det inte att innebära ökade kostnader annat än vad gäller förändrat arbetssätt.

6.1.2 Värdegrundsdiskursen

- Regeringen och utredningen utgår från ett kunskaps- och betydelsesystem som presenterar en gemensam syn på det offentliga åtagandet av vård och omsorg om äldre som någonting viktigt, eftersträvansvärt och nödvändigt. Värdegrundsdiskursen, genom etiken, beskrivs av utredningen som utgångspunkt för en nationell uppslutning och att den etiska dimensionen i värdegrunden är en nationell angelägenhet.
- Värdegrunden bygger till viss del på vad som redan finns i socialtjänstlagens förarbeten men till viss del är den även konstruerad. Det som redan finns med i förarbetena beskrivs tydliggöras genom värdegrunden och det som beskrivs vara nytt är värdigt liv och välbefinnande inklusive identitet och personlighet. Konstruktionerna av dessa begrepp går att härleda till utredningen, socialtjänstlagens förarbeten, NE och bilaga fyra. Utredningen beskriver även värdighet som en rättighet.
- Konstruktionen av identitets- och personlighetsaspekten av värdighet medför en uteslutning av de personer som per definition inte innehar de egenskaper som följer av konstruktionen.
- Värdegrunden som helhet reproducerar ett socialt ordnande mellan äldre och övriga målgrupper för socialtjänstlagen vilket ligger inbyggt i socialtjänstlagens uppbyggnad i uppdelningen mellan särskilda grupper.

6.1.3 Empowermentdiskursen

- Utredningen utgår från ett befintligt kunskaps- och betydelsesystem, som säger att empowerment är någonting bra och eftersträvansvärt. De reproducerar detta system genom att använda värdegrunden och lagförslaget om ökat inflytande som verktyg för att bland annat öka äldres inflytande, makt och delaktighet.
- Det finns en inbyggd maktaspekt i empowerment som kunskaps- och betydelsesystem i och med en medföljande social relation. Den sociala relationen består i att makten, eller exempelvis det ökade inflytandet, är någonting som ges av samhället/äldreomsorgen till de äldre.
- Utredningen reproducerar ett kunskaps- och betydelsesystem som säger att inflytande är en förutsättning för kvalitet. Detta går att härleda till socialtjänstlagens förarbeten.
- Utredningen framhåller en medvetenhet om att alla inte har samma förutsättningar för empowerment men reproducerar kunskaps- och betydelsesystemet om empowerment som eftersträvansvärt genom att med hjälp av olika organisatoriska förutsättningar försöka skapa autonomi för de som inte har det.

6.1.4 Marknadsdiskursen

- Valfriheten som ett kunskaps- och betydelsesystem reproduceras i utredningens förslag om värdegrundsmärkning i äldreomsorgen. Detta genom att märkningen anses leda till valfrihet samt att

valfrihet anses eftersträvansvärt. Konsekvenserna kommer att kunna innebära möjligheter för de som vill och kan välja men samtidigt menar vi att det finns en risk för att de som inte kan eller inte vill välja utesluts.

- Utredningen bygger på ett existerande kunskaps- och betydelsesystem att kvalitet är någonting positivt och överför detta i sitt förslag om värdegrundsmärkning. Detta kunskaps- och betydelsesystem bygger på marknadstankar som handlar om att kunders valfrihet och varumärkningens konkurrensfunktion anses leda till en naturlig kvalitetsutveckling.
- Utredningen uttrycker sig negativ till marknadiseringen som finns inom äldreomsorgen i en viss kontext, men reproducerar den likväl i och med att utredningen trots det lånar in exempel från marknaden i form av ett förslag om värdegrundsmärkning inom äldreomsorgen där man tydligt jämför med varor på en annan marknad.

6.2 Diskussion

6.2.1 Välfärden som nationell gemenskap

Välfärdsdiskursens första slutsats visar på att regeringen och utredningen utgår från ett kunskaps- och betydelsesystem som presenterar en gemensam syn på det offentliga åtagandet om vård och omsorg om äldre som någonting viktigt, eftersträvansvärt och nödvändigt. Vår slutsats som säger detta visar på det som även tidigare forskning pekat på som lyfter fram att ålder som kategori är skapad av en idé och föreställning av nationen som en föreställd gemenskap (Nilsson, 2008). När regeringen och utredningen motiverar en värdegrund görs det bland annat med en tydlig betoning på vikten av en förstärkt gemensam syn med betoning på etik. Vi menar att studiens slutsats pekar på att regeringen och utredningen i det här fallet använder sig av ett verktyg, etik, för att ena och stärka den nationella gemenskapen bakom välfärdens ansvar att utveckla äldreomsorgen i en viss inriktning. Utvecklingens legitimering syns i betoningen att etiken, värdegrunden, behöver delas av "alla".

Nilssons avhandling (2008) visar bland annat på att äldre skrivs om, inte med eller till, vilket leder till att de äldre blir till objekt för offentligheten och den nationella gemenskapen samt berövar äldre och åldrande äldre aktörskap. Genom användandet av uttrycket "våra äldre" gör man de äldre till en kategori som vi ska ansvara för (Nilsson, 2008). Detta visar till viss del även denna studies välfärdsdiskurs som pekar ut en viss grupp äldre som ett större offentligt åtagande, de sköra, som vi ska ta särskild hänsyn till. Utpekandet och reproducerande av denna grupp medför ett ordningsskapande inom gruppen äldre. Med ordningsskapandet följer en inneslutning och uteslutning för vad det innebär att tillhöra eller att inte tillhöra gruppen. Det är tydligt att utredningen förespråkar ett helhetsansvar särskilt för denna grupp äldre och att de ska tillförsäkras en värdig omsorg, de blir därmed beroende av det offentliga för att få en värdig omsorg. Om den särskilda hänsynen ses som en prioritering inom äldreomsorgen kan den även påverka hur resurserna fördelas. I konstruktionen av de sköra finns en maktaspekt som handlar om definitionsföreträde och att definitionen i sig kan ge konsekvenser för äldre inom äldreomsorgen. Det väcker frågor som handlar om vad som krävs för att

definieras som skör och vilka som utesluts från definitionen skör och som därmed utesluts från den särskilda hänsynen och resurserna?

6.2.2 Marknadsdiskursens och empowermentdiskursens konsekvenser

Våra slutsatser visar på att utredningen reproducerar marknadsdiskursen genom att låna ord från marknaden där den äldre framställs som någon som gör aktiva val som konsument men även att utredningen i ett förslag om en värdegrundsmärkning tydligt jämför med varor på en annan marknad. Utredningen utgår från att valfrihet och varumärkningens konkurrensfunktion på ett naturligt sätt leder till kvalitetsförbättringar. Utifrån slutsatserna går det även att se att utredningen i empowermentdiskursen reproducerar autonomi som någonting eftersträvansvärt, samt använder värdegrunden och lagförslaget om ökat inflytande som ett verktyg för att öka äldres inflytande. Kunskapsläget visar på att detta både är en nationell och internationell företeelse inom välfärden. Marknadiseringen av servicen av äldreomsorgen är påverkad av lagstiftarna med tanken att empowerment samt att rösta med fötterna och individval ska leda till förbättringar av kvaliteten och lägre kostnader (Brennan, Cass, Himmelweit & Szebehely, 2012; Szebehely & Trydegård, 2011). Forskning visar på att fokus på valfrihet ger orättvisor, att alla inte har samma möjligheter att navigera systemet (Brennan, Cass, Himmelweit & Szebehely, 2012). Det innebär även att ansvaret läggs på att kunderna aktivt väljer och att detta kan leda till att den nordiska välfärdsmodellen och dess kvalitet riskerar att sättas ur spel (Szebehely & Trydegård, 2011).

Vi kan se att marknadsdiskursen och empowermentdiskursen går i linje med varandra och att utredningen bygger på ett kunskaps- och betydelsesystem sprungen ur den nyliberala diskursen. Utredningens betoning på valfrihet och empowerment är tankeväckande eftersom vi tänker att alla inte kan eller vill välja. Att inte vilja välja innebär ju också ett självbestämmande men går emot den nyliberala grundtanken att individens valfrihet leder till god kvalitet. I den sociala praktiken kan detta medföra att det finns en risk för att de som inte kan eller vill välja får en omsorg som inte är av god kvalitet. För att kunna göra val, eller snarare, göra ”rätta” val krävs det att man kan sätta sig in i systemet eller ha resurser i form av anhängare som kan det. Våra slutsatser pekar även på det att empowerment innehåller ett maktförhållande som utgörs av att äldre ”ges” inflytande och makt. Vi menar att de nya bestämmelserna ger uttryck för det ojämlika maktförhållande som råder mellan den som får och den som ger. Empowermentdiskursen kan dölja att de äldres inflytande är ett inflytande som ”tillåts” av någon och att det är någon som bestämmer gränserna för det inflytandet. I detta fall är utredningen med och bestämmer att det ökade inflytandet avgränsas till att gälla redan beviljade insatser.

6.2.3 Vårdighet som rättighet och de nya bestämmelsernas kostnad

Trydegårds och Szebehelys (2007) forskning visar att utvecklingen av omsorgen för personer med funktionshinder och omsorgen för äldre personer går i olika riktningar samt att resurserna till äldreomsorgen har minskat i relation till det ökade antalet äldre medan resurserna för personer med

funktionshinder har ökat substantiellt. Omsorgen om äldre tycks därmed frånga den nordiska välfärdsmodellen medan den förstärks för omsorgen om personer med funktionshinder (a.a.). Vad är värdegrunden ett uttryck för? Våra slutsatser visar att utredningen beskriver värdighet som en rättighet. Betyder det att värdegrunden är ett uttryck för någonting mer utöver socialtjänstlagens skäliga levnadsnivå och går utvecklingen av äldreomsorgen mot en högre ambition som påminner om den för personer med funktionshinder? Hur är detta i sådana fall möjligt i och med att socialtjänstlagen inte är en rättighetslag? Det finns en komplikation i att utredningen beskriver värdighet som en rättighet när värdegrunden enligt lag inte är en rättighet. Socialtjänstlagen (SoL, SFS 2001:453) är snarare en ramlag och där rätten till biståndet regleras i en helt annan paragraf (enligt 1 §, kap. 4), än var värdegrunden regleras (enligt 4 §, kap. 5). Konsekvensen av detta är att de enskilda inte kommer att kunna överklaga värdighet som rättighet. Som våra slutsatser även pekat på så konstrueras värdegrunden och det ökade inflytandet till något som inte anses kosta annat än implementering och förändrat arbetssätt. Om ambitionen med dessa nya bestämmelser för äldre människor går utöver socialtjänstlagens skäliga levnadsnivå så kräver det resurser och en lagstiftning som är starkare än SoL, exempelvis en starkare rättighetslagstiftning liknande Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS, SFS 1993:387).

Som ovan nämnts visar våra slutsatser på att utredningen konstruerar kostnaden för värdegrunden och lagförslaget om ökat inflytande vilket är ett exempel på den makt utredningen har i form av att det får konsekvenser för hur samhällets resurser fördelas. Utöver kostnader för ett förändrat arbetssätt och implementering av lagförändringarna bedömer utredningen att förändringarna inte kommer att medföra ökade kostnader och speciellt inte i form av nya eller ökade insatser. Vi menar att det går att diskutera huruvida utredningen har en verklighetsförankring i detta påstående. De exempel som utredningen tar upp för exempelvis äldres välbefinnande är bad, utflykter, lyssna på radio et cetera. Identitet och personlighet, som är grundstommen för värdigt liv, innebär att man ska få vara den man är även vid inträde till äldreomsorgen och att man får leva i enlighet med sin identitet och personlighet. Hur går dessa exempel på aktiviteter och innebörder av värdigt liv ihop med påståendet att värdegrunden inte kommer att kosta annat än implementering? Vem ska stänga av radion som sattes på? Vem ska följa med på utflykter och hur lång tid tar det? Utgår tanken om vilka de äldre är vid inträde till äldreomsorgen från ålders- och livsfasnormativa bilder kring vad äldre kan tänkas ha för vanor och intressen som inte anses kostsamma? Utan att behöva redovisa några siffror på området så vågar vi nog påstå att resurser i form av personal och tid som dessa exempel på aktiviteter kräver kostar. Vi menar även att nya eller ökade insatser, åtminstone i vissa fall, kan behöva tillåtas för att värdigt liv ska kunna uppnås. Slutsatserna visar även att utredningen konstruerar ett starkt offentligt åtagande för äldres möjligheter till ett värdigt liv inom äldreomsorgen, som till stor del även tycks gälla för äldres välbefinnande om än inte lika fullt ut som för värdigt liv. Det offentliga ansvaret är starkt men det tillåts inte kosta annat än vad gäller implementering. Det öppnar upp för en fråga som handlar om vart det offentliga ansvaret gränsar och tar slut, tar ansvaret slut när kostnaderna tar vid?

Finns det ett ansvar fullt ut som inte längre gäller ifall det innebär nya eller ökade insatser? Och hur ser samhället på äldreomsorgen om nu värdegrunden är viktig och behövs, varför tillåts den inte kosta? Ses äldreomsorgen som en kostnad? Och kan den inte ses som en investering? En studie som berör dessa frågor har undersökt äldreomsorgens förändringar över tid samt dess inverkningar på äldre och deras anhörigas förvärvsarbete (Szebehely & Ulmanen, 2012). Studien visar bland annat på att minskningen av resurser till äldreomsorgen har lett till att anhöriga ersätter den offentliga omsorgen. Det visar på ett argument för att se den offentliga äldreomsorgen som en investering i den sociala infrastrukturen delvis därför att en försämrad äldreomsorg kan få konsekvenser för de anhöriga som förvärvsarbetar, och då framförallt döttrarna (a.a.).

6.2.4 Världighet, inflytande och makt för äldre i praktiken

Tidigare forskning visar på att det finns en problematik när det gäller äldres makt och inflytande i praktiken (Harnett, 2010). Forskningen visar på att rutinkultur och trivialiseringsprocesser står i vägen för att äldres makt och inflytande ska bli verklighet (a.a.). Vad den tidigare forskningen visar i relation till denna studies slutsatser framställer ytterligare en problematik. Slutsatserna visar på att utredningen menar att värdegrunden i stor utsträckning handlar om etik, bemötande, attityder och förhållningssätt och att lagförslaget om ökat inflytande enbart handlar om ett förändrat arbetssätt. Om värdegrunden och ökat inflytande anses handla om sådant som i praktiken påverkas av rutinkultur och trivialisering riskerar värdegrunden och ökat inflytande för äldre att urholkas? Olaison (2009) berör en liknande problematik i behovsbedömningen där de äldres önskemål ompaketeras inom ramen för tillgängliga resurser och anpassade till äldreomsorgens förutbestämda behovskataloger (a.a.). I vår studie kan vi sägas undersöka den politiska och ideologiska retoriken, i SOU 2008:51, i form av diskurser kring äldre. Vi kan inte åstadkomma mycket mer än att visa på hur dessa diskurser ser ut och vad de kan medföra för konsekvenser i termer av makt, socialt ordningsskapande och åldersordning. Men genom att applicera annan forskning som har studerat den praktiska retoriken, så som Harnett (2010) och Olaison (2009) har gjort, kan vi även visa på att de diskurser som reproduceras och/eller konstrueras kan riskera att gå förlorade i den diskursiva praktiken, på olika nivåer. Detta genom att exempelvis innebörden av värdigt liv och välbefinnande samt ökat inflytande riskerar att trivialiseras i den diskursiva praktiken eller ompaketeras i enlighet med de diskurser och resurser som finns i praktiken. Därmed riskerar alltså syftet med värdegrunden och ökat inflytande för äldre att förloras och frågan är då vilka möjligheter till världighet, inflytande och makt som de äldre verkligen "ges"? Å andra sidan är det just implementeringen som enligt utredningen tillåts kosta, frågan är dock om det ändå är tillräckligt? Hur fungerar egentligen implementering där ute i det sociala arbetets praktik? I vårt arbete inom äldreomsorgen har vi inte hört talas om dessa nya bestämmelser och hur många andra har då inte heller hört talas om dem? Implementeringen skulle behöva undersökas vidare för att förstå dess inverkan på den sociala praktiken och för att därmed kunna undanröja hinder så att de äldres möjligheter till värdigt liv, välbefinnande och ökat inflytande ska kunna bli verklighet i praktiken.

Referenslista

- Alexius Borgström, K. (2009). Rättsdogmatik. I Alexius Borgström, K. & Hollander, A. (Red.), *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete* (1. uppl., s. 17-37). Lund: Studentlitteratur.
- Allmän språkvetenskap. (2014). I *Nationalencyklopedin*. Hämtad 22 maj, 2014, från <http://www.ne.se/lang/allmän-språkvetenskap>
- Backman, J. (2008). *Rapporter och uppsatser* (2. uppdaterade och utök. uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Bergström, G. & Boréus, K. (2012). Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. I Bergström, G. & Boréus, K. (Red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (3. utök. uppl., s. 13-48). Lund: Studentlitteratur.
- Bergström, G. & Boréus, K. (2012). Diskursanalys. I Bergström, G. & Boréus, K. (Red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (3. utök. uppl., s. 353-415). Lund: Studentlitteratur.
- Blennberger, E. & Johansson, B. (2010). *Värdigt liv och välbefinnande: äldreomsorgens värdegrund och brukarinflytande i tolkning och praktik*. Solna: Gothia Fortbildning.
- Boréus, K. & Bergström, G. (2012). Innehållsanalys. I Bergström, G. & Boréus, K. (Red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (3. utök. uppl., s. 49-90). Lund: Studentlitteratur.
- Breheny, M., & Stephens, C. (2010). Ageing in a Material World. *New Zealand Journal Of Psychology*, 39(2), 41-48. Hämtad från databasen Academic Search Premier.
- Brennan, D., Cass, B., Himmelweit, S., & Szebehely, M. (2012). The marketisation of care: Rationales and consequences in Nordic and liberal care regimes. *Journal of European Social Policy*, 22(4), 377-391. doi:10.1177/0958928712449772
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder* (B. Nilsson, övers.). (2. rev. uppl.). Malmö: Liber. (Originalarbete publicerat 2008)
- Börjesson, B. (2010). *Förstå socialt arbete* (2. uppdaterade och utök. uppl.). Malmö: Liber.
- Börjesson, M. & Palmblad, E. (2007). Introduktion. I Börjesson, M. & Palmblad, E. (Red.), *Diskursanalys i praktiken*. (1. uppl., s. 7-28) Malmö: Liber.
- Edebalk, P. G. (2013). Äldreomsorgen: ekonomi och utveckling. I Andersson, L. (Red.) *Socialgerontologi* (2. uppdaterade uppl., s. 201-220). Lund: Studentlitteratur.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: textual analysis for social research*. New York: Routledge.
- Harnett, T. (2010). *The Trivial Matters: Everyday power in Swedish elder care*. (Doctoral dissertation, Jönköping University, School of Health Sciences). Från <http://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:300847/FULLTEXT01.pdf>
- Hollander, A. (2006). Juridik och socialt arbete. I Meeuwisse, A., Sunesson, S. & Swärd, H.

- (Red.), *Socialt arbete: en grundbok* (2. rev. och utök. utg., s. 110-128). Stockholm: Natur och kultur.
- Howarth, D. (2007). *Diskurs* (S.-E. Torhell, övers.). Malmö: Liber. (Originalarbete publicerat 2000)
- Krekula Mårtensson, C., Närvänen, A.-L. & Näsman, E. (2005). Ålder i intersektionell analys. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2005(26):2/3, 81-94. Från <http://www.politiken.se/tidskrifter/tgv/kvt0502-7.pdf>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun* (2. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Lundberg, K. (2013). Rättskällorna. I *Juridik: civilrätt, straffrätt, processrätt* (2. uppdaterade uppl., s. 39-55). Stockholm: Sanoma utbildning.
- Nilsson, M. (2008). *Våra äldre: Om konstruktioner av äldre i offentligheten*. (Doktorsavhandling, Linköpings universitet, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier). Från <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:25626/FULLTEXT01.pdf>
- Närvänen, A.-L. (2009). Ålder, livslopp, åldersordning. I Jönson, H. (Red.), *Åldrande, åldersordning, ålderism* (18-29). Linköping: Linköpings University Electronic Press. Från <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:354703/FULLTEXT01.pdf>
- Olaison, A. (2009). *Negotiating needs: Processing older persons as home care recipients in gerontological social work practices*. (Doctoral dissertation, Linköping University, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, NISAL – Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande). Från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:132445/FULLTEXT01.pdf>
- SFS 1993:387. *Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Hämtad 28 maj, 2014, från Riksdagen, http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1993387-om-stod-och-ser_sfs-1993-387/?bet=1993:387
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*. Hämtad 5 maj, 2014, från Riksdagen, http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453/#K5
- Socialstyrelsen (2014). *Äldre och personer med funktionsnedsättning – regiform år 2013: Vissa kommunala insatser enligt socialtjänstlagen*. Stockholm: Socialstyrelsen. Från <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19367/2014-3-2.pdf>
- SOU 2008:51 *Värdigt liv i äldreomsorgen*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer. Från <http://www.regeringen.se/content/1/c6/10/62/88/0c31a755.pdf>
- Swärd, H., & Starrin, B. (2006). Makt och socialt arbete. I Meeuwisse, A., Sunesson, S. & Swärd, H. (Red.), *Socialt arbete: en grundbok* (2. rev. och utök. utg., s. 248-264). Stockholm: Natur och kultur.
- Szebehely, M. (2000). Äldreomsorg i förändring: knappare resurser och nya organisationsformer. I Szebehely, M. (Red.), *Välfärd, vård och omsorg*. SOU 2000:38. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer. Från <http://www.regeringen.se/content/1/c4/28/61/ed0d3f7a.pdf>
- Szebehely, M., & Trydegård, G. (2011). Home care for older people in Sweden: a universal model in

transition. *Health & Social Care in the Community*, 20(3), 300-309. doi:10.1111/j.1365-2524.2011.01046.x

Szebehely, M. & Trydegård, G.-B. (2007). Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: skilda villkor, skilda trender? *Socialvetenskaplig tidskrift*, 14(2-3), 197-219. Hämtad från databasen DiVA.

Szebehely, M. & Ulmanen, P. (2012). Åtstramningens pris: Hur påverkas de medelålders barnen av äldreomsorgens minskning? Rapport av Marta Szebehely & Petra Ulmanen för Kommunal, november 2012. Stockholm: Institutionen för socialt arbete - Socialhögskolan, Stockholms universitet. Hämtad från http://www.google.se/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&sqi=2&ved=0CC8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.kommunal.se%2FPageFiles%2F142238%2FOriginal_%25C3%2584ldreomsorgsrapporten%25C3%2585tstramningenspris_121212.pdf&ei=x26HU_bC Crm4QTekoGwCA&usg=AFQjCNGDLU9RNUUBjrVzJxLS1cwVXdVL9g&sig2=4FMxHfnkbAYX0ezT2yXBOQ

Vetenskapsrådet (2011). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Från <https://www.vr.se/download/18.3a36c20d133af0c12958000491/1321864357049/God+forskningssed+2011.1.pdf>

Watt Boolsen, M. (2007). *Kvalitativa analyser: forskningsprocess, människa, samhälle*. (B. Kärnekull, övers). Malmö: Gleerup. (Originalarbete publicerat 2006)

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod* (S.-E. Torhell, övers). Lund: Studentlitteratur. (Originalarbete publicerat 1999)

Wreder, M. (2005). *I omsorgens namn: Tre diskurser om äldreomsorg*. (Doktorsavhandling, Karlstads universitet, Institutionen för samhällsvetenskap). Från <http://www.diva.portal.org/smash/get/diva2:24662/FULLTEXT01.pdf>

Bilaga 1

Litteratursökning 1

Databaser

DIVA, Libris, Academic Search Premier, Age Line, SOCINDEX, Social services abstracts/Sociological abstracts, Google Scholar och Google.

Svenska sökord

Värdegrund, styrdokument, diskurs, kritisk diskursanalys, Fairclough, sociala konstruktioner, socialkonstruktionism, äldre, äldreomsorg, ålderism.

Engelska sökord

Public value, discourse, critical discourse analysis, Fairclough, social construction, elderly, elderly care, older people, ageism, legislation, values, policy discourse, policy, social policy.

De sökningar som ledde fram till använda rapporter i studien

Academic search premier (fritextsökning)

Elderly + critical discourse analysis gav "Ageing in a material world" av Breheny och Stephens (2010).

Bilaga 2

Litteratursökning 2

Siffrorna som presenteras inom parentes syftar till att beskriva antal träffar samt hur många av dessa som vi då bedömde som relevanta i ett första skede. Sedan beskrivs hur många av dessa som i slutändan använts i studien.

Svenska sökord

Värdegrund, diskurs, lagstiftning, sociala konstruktioner, äldreomsorg, äldre, ålderism, kategorisering.

Engelska sökord

Policy, discourse, legislation, social construction, elderly care, older people, ageism categorizing.

DIVA (sökt endast på forskningspublikationer)

Sökord, kombinationer, träffar

Värdegrund lagstiftning (äldre OR äldreomsorg) (1 träff, relevant)

Värdegrund (äldre OR äldreomsorg) (8 träffar varav 1 relevant)

*Värdegrund diskurs äldre** (0 träff)

*Diskurs äldre** (7 träffar varav 2 relevanta, varav 1 är använd i studien)

- ”Våra äldre: Om konstruktioner av äldre i offentligheten” av Nilsson (2008).

Diskurs äldre lagstiftning* (1 träff, irrelevant)

Konstruktion äldre* lagstiftning* (1 träff, irrelevant)

Konstruktion äldre** (35 träffar varav 5 relevanta, varav 1 är använd i studien)

- ”Våra äldre: Om konstruktioner av äldre i offentligheten” av Nilsson (2008).

*Värdegrund kategorisering äldre** (0 träff)

*Kategorisering äldre** (3 träffar, 1 relevant)

Ålderism (43 träffar varav 26 relevanta varav 3 har använts i studien):

- ”Ålder i intersektionell analys” av Krekula Mårtensson, Närvänen, och Näsman (2005).

- ”Våra äldre: Om konstruktioner av äldre i offentligheten” av Nilsson (2008).

- ”Ålder, livslopp, åldersordning” av Närvänen (2009).

Diskurs äldre** (22 träffar varav 5 relevanta, varav 3 användes i studien):

- ”Våra äldre: Om konstruktioner av äldre i offentligheten” av Nilsson (2008).

- ”Negotiating needs: Processing older persons as home care recipients in gerontological social work practices” av Olaison (2009).

- ”Omsorgens namn: tre diskurser om äldreomsorg” av Wreder (2005).

Academic Search Premier (endast ämnesordsökning)

Sökord, kombinationer, träffar

”Government policy – law and legislation” AND ”older people” (0 träff)

“*Social policy*” AND “*older people*” (96 träffar, avgränsning till 1992 gav 87 träffar, avgränsning till Peer Reviewed gav 77 träffar, avgränsning till länder (Sverige, Europa, European union countries, Danmark) gav 8 träffar varav 2 relevanta)

“*Discourse*” AND “*older people*” (11 träffar, alla var från 1997 och framåt så avgränsning till 1992 gjordes inte, avgränsning till peer reviewed gav 11 träffar, varav 0 relevanta).

“*Older people*” AND “*social legislation*” (10 träffar, avgränsning till peer reviewed gav 6 träffar, varav 0 relevanta).

“*Older people*” AND “*ageism*” (112 träffar, avgränsning till 1992 gav 111 träffar, avgränsning till Peer Reviewed gav 102 träffar, avgränsning till Danmark gav 1 träff vilken var irrelevant).

“*Older people*” AND “*age discrimination*” (42 träffar, avgränsning till peer reviewed gav 31 träffar, avgränsning till länder i Europa gav 1 träff vilken var irrelevant).

“*Older people*” AND “*AGE discrimination – Law & legislation*” (1 träff, irrelevant).

“*Older people*” AND “*SOCIAL constructionism*” (4 träffar varav 1 relevant)

“*FRAIL elderly*” AND “*social constructionism*” (1 träff, irrelevant).

“*Older people*” AND “*categorization (linguistic)*” (1 träff, irrelevant).

Namnsökning – Academic search premier

Marta Szebehely 8 träffar varav 2 var relevanta.

- ”Home care for older people in Sweden: a universal model in transition” av Szebehely och Trydegård (2012).

- “The marketization of care: Rationales and consequences in Nordic and liberal care regimes” av Brennan, D., Cass, B., Himmelweit, S. & Szebehely, M. (2012).

Alan Walker 407 träffar, avgränsning till subject thesaurus “aging” gav 7 träffar. Varav ingen relevant.

Simon Biggs gav 106 träffar, avgränsning till Storbritannien och England gav 11 träffar. Varav ingen relevant.

Håkan Jönson gav 10 träffar varav 2 relevanta.

Age Line (ej peer reviewed)

Sökord, kombinationer och träffar

Ämnesordsökning

“*Age discrimination*” and “*legislation*” (166 träffar, avgränsning till 1992 gav 70 träffar, varav 1 relevant).

Hädanefter gav ämnesordsökningen få träffar, sökorden gav inga resultat varför vi istället påbörjade en fritextsökning, se nedan.

Fritextsökning

“*Social constructionism*” (27 träffar varav 2 relevanta)

“Discourse social constructionism” (4 träffar varav 0 relevant)

“Discourse ageism” (45 träffar varav 3 relevanta varav 1 användes i studien)

SocINDEX (endast ämnesordsökning)

Sökord, kombinationer och träffar

“Older people” AND “social policy” (262 träffar, avgränsning 1992 gav 213 träffar, peer reviewed gav 197 träffar, avgränsning till Sverige, europa, Danmark, Finland och EU-länder gav 18 träffar varav 6 relevanta).

“Older people” AND “discourse” (11 träffar, peer reviewed gav 11 träffar varav 4 relevanta).

“Ageism” AND “social constructionism” (2 träffar, avgränsning peer reviewed gav 1 träff vilken var irrelevant).

“Older people” AND “social constructionism” (3 träffar, avgränsning peer reviewed gav 2 träffar varav 1 relevant).

“Older people” AND “ageism” (168 träffar, avgränsning till 1992 gav 163 träffar, peer reviewed gav 113 träffar, avgränsning till Finland och Europa gav 2 irrelevanta träffar. Avgränsning till storbritannien, finland, europa, kanada, england gav 14 relevanta träffar.)

“Older people” AND “legislation” (32 träffar, 1992 gav 29 träffar, peer reviewed gav 23 träffar varav ingen var relevant).

“Ageism” AND “discourse” (1 träff, irrelevant)